

F. II. 6
KANSATIETEELLISIÄ KERTOMUKSIA. VI.

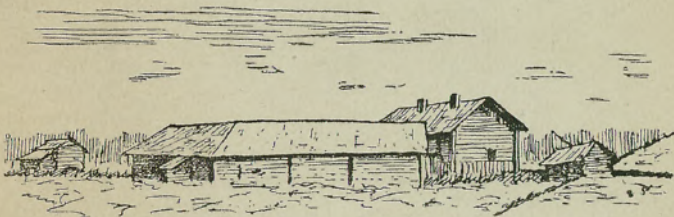
ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA

YIIPURIN LÄÄNISSÄ.

KOKOILLUT

SAMULI PAULAHARJU.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA
HELSINGISSÄ.

SUOMALAISEN

KIRJALLISUUDEN SEURAN

TOIMITUKSIA.

ASUINKÄYNNYS
UUELLAKIRKOLLA VIIPURIN LÄÄNISÄ

81 OSA.

KANSATIETEELLISIÄ KERTOMUKSIA. VI.

KANSATIETEELLINEN KUVAUS

ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA

ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA VIIPURIN LÄÄNISSÄ.

SAMULI PALLABARJU.

HELSINGISSÄ.

MISMA, KOSKINEN, SUOMEN KIRJAIN OY:LLÄ.

1906.

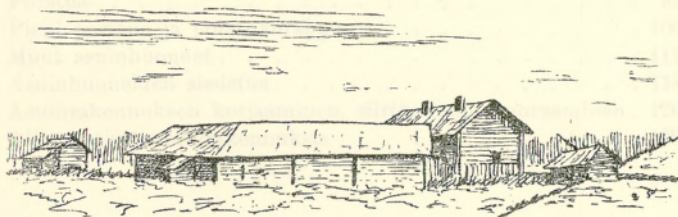
KANSATIEETEELLINEN KUVAUS
ASUINRAKENNUKSISTA

UUDELLAKIRKOLLA

VIIPURIN LÄÄNISSÄ.

KOKOILLUT

SAMULI PAULAHARJU.

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALL. SEURAN KIRJAP. OSAKEYHTIÖ,
1906.

Ainehisto.

	Siv.
1. Talonpaikan valinta	1
2. Rakennusten järjestys toistensa suhteen	5
3. Huoneiden rakentamisjärjestys	9
4. Asuinrakennuksen suunta	11
5. Työt ennen perustuksen laskemista	13
6. Asuinrakennuksen rakentamisjärjestys	16
7. Asuinrakennuksen perustus	18
8. Sillanalus	20
9. Seinäin rakentaminen	21
10. Vesikatto	37
11. Laki	53
12. Silta	58
13. Tulisija	61
14. Tuvanorret	78
15. Ovi	82
16. Ikkunat	88
17. Luhti	96
18. Porstua	99
19. Pieni porstua ja porstuanrappuset	109
20. Muut asuinhuoneet	112
21. Asuinhuoneiden sisustus	118
22. Asuinrakennuksen korjaaminen, siirtäminen, vuoraaminen .	126
23. Alkuperäisiä asuinrakennuksia	129

Päätilä, Haapalasta katsoen.

1. Talonpaikan valinta.

Ensimmäinen tehtävä, ryhdyttäessä uutta taloa rakentamaan, laatimaan uutta asumasijaa, on tavallisesti talonpaikan valinta. Tärkeä tehtävä se on, tärkeänä sen uskikkolainenkin pitää. Monta seikkaa on hänen siinä huomioon otettava, jos mieli vastaisen tyyssijansa kaikin puolin mukavaksi saada, jotta oisi

„hyvä siinä ollaksensa,
armas aikaellaksensa“.

Ensi työksi on tutkittava, olisiko paikalla helppo vettä saada. Hyvä on, jos lähde sattuu lähellä olemaan, hyvä myös, jos maa havaitaan sellaiseksi, että siihen voi helposti kunnollisen kaivon saada.¹

Sen jälkeen on tutkittava paikan lämpimyys. Sitä katsotaan öiseen aikaan. Jos on lämmin paikka, niin se „öisee aikaa höyrähtää lämpymämmälle“. Hiekkamaa on semmoinen maa. — Sitten pitää ottaa huomioon paikan

¹ Hyvän kaivopaikan merkkejä ovat: „mis on paju“, „mis_utu pyssyy kauemman kesäl“, „mis kohas kaste heinässä on kauemman“. Myös etsitään kaivoa siten, että maataan vatsallaan maassa ja viskellään rahaa — 5- t. 20-kopekkaista — ylöspäin hokien: „Virka miule, mispäin se vessuon kulkee!“ Sitten uhrataan raha maanhaltijalle, (joka sitten näyttääk aivonsijan?).

kuivuus. Mäki tai mäen rinne se on sopiva asuinpaikaksi, taikka myös „sellane kennäspaikka, josta ves männöö joka haarale, jot sit_ei tuo likkaa pihale“.

Vanhaan aikaan varsinkin sitä „pyritti mitä ylemmäks“ ja kasaannuttiin asuntoineen yhteen ryhmään mäkien harjuille. Niinpä oli Airikkalassakin Vammeljärven rannalla ollut ennen parikymmentä taloa mäellä niin lähellä toisiaan, „jot toise tupa tapais toise läävvää. Mut sit riihe palost palo koko kylä“. Myös Haapalan kylässä kaikki talot olivat aikoinaan samassa ryhmässä Haapalan mäellä olleet, samalla mäellä, jolla nykyään ovat Israel Haapasen ja Väntin talot (kuv. 2).

2. Israel Haapasen ja Väntin talot. Haapala.

Ja mäellä, usein korkeallakin, ne nykyäänkin ovat useat uuskirkkolaiset kylät. Mäentapaisella on Päätilä (kuv. 1), mäellä on Sykiälä (kuv. 4), mäellä Vammeljärven kylä (kuv. 3), samoin Piisपालan- l. Rumpulankylä (kuv. 206). Ja koko korkeilla mäkilöillä ovat Järmilän- l. Pusan- (kuv. 207) sekä Kuuterselän- l. Kuutroselän- ja Mesterjärven kylät. Muita korkeammalle kohoaa Mäkienmäen kylä Mäkienmäellä ja vielä sitäkin korkeammalla komeilee Neuvolan kylä aika uhkealla Neuvolanmäellä, jolle etäältä Suomenlahden laineetkin läikkyilevät sekä Pietarin sähkövalot iltasin „kjojjoovat“.

Taloe ei pidä tehdä mäen pohjoisrinteelle. Niin sanovat vanhat. „Myllytalo miehet ne aikoit tehdä, mut Pusa Jerema sano, jot: „ei tähä paikkaa piä tehdä“, jot:

„täs_o pellot pohjoskallot,
täs_o halla vierahan“.

Talo pitää tehdä mäen etelärinteelle peltojen yläpuolelle. Silloin on

„pellot päivärinnat“.

Notkelmia ei uuskirkkolainen rakasta. Niissä asuu halla. Samasta syystä ei hän myöskään kotiaan suurien sammalsoiden lähelle kohota. Niinpä Pora-Heikkikin sanoo „rukovelleehe Jumalaa“, jot:

„kanna minnuu kallirole,
älä saata sammalmaale!“

Maaperän tutkiminen on myös varsin tärkeä seikka. Ei kovin kivistä mäkeä eikä kalliota pidetä hyvänä, jos

3. Vammeljärven taloja.

vain on soveliaampaa maata saatavana. Mökkiläiset ja hovilaiset ne kyllä sellaisiin paikkoihin suojansa rakentavat. Mutta eipä vallan kivetöintäkään maata hyvänä pidetä. „Vanhat sannoot, jot siin_se vilja hautuu. Mut kivikkomaa se pyssyy lämpimän ja kasvaa teräsemmän viljan.“ Haapas-Herman se taas sanoi: „ko_olis vaan sellane kennäspaikka ja ympärillä olis sellane maa, joka olis saviperä, nii sit_olis hyvä“.

Mutta maanpinta on vielä tarkemmin tutkittava. Pitää pensaiden vieret penkoa ja nurmen juuret nuuskia, pitää kivien alukset katsoa sekä mättäätkin myllertää. Pitää näet saada selville, majaileeko paikalla mauriaisia vai muurahaisia vaiko kusiaisia kuleskelee.¹ Jos on mau-

¹ Mauriaiset pieniä sokerinsyöjä muurahaisia. Kusiaiset „ruskehii pieniä“ muurahaisia.

riaisia, niin silloin ei ole siihen yrittämistäkään, vaan jos muurahaisia löytyy, on se hyvä merkki. Sillä:

„mauriaine majan muuttaa,
muurahaine kokovaa“.

Pitääpä vielä kartano asettaa siten, että muurahaisten asuminen jää läävän sisäpuolelle onnea erittäin läävään tuomaan. Kusiaiset ovat myös, samoin kuin mauriaisetkin, huonon onnen elukoita. Jos niitä asustaa kartanossa, „ni siin talos_o ai riitaa ja torraa, sil ne_o nii vihasii elävii“. Siihen paikkaan, missä niitä tavataan, ei siis kartanoa tehdä.

Jos jälkeempäin mauriaisia taloon ilmestyy, on se ja huono merkki, mutta muurahaisten ilmestyminen on hyvä merkki. Sillä:

„mauriaine maalta pois,
muurahaine muonan tuop“.

Järven tai joen, erittäinkin järven läheisyyttä pidetään hyvin tärkeänä. „Annettais vaik pienet rahat, jos järve sais liki. Järve rannal ois nii hyvä assuu. Sais käyvä kalal ja kauneuuve puolelt se ois nii hyvä ja kaikki puolin. Siint_ei halla paa koskaa, järvi ko huoltaa läm-mint. Siihe pittäis peltova tehdä.“

Järvien rantamilla ovatkin monet uus Kirkkolaiset kylät ja talot.

Lopuksi pitää kartanoa sijottaessa, rakentaessa katsoa, ettei tee sitä niin lähelle naapurin rajaa, jotta vesi räystähistä tippuu toisen maalle. Paavo Juonas kuuluu sen takia saaneen muuttaa kartanonsa toiseen paikkaan.

4. Sykiällä, Neuvolasta päin.

5. Markko Kakon talo. Haapala.

2. Rakennusten järjestys toistensa suhteen.

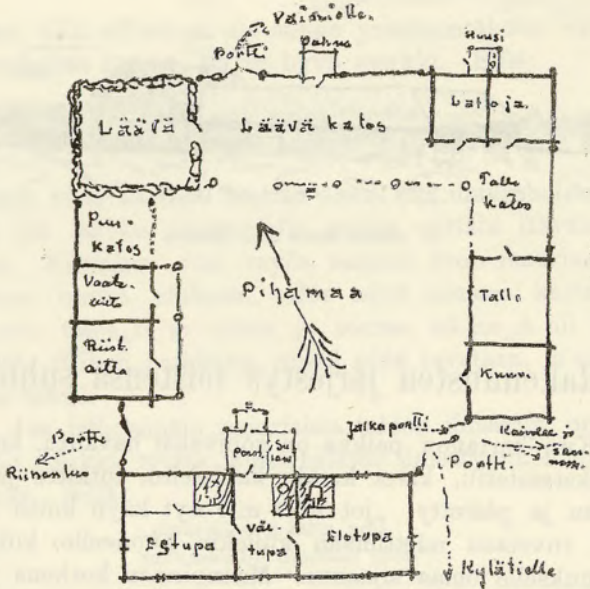
Kun kartanon paikka on sopivaksi havaittu, kaivon sijat katsastettu, kivet kaikki kallisteltu, tutkittu ja tarkasteltu ja päätetty, „jot tähä mie nyt käyn kottii laati-maa“, ruvetaan miettimään kullekin huoneelle, kullekin rakennukselle omaa sijaansa. Maanpinnan korkeus jo itsestään määrää asuinrakennuksen ja läävän suhteen. Tupa tehdään ylimmäksi mäen rinteelle tai kennäälle, läävä taas alimmaksi muita asetetaan. Poikkeuksia tästä kyllä on olemassa. Tapaa taloja, joissa läävä on tupaa ylempänä, joten likavesi läävästä valuu aina tuvan rappusten luo.

Läävän ja asuinrakennuksen mukaan sijoitetaan talon muut huoneet.

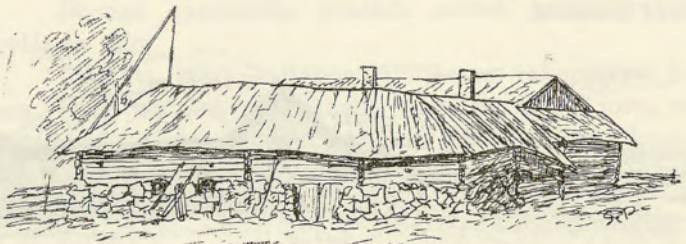
6. Herman Haapasen talo. Haapala.

Nykyään rakentavat uskirkkolaiset kartanonsa „vennäi muotii“ aivan umpinaiseksi. Nelikulmainen piha on jokapuolelta rakennuksilla ympäröity (ks. kuv. 5, 6, 7, 8, 293—295).

7. Edellisen pohjapiirros.

Yhdellä puolella on asuinrakennus tavallisesti yksinään koko sivun täyttäen. Vastapäätä asuinrakennusta ovat läävät, ladot, katokset, pahnat ja toisinaan tallikin. Pihan toisella sivulla on aittoja lähinnä tupaa sekä etem-

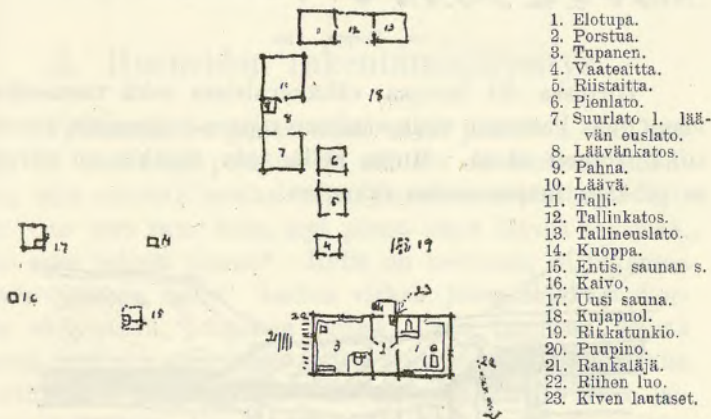

8. Talo. Neuvola.

pänä talli tai latoja ja katoksia, toisella sivulla samoin aittoja, liiteri l. kuuri sekä katos. Jommallakummalla sivulla on toisinaan „pientupa“ lähinnä asuinrakennusta. Kaikki ulkokuonerakennukset ovat usein saman, kaksi suo-

raa kulmaa muodostavan katon, „vinkkelkato“ alla. Tuvan ja aitan välissä on pihanpuolelta lukittava, korkea lautaportti (kuv. 11). Samanlainen portti on myös läävänkatoksen alla ja usein vielä kolmaskin portti tuvan toisessa nurkassa niin, että „pääsee kolmele pellole“. — Ulkopuolella tätä rakennusryhmää ovat kaivot, saunat, kuopat, riidet. Sauna on kaivon, puron, järven tai muun vesi-paikan lähellä. Riidi on etäimpänä metsärinnassa.

Näin nykyään.

9. Vanhan Haapasen talon pohjapiirustus Haapas-Marin kertomuksen mukaan.
(Ollut savupirtti.)

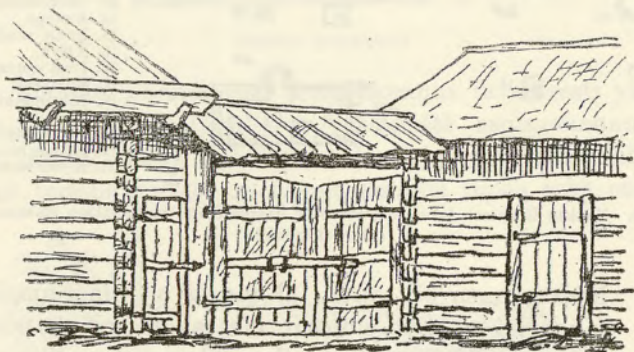
Mutta ennen oli toisin. „Enne ei_olt pihat umpinai-set. Huonehii_ol kyl ympäril, mut aukois ei_olt porttii. Vänntiläiset ja Myllyläiset ja Israelilaiset ku_elliit_enne siin yhes, nii ne huoneet olliit nii rettelöllää jot. Ei_ne olleet kii toisissaa. Ne olliit enne vanhasee vai nii_ikkää, jot tuos_ol tuo huone ja tuos_ol tuo huone, ei_ne_olleet mittää rääys. Aitat olliit_enne nii, jot ol vähä vällii, mis_ol sollaa tää verra, mis_enemmän. Taikka olliit ne pe-räkkäi, sippiimet lähekkäi. Vällii_ol vaa tehty aita tai puita pystytetty. Sit vast ko_ne purkiit ne vanhat savu-tuvat ja rupesiit tekemää uusii, ni alkoit tehä näit umpi-

naisii. „A siin_o nii umpinaine kartano, niiku tinakannu“, sanottii ku nähtii,semmone.“

10. Torppa. Ino.

Torpissa tai muissa vähävaraisissa sekä vasta-alkavissa ovat kartanot vielä vanhaan tapaan hajanaisia, huone siinä, toinen tässä. Mutta kellä vain suinkin on varoja se pihansa umpinaiseksi rakentaa.

11. Pusan talon portti. Kirstinälä.

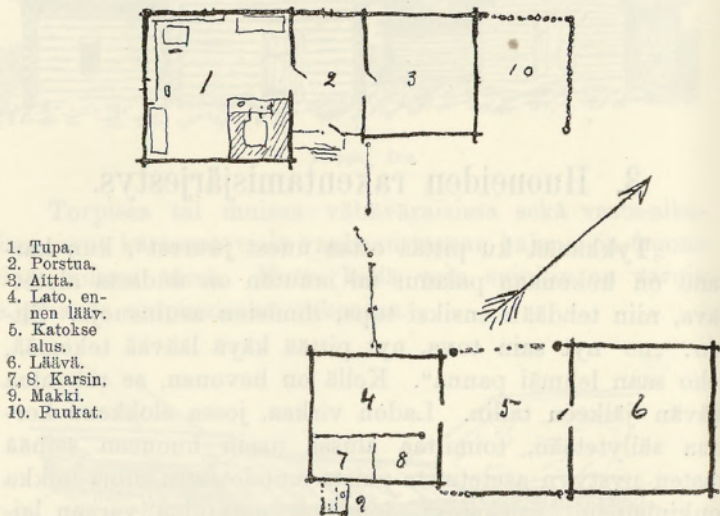
12. Huhtasen torppa. Haapala.

3. Huoneiden rakentamisjärjestys.

„Tykkänää ku pittää ottaa uuest juurest“, kun kartano on kokonaan palanut tai muuten on uudesta alotettava, niin tehdään ensiksi tupa, ihmisten asuinsuoja. Sitten: „no nyt sain tuva, nyt pittää käyä läävvää tekemää, joho saan lehmäi panna“. Kellä on hevonen, se rakentaa läävän jälkeen tallin. Ladon virkaa, jossa elokkaan kormaa säilytetään, toimittaa alussa usein huoneen seinää vasten pystyyn asetetuista puista muodostettu suoja taikka jonkinlainen „valekatos“, jona on patsaiden varaan laitettu löyhykatto tai varpakatto sekä havuseinät, taikka säilytetään heiniä vain tuvan porstuassa. Ladon t. latojen jälkeen laitetaan aitta sekä katoksia, joihin voi rattaat työntää, puita panna. Sitten vasta joudutaan tekemään saunaa. Siihen asti kylvetään „vaik kylä saunois“. Sitten käydään viimeistelemään ja korjaamaan ratassaraimia ja muita huoneita, laitetaan sikopahnat ja hyyskät, sekä valmistetaan portit. Viimeiseksi rakennetaan riihi, kellä siihen varaa on.¹ Perästäpäin laitetaan heinälatoja niityille sen mukaan kuin tarve vaatii. „Kartoolkuoppa“ tehdään milloin tarvitaan.

¹ Joka talossa ei ole riittä. Kirstinälän kylässä esim. on 8 taloa, mutta vain 3 riittä. Puivat yhteisessä riihessä. Vammelsuussa, joka on iso kylä, kuuluu olevan vain 1 riihi.

Jos taas vanha kartano on muutettava uuteen paikkaan, niin „enstäi ylösnostetaa“ sauna. Sen näet saa sukelaan pystyyn. Siellä sitten asutaan kun muuta kartanoa nostetaan, siellä maataan, keitetään, syödään, juodaan ja muuta tehdään. „Kiuas sellane ku on, jot pysy lämpimän.“

1. Tupa.
2. Porstua.
3. Aitta.
4. Lato, ennen lääv.
5. Katokse alus.
6. Lälvä.
7. S. Karsin.
9. Makki.
10. Punkat.

13. Huhtasen torpan pohjapiirros.

14. Matti ja Jooseppi Lempikäisen talot. Kirstinälä.

4. Asuinrakennuksen suunta.

Ennen aikaan oli tapana asettaa asuinrakennus siten, että ikkunat tulivat lounasta¹ kohden ja uuni pohjosta kohden, tiestä ensinkään välittämättä. Asuinrakennus asetettiin niin, „jot päivä käyp ympär“. — „Ku vaa saatii päivä paistamaa joka ikkunast sissää, ni ei tiest nii suurta lukua, jos kel_ol vara valita“. Kattoharja tuli silloin tietysti idästä länteen.

Nykyään menetellään samalla tavalla kuin ennenkin, jos kartano on etempänä tiestä. Merenrantalaiset asettavat kyllä asuntonsa mereen päin niin, että akkunoista näkee merelle. Mutta maantien vieressä asuvaiset ovat miltei poikkeuksetta kääntäneet asuntonsa tien suuntaan. Akkunat ovat sekä tielle että kartanolle päin.

Porstuan ovi on aina kartanoon päin. Niissä taloissa, jotka ovat maantien vieressä ja ovat pitkin tiehen, on useasti porstuassa ovi maantien puolellakin. Itä-länsisuuntaisissa asunnoissa on porstuan ovi pohjoista kohden.

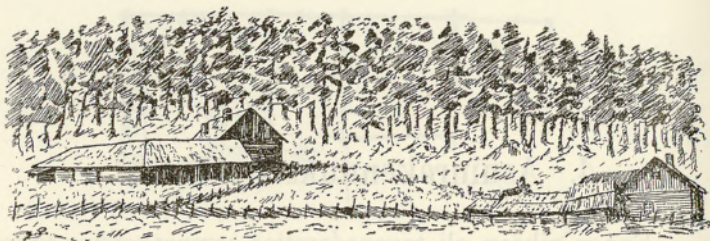
Perheentuvan, „elotuvan“ asema on tavallisesti rakennuksen itäpäässä, jos asunto on entisessä eli itä-länsisuunnassa, mutta jos asunto on suunnassa etelä-pohjoinen, on elotupa melkein aina rakennuksen eteläpäässä. Elo-

¹ Ilmansuunnat ovat: pohjonen — lounas, itä — länsi, itä-pohja — mertuul, luue (l. pohjaluu) — kakko (l. itäkakko).

tupa tässä asennossa on tietysti paljon valoisampi kuin silloin, jos se olisi pohjoispäässä.

„Jos rakennus_0 määe päällä, nii se asetetaa pitki mäkkee.“

Järvi ei vaikuta rakennuksen suunnan muuttamiseen.

15 Tuomas ja Kaapro Pusan talot. Järjmillä.

5. Työt ennen perustuksen laskemista.

Ennenkun rakennusta voidaan ruveta valmistamaan, ennenkun perustus lasketaan, on monet työt tehtävinä, monet puuhat ja hommat: hirret hakata, veistää, paikalle vedättää, peruskivet etsiä, särkeä, viereen valmiiksi kullettaa.

Hirsien hakkuu toimitetaan tavallisesti „syänkuus“ s. o. tammi- tai helmikuussa. Silloin hirret tulevat kestävämpiä, eivät niin väleen märkäne, ja tupa kestää kuivempana. Vielä lujempia ovat hirret, jos ne hakataan sydänkuiden yläkuussa. Mitään erityistä hakkuupäivää ei nykyisellä uuskirkkolaisella ole, „kuivaatiistaita“ t. m. s. „Koha hakataa syänkuu yläkuul, ni sil hyvä.“ Köyhempivaraisen kyllä täytyy tyytyä hakkaamaan asuntonsa hirret muulloinkin paitsi sydänkuilla, milloin näet vaan aika ja varat myöntävät. Mutta ei hankään sentään hakkaa „iho-aikaa, kons_o kuori puust_irti. Silloi näät_ei_o puu nii ikäsä, silloi se puhhuu kaik voimaa ulos. Mut_talve aikaa se jääp sinne puu sissää ja vahvistaa.“

Jos huonetta rakennettaessa sattuu joku hirsi puuttumaan, mennään se metsästä noutamaan huolimatta siitä oli mikä aika oli, vaikkapa pahin iho aika.

Huoneen salvaminen toimitetaan nykyään useimmiten metsässä hirsien hakkuupaikalla. Pölkyt vain asetetaan hirsien alle. Salvamista sanotaan *hakkaamiseksi* ja salvettua, katotonta rakennusta *hakatuks rakennukseks* — „a sil_o siel metsäs tupa hakattuna“ — tai *salvokseks*. Kesken-

tekoista salvosta sanotaan *kesetekoseks* eli *vajanaiseks salvokseks*.

Harvemmin menetellään nykyään siten, että huone salvetaan heti valmiina perustukselle. Sillä „ei tuo hyvä nii-ikkää. Paremp_uenstäi hakata ja sit vast nostaa.“

Salvaminen eli hakkaaminen toimitetaan mieluummin syksyllä, sillä salvoksella on silloin talvella aikaa kuivaa. „Neljä miestä tahikka kaks miestä ku_o hakkaamas ni män- nöö mukasaks, mut kolme ei niikää.“ Neljä miestä ehtii neljä hirsikertaa päivässä, kaksi miestä kaksi eli kerta mieheen, nim. keväällä pitkänä päivänä. Syksyisenä päivänä ei ehditä niin paljoa.

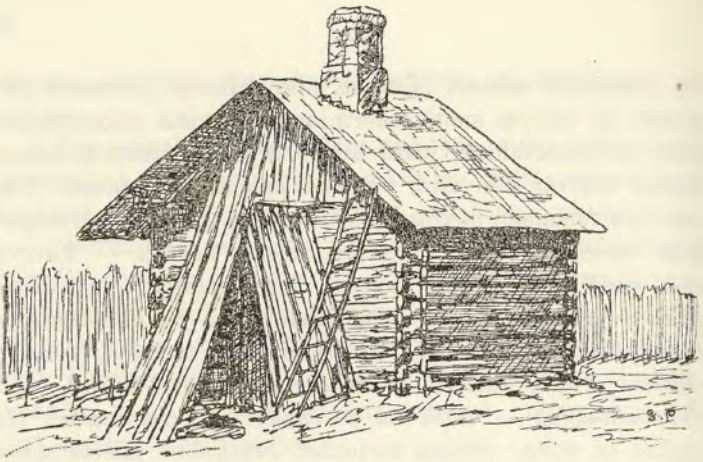
Ennen oli tavallista, että huone hakattiin *vestämättömist hirsist* ja sitte vasta salvoksella *vestettii*. Mutta nykyään hirret miltei aina *pinnataa* ennen salvamista. Pintaaminen toimitetaan *sahaamal*, harvemmin veistämällä. Hirsi hinataan *sahapukeile* ja lasketaan *lautasahal* kummastakin kylestä kappale pois. Sahalla pintaaminen kyllä käy kalliiksi, varsinkin, jos sitä täytyy palkalla teettää, sillä sahaajat ottavat „viis kopekkaa syliraaolt“. Varattomimmat sen takia useimmiten turvautuvat veistämiseen. Puun säästyminen sahalla pinnatessa kyllä toiselta puolelta korvaa vaivat ja kulungit. Pintoja käytetään kattoihin aluslaudoiksi sekä palkeiksi karkeampiin siltoihin esim. porstuaan.

Hirsien sekä veistettyjen että veistämättömien vedettämisen rakennuspaikalle toimittaa nykyään melkein aina jokainen itse. Ainoastaan pienivaraisia, joilla ei itsellä ole hevosta, autetaan hirsien kuletuksessa. „Mennää niikui armollaa, hääel ku_ei_uo hevost eikä varraa.“

Mutta ennen ovat talkoot, *tupa-* l. *hirstalkoot* olleet hyvin tavallisia. Niitä pidettiin sekä hirsii rakennuspaikalle vedettäessä että kartanoa uudelle sijalle siirrettäessä. Varsinkin, jos hirret olivat etäältä metsästä noudettavat, olivat talkoot hyvin tarpeelliset ja tavalliset. Jos oli hirsii isompi joukko vedettävänä, kestivät talkoot koko päivän, „aamust_uni iltaa_{st}“.

Aamulla aikasin lähtivät talkoomiehet „kotontaa päi“ metsää ja tulivat sieltä kuormineen takaisin rakennuspaikalle ja talkootaloon, jossa heille tarjottiin *kohvii* ja *viinaa*. Miehet tekivät kohvista, viinasta ja sokerista *pulssii*. Tarjottiinpa toisinaan *pirtturuki*, josta pulssi „tul viel parempa“. Kun miehet tulivat metsästä toisen kerran — kävivät näet yhtä päätä kaksi kertaa, ellei matka ollut varsin pitkä — annettiin heille aamiaista, jona oli *lihalohkoo* tai lihan puuttuessa *kalalohkoo*, *piirakkoi* ja *vehnäsi*, voita ja maitoa. *Puolipäiväsiks* l. *lounaheks* ei ollut *keittiä*, vaan oli *suolakallaa* — *hailii* tai *järvkalloi* — *rahkamaitoo*, *piirakkaa* ja voita. *Saijuu* tarjottiin „lounahe“ jälestä ennen illan tuloa. Iltaseksi annettiin *liharokkaa* — „olkoot talkoot mitkä tahtovaa, ni ai_ol liharokka iltaseks“ —, *piirakkaa* ja *vehnästä*. Ryyppyjä oli aina tarjolla, jopa niin, että miekkoset välistä menivät kotiin aika lailla laulaen sekä muuta iloa pitäen.

Perustukseen tarvittavat kivet myös aikoinaan paikalle valmiiksi laitetaan. Niitä varataan milloin aika myöten antaa, etsitään vainioilta, hakamaista, metsistä, säretään pienemmiksi kappaleiksi ja tuodaan rakennuspaikalle.

16. Mökki. Pärtilä.

6. Asuinrakennuksen rakentamisjärjestys.

Varakkaimmat laittavat samalla kertaa asuntonsa kaikki huoneet valmiiksi. Mutta niin eivät voi menetellä köyhemmät, joille aika ja raha usein tinkiä tekevät. Kaikkein köyhimmät tekasevat aluksi vain neliseinäisen tuvan sekä sen eteen kyhäävät pisteporstuan (kuten kuvassa 16). Myöhemmin, jos aika ja varat sallivat, jatketaan rakennusta oikealla hirsiseinäisellä porstualla sekä toisella tuvalla, tupasella. Vähän varallisemmat taas voivat laittaa viisiseinäisen rakennuksen, jonka isompi osasto on tupana,

17. Vesterisen talo. Putrola.

pienempi porstuana. Muutamat taas jaksavat oitis kohottaa rakennuksen, jossa on kaksi tupaa vastakkain sekä

niiden välissä porstua, mutta aluksi vaan toinen tupa laitetaan asuttavaan kuntoon; toinen saa jäädä kylmille parempia aikoja odottamaan. Vanhempaan aikaan lienee tämä vähittäin rakentaminen ollut vielä yleisempi kuin nykyään. — Vähävaraisilla ovat nykyään viisiseinäiset asuinrakennukset tavallisimpia.

7. Asuinrakennuksen perustus.

Kun „kaik kamikkeet“, tarpeet on paikalla, että voidaan ruveta rakennusta nostamaan, on ensimmäisenä työnä perustuksen ja kivijalan teko.

Ennen aikaan ei perustuksen teko kovin suuria töitä kysynyt. Mitään kanavaa ei kaivettu, ainoastaan nurkien kohdalle kaapastiin vähäsen kuopantapaista, joihin *nurkkakivet* pantiin. Alimaiset hirret tulivat melkein maahan kiinni, pieni *kivirääty* vaan alle. Sekä sisä- että ulkopuolelle laitettiin *multiaiset* l. *multapenkit*. Ulkomultiaiset tehtiin siten, että noin paria korttelia etäälle seinästä asetettiin maahan lyötyjen tappien nojaan hirsi, *multiaishirs*. Hirren ja seinän väliin luotiin multaa noin hirren parin korkuiselle. Multa sai olla paikoillaan kesät talvet. Joku kyllä „ko_ol napakamp, ottipa kevähel ja irrotti mullan seinästä, jot_ei seinä pääst märkänemää“. Torpissa ja muissa mökkilöissä vielä tapaavat talveksi laittaa samanlaiset multapenkit tupansa ympärille. — Sisämultiaiset tehtiin samalla tavalla kuin ulkomultiaisetkin. Sillan alta, keskikohdalta vaan viskattiin multaa seinävierille ja pölkyt, hirrenpätkät, multiaishirret nekin, asetettiin eteen mullan vieremistä estämään.

Nykyään useimmiten varustetaan varsinainen *kivijalka* l. *vunttamentti* — Pehmeihin savimaihin tehdään perustus, *runti* siten, että kaivetaan *kanava* l. *ravi*, joka täytetään mölkkerökivillä, *pulteril*, *raval* ja *hiekal*. Kovem-

masta maasta vaan turve pois kuorastaan, nurkkakiville vähän enemmän kuoppaa sekä uuniloille.

Rakennusta nostettaessa asetetaan kivet ensin vain nurkkien alle, salvaimien kohdalle sekä pitemmissä seinissä keskiseinänkin alle, „jot_ei hirs notkistu“. Muut kivet pannaan jälestä päin, sitten kun joudutaan. Toisinaan ne pannaan piankin, jos on kamikkeet paikalla ja miehiä sattuu olemaan. „Ko paat varvi tai kaks ja tiet sit kivijala, ni_saat suora, mut jos tiet_iellepäi, ni sit_et saakkaa nii hyvvä.“ Kivijalka tavotetaan tehdä niin korkeaksi, ettei vesi, kun tippuu räystähistä, räiskä seinille. Tasaisella maalla tehdään kivijalka noin „puol_arssinaa“ korkeaksi jopa nykyään isommissa rakennuksissa koko arssinaakin. „Sit_ei ennää räiskä vesi seinääl eikä perushirs märkäne.“ Kivijalan leveys riippuu kivien pak-suudesta.

Ennen ei kivijalkaan jätetty minkäänlaista reikää. Nykyään „tahtoot heittää melkei joka seinää reijä, mut tahtoo useammalt_unehtuu viel nytkii“. Reikiä kutsutaan *tuulreijiks*.

Sisämultiaiset tehdään nykyään siten, että ajetaan sillan alle seinäin viereen ja juoniaisten väliin savea sekä hiekkaa tai karkeaa rapaa. Savi ja hiekka sotketaan sekä taotaan kurikalla hyvin kovaksi. Sitten eivät rotat ja hiiret pysty tekemään reikiä. „Ja_ku silta tul, ni_et joka vuos_sitä rakenna“, sillanalusta näet.

Multiaiset sekä sisä- että ulkopuoliset tehdään, ja tehtiin ennenkin, sitten vasta kun rakennus jo on katossa, ennenkun lattiapalkit paikoilleen pannaan.

8. Sillanalus.

Sillan alla olevaa tilaa kutsutaan *silla-aluseks*. Nykyään se on aivan umpinainen, lähelle siltaa täytetty maalla tai hiekan kanssa sotketulla savella (ks. ylemp.) tai on tehty *multasilta*. Ennen oli sillan alla kuoppa noin arssinan toistakin syvyinen, maata oli näet siitä reunoille luotu (ks. ylemp. siv. 18). Sillassa oli irtonainen palkki, joka voitiin ylös kohottaa, joskus oli jonkinlainen aukko uunin edessä. Väliin tavattiin sinne laskea kanoja päiväksi „maata ruoppaamaa, jot munisiit paremmi“. Joku taas, joka salaa piti olutkauppaa, „pit_olvii siel“. „Ehkä joskus säilyttiit siel syöntöpottuloi.“

Nykyään ei ole sillan alle tuvasta millaistakaan aukkoa, ulkoa joskus tuulireijät kivijalassa.

18. Kihlströmin talo. Putrola.

9. Seinäin rakentaminen.

Rakennuksen *nostamine* s. o. paikalle vedettyjen, metsässä valmiiksi salvettujen hirsien nurkkakiville asettaminen, seinäin kohottaminen, toimitetaan kesällä „ikkää kui ilmat kevähel kuivaat“. Toiset taas nostavat tupansa hein'ajan rinnassa. Silloin nostettu tupa pysyy kuivana ja silloin „saahaa sammaletkii kuivii“. Sateella ei saa tupaa nostaa, sillä „jos satehel tuppaa nostetaa, ni se asuu märkän talvelkii“.

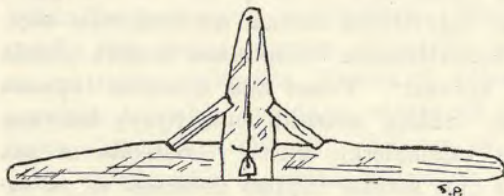
Sukkelaan käy tuvan nostaminen, kun hirret ovat jo ennestään valmiiksi salvetut. Silloin ei tarvitse juuri muuta kun liittää hirttä hirren selkään ja pistää sammalta väliin. Mutta jos rakennustarpeina on pyöreitä hirsii, kuten joskus sattuu (vert. siv. 13, 14), on rakentajilla isompi työ. Hirret on silloin sekä pinnattava että salvettava.

Asuinhuoneiden hirret tavataan, ennenkun ne paikoilleen pannaan, höylätä sisäsivulta sileiksi. Kaksin miehin *härkähövelil*¹ vedellään. Kun huone ajotaan paperoida — tavall. vierashuone — ei höyläämistä toimiteta.

Ensimmäinen hirsikerros, *perushirret* l. *alushirret* veistetään (t. sahataan) „*laṛṇa kans*“ suoraksi, vaikka muut hirret toistaiseksi jäisivätkin pintaamatta. Se lasketaan hakkattuna nurkkakiville ja toisia hirsii salvetaan päälle.

¹ Sarvihöylä.

Ennenkun perushirret lasketaan kivijalalle (t. nurkkakiville), on kivijalka *vaakrattava*. Vaakraaminen toimitetaan *vaku-* l. *vaakerpassilla* (kuv. 19). Mainittu laitos asetetaan kivijalalle aluspuu pitkin kivijalkaa. Jos kivijalka on vaakasuora, asettuu luotinuora vakupassissa olevan uurroksen kohdalle l. kohtisuoraan kivijalkaa vastaan. — Samoin vaakrataan myös päällimäinen hirsikerros. Nurkasta nurkkaan asetetaan *renkkalauta*, joka vakupassin avulla vaakasuoraan laitetaan, taikka toimitetaan vaakraaminen siten, että nuoralla mitataan kunkin nurkan korkeus nurkkakivestä. Muita hirsisiä ei vaakrata. Ne salvetaan vaan vuoroin tyvi vuoroin latva toiseen ja toiseen päähän.

19. Vakupassi.

Nurkkakiviä sekä perushirsisiä aseteltaessa on vielä katsottava, ettei rakennuksesta tule *vislo* l. *kiero* s. o. vino-suunnikkaan

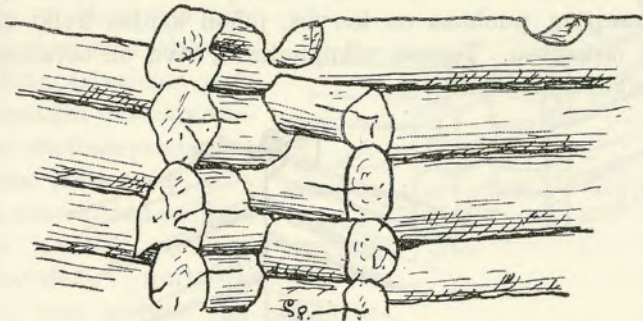
muotoinen. Tämä tutkitaan siten, että mitataan nuoralla lävistäjäin suuntaan nurkasta nurkkaan. Jos molemmat lävistäjät ovat yhtä pitkät, ei rakennus ole vislo.

Ennenaikaan tavattiin perushirteen panna elohopeaa. Hirteen väännettiin reikä, reikään tipautettiin elohopeaa ja tappi lyötiin päälle. Näin tehtiin sitä varten, ettei asuntoon vasta syöpäläisiä tulisi. Toisinaan pantiin perushirteen, reikään ja tappi päälle, myös käärmepää. Siitä oli se hyöty, että tupa pysyi puhtaana.

Salvameks kutsutaan seinien nurkkaliitosta. Salvaimen koloa kutsutaan *salvameloukuks* ja sen pohjaa *salvamepohjaks*. Salvaimenloukun kohtaa sanotaan *salvamekulkuks*. Kulkun ulkopuolinen osa hirttä on *salvamepää*.

Yksinkertaisin ja ehkä vanhin salvainmuoto on *koirakulkusalvan* (kuv. 20), jota käytetään ladoissa sekä muissa

kylmissä, pyöreistä hirsistä salvetuissa ulkosuojissa. Koirankulkusalvain valmistetaan siten, että hirteen hakataan pyöreäpohjainen kolo, loukku vaan toiselle puolelle hirttä nim. *yläpuolelle*. „Sen ku lyyää vai kahe puole kirvehel

20. Ladonnurkka. PÄRTILÄ.

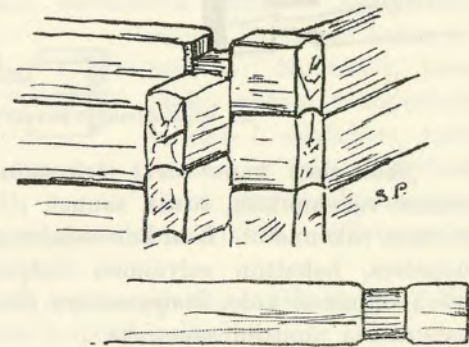
nii, jot tulloo pyöreä loukku, joho ylemp hirs, ku ol pyöreä, liitetii.“

Vanha, nykyään tuskin enää valmistettava salvain-

muoto, on *korvossalvan* (kv. 21, 22), jota on kaksi eri muotoa: *nelikorvoksine* ja *kolmikorvoksine*. Kor-

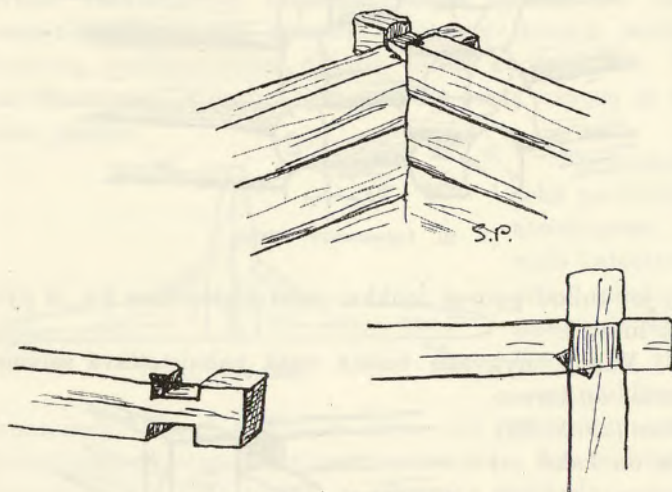
vossalvaimessa on tasapohjainen, jyrkkäolkapäinen salvo kummallakin puolella hirttä. Salvo on ka-

peampi hirren paksuutta; sentähden hirs, että se salvoon sopisi, veistetään salvaimenkaulan kohdalta kummaltakin sivulta noin puolen tuuman verran ohuemmaksi, joten tulee salvaimenloukut ympäri hirren. Näissä sivuveistoksissa on olka-

21. Korvossalvain (4-korvoks.).

päät, *korvokset* viistot. Tämmöistä salvainta, jota käytetään vain ulkokuoneissa, kutsutaan nelikorvoksiseksi korvossalvaimeksi (kuv. 21). — Kolmikorvoksinen salvain (kuv. 22) eroaa nelikorvoksisesta siten, että sen toinen, sisäpuolinen, sivuveistos on vain yksikorvoksinen s. o. nurkanpään puolella on korvos, johon kaulan kylki viistosti laskeutuu. Toinen, ulkopuolinen, sivu on tavallinen, kaksikorvoksinen.

22. Korvossalvain (3-korvoks.).

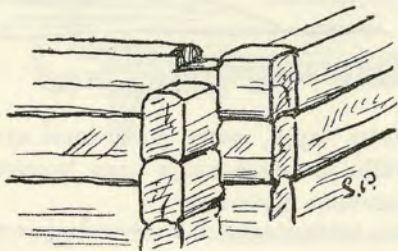
„Korvoksii kans“ ovat järjestään miltei kaikki vanhemmat rakennukset, tuvat, saunat, riihet, aitat, läävät ja ladotkin, rakennetut. Kun korvossalvainta käytettiin asuinhuoneissa, hakattiin salvaimen sisäpuoliseen olkapäähän teräväpohjainen kolo, *lämpymävaro* (kuv. 22), johon tupaa nostettaessa täpittiin sammalia.

Korvossalvainta yksinkertaisempi on *pitkäsalvan*, jota myös sanotaan *parri-* l. *parrusalvaimeks* (kuv. 23). Se on muuten edellisen kaltainen, paitsi, että salvaimenkaula on hirren paksuuden pituinen, joten hirttä ei sivuilta ohenneta, eikä siis ole korvoksia. — Hiukan sentään ohennetaan, että sammalia voi vähäsen väliin täppiä. — Pitkää-

salvainta nykyään enimmin käytetään kaikenlaisissa rakennuksissa.

Milloin pitkäsalvainta käytetään asuinhuoneissa, hakataan siihen sisäpuolelle *huokuma* (kuv. 24) — ehkä tehtiin se myöskin korvossalvaimen, ellei lämpymänvaroa käytetty. — Huokuma tehdään siten, että salvaessa

lyödään salvaimen sisäolkapäiden nurkista viistosti vähäisen puuta pois taikka jälkeinpäin *noklanjal* merkitään seinään, noin „vartti tuuman“ etäisyydelle nurkasta, viiru, jota myöten viistetään puuta pois. Huokumaan täpitiään tiukasti sammalia.

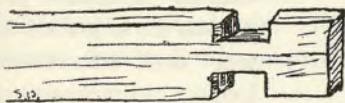
23. Pitkäsalmvain.

Uudenaikaisin salvain on *lyhytsalvan* l. *lukkosalvan*, jossa salvaimenpäätä ei ole ensinkään. Lyhyttäsalmainta käytetään isommissa uudemmissa rakennuksissa. Vanhemmat ihmiset kutsuvat sitä myöskin *kirkkosalmameks*, koska sen ensin ovat kirkon salvaimena nähneet. Lyhyttäsalmainta

käytetään kahta eri muotoa: *läpilukkoo*, jossa lukko näkyy ulkopuolelle ja *sisä-* l. *salalukkoo*, jossa lukkoa ei ole näkyvissä.

Onpa lyhyttäsalmainta joskus käytetty ilman minkäänlaista lukkoa. Silloin on se vahvistettu tapeilla.

Ennen aikaan oli tapana salvaimienpäät tervata. Silloin ne eivät niinkään helposti halkeilleet.

24. Hirsi, jossa on huokuma.

Hirsien jatkamista nurkkien välillä sanotaan *jatkamiseksi* l. *karvaamiseksi*, liitosta sanotaan *jatkoks* l. *karviks*. Jatkaminen toimitetaan useammalla tavalla. *Hammassjatkos* tehdään siten, että kumpaankin hirteen hakataan hammas sekä hammasta vastaava kolo (kuv. 25). Lisäksi vah-

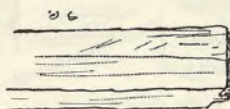
vistetaan jatkos kahdella puutapilla. Hammasjatkosta käytetään tavallisesti perushirsiä jatkettaessa. Toinen jatkos on *sorkkajatkos* (kuv. 26). Se tehdään niin, että toisen hirren

25. Hammasjatkos.

päähän hakataan syvennyksen — „väännetään poral reikä hirre läpi ja sit lohassaa puuta poikkee, ni_jot jääp loukku“ — toiseen tehdään tappi, *napa*, joka sopii syvennykseen, „sit sammalt välili ja isetää nuija kans kovast kii“. Tätä jatkamistapaa sanotaan myös *han-*

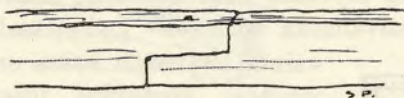
koo liittämiseksi. — *Kämmenee* liittämistä esittää kuva

26. Sorkkajatkos.

27. Kummastakin hirrestä otetaan

kappale noin puolihirteen, loukut liitetään vastakkain ja liitos vahvistetaan puutapilla. Tätä jatkosta käytetään

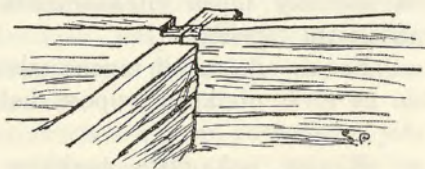

27. Kämmeneen liittäminen.

ainoastaan ulkokuone-rakennuksissa. — Salvaimen kohdalla jatketaan hirsi joskus siten, että salvaimenkaula kummassakin

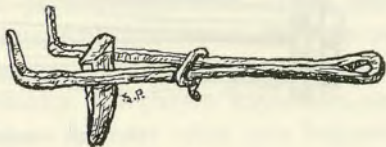
hirressä asetetaan puolisalvaimen niin, että hirsienpäät sattuvat vastakkain (kuv. 28).

Hirret asetetaan seinään *kynnellee* s. o. selkäpuoli ylöspäin. Hirren selkä kuoritaan, veistetään tasaiseksi, oksat ja kuhmut pois karsitaan. Toinen hirsi liitetään toisen selkään, ja että se aivan tarkoin sopisi siihen, on se *varottava*. Varoominen toimitetaan *varol* (kuv. 29), kaksihaarisella,

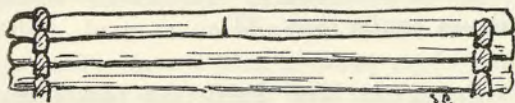
28. Hirren jatkos salvaimessa.

keritsimien tapaan taivutetulla rautaesineellä, jonka kärjestä koukistettuja haaroja yhdistää *rennas*. Rengasta voi työntää edestakaisin ja kourien väliä siten kaventaa ja supistaa. *Suu* on välissä silloin, kun eivät haarat ole kylliksi joustavat. Milloin hirrestä tarvitsee enemmän ottaa pois, käytetään varotessa levennettyä väliä, kavennettua, kun vaan vähemmän on veistettävä. Sama rako on tietysti samanlaisella välillä varottava. Varoa

29. Varo.

käytetään siten, että sitä vedetään hirsien liitoskohtaa pitkin vaakasuorassa suunnassa. Varon alakoura kulkee alemman hirren selkää myöten, yläkoura piirtää ylemmän hirren alapuoleen alemman hirren selän suuntaisen piirron. Piirto vedetään liitoksen sekä sisä- että ulkopuolelle. Piirtoja myöten veistetään hirren alapuoli kouruksi. Pitää katsoa, että kouru, *varo*, tulee *laakelikko* eikä *jyrkkä* „nii_ku huono hevose selkä törrillee, vaa_et se käyp toise hirre selkää lotnast“. Jos *varo* tulee *jyrkkä*, ei huoneesta tule tiukka eikä lämmin. Ja huone märkäneekin silloin pikemmin, väljemmin. Selkä aina pitää käydä tarkoin kiinni, mutta *huruli* „ei niikää“. Silloin saa täpityksi vä-

30. Kekätty hirsi.

liin sammalia, mutta jos huuli on kiinni, ei saa sammalia mitenkään täpityksi.

Jos hirsi on kovin väärä l. *lynkä* niin, ettei sitä voi „varroomalkaa“ saada suoraksi, säästetään se semmoiseen paikkaan, jossa tarvitaan palasia. Ulkokuonerakennuksissa *lynkä* hirsi *kekätää*. Hirteen sahataan alapuolelle poikkileikkaus puoliväliin tai etemmäksikin ja painetaan hirsi suoraksi (kuv. 30).

Jotta hirret pysyisivät vakavasti paikoillaan, ovat ne *tapeil* l. *seinätapeil* varustettavat. Ainakin akkuna- ja ovi-
pieliin pannaan tapit sekä pitemmissä, umpinaisissa koh-
dissa muuallekin. Viimeiset hirret varsinkin tapitetaan

31. Tapit akkunan pielessä.

kolmesta neljästä kohden. Tapit pannaan joko siten, että
alempaan hirteen ensinnä asetetaan tappi, jonka sija siten
kaivetaan ylempään hirteen taikka ylemmän
hirren läpi kaivetaan reikä alempaan hirteen asti
ja reikään lyödään tappi. Joskus lasketaan tappi
yhtä päätä useammankin hirren lävitse. Parempi
ja enemmän käytetty keino on panna eri tappi
kunkin hirren väliin. Silloin pääsevät hirret hai-
tatta *laskiimaa* eikä tule rakoja. Seinätappi teh-
dään keskeltä hiukan hoikemmaksi, „sit_{se} vettä

32. Seinä-
tappi.

ni_{jot} ves tihku“. Tappien reijät väänne-
tään $1\frac{1}{2}$ -tuumaisella *kiertoporal*. Ennen ta-
vattiin tappien reijät hakata *purahal*.

Seinät asetetaan pystysuoraan asentoon
luotilauva avulla (kuv. 33).

33. Luotilauta.

Ennenkun hirsi kaadetaan paikoilleen,
asetetaan alemman hirren selkään kerros *sam-
maliloi*. Sammalet pitää levittää tasaisesti
joka paikkaan. Myös pitää katsoa, ettei ri-
suja, kivensiruja tai muita kovia esineitä jää
väliin hirttä kannattamaan. Ei liioin saa ko-
vin paksulta panna sammalia. Silloin ei hirsi pääse tar-
peeksi painumaan ja huoneesta tulee kylmä. „Vieraat
ko_{nostaat}, nii_{ne} tahtoot panna paljo sammaliloi.“ Kun
hirsi on asetettu paikoilleen, kohennellaan ja korjaillaan

sammalia vielä käsin. Salvaimiin täpitiään sammalia *kana-patsirauval*.

Sammaltamiseen käytetään useampaa eri sammallajia.

Suosammalt l. *tupasammalt* otetaan soilta. „Se_o nii puhast jot.“ Käsin sitä vain revitään, kerätään *kokoloihe*, kannetaan kuivalle maalle ja levitetään kuin heinät karkeelle kuivamaan. Sitten kun ovat kuivaneet, kootaan ne isompaan kokoon, viimein ajetaan rakennuspaikalle katoksen alle. Suosammal, vaikka sitä paljon käytetään, on huononlaista seinäsammaleksi. Se näet ottaa niin helposti vettä. Sitä käytetäänkin siitä syystä etupäässä rakennuksen yläosaan, mihin ei niinkään räiskä vesi.

Suesammalt „lyyää viikattehel niiku heinää“. Jos poudalla lyöpi, niin ei sitä tarvitse kuivatakkaan, vaan saa semmosenaan käyttää. Sudensammalta käytetäänkin nykyään hyvin paljon. Se ei ota vettä kuten suosammal; siksi sillä enimmin sammalletaankin rakennuksien alaosia. Mutta sudensammalen huono puoli on, että se tahtoo olla liian järeää. Hirret eivät tahdo painua kylliksi tiukkaan, kun sillä on sammallettu. Sitä paitsi tekee se seinän karvaiseksi, rumannäköiseksi, varsinkin jos varauksesta ulkonevat sammalet jätetään pois leikkaamatta.

Kanḡassammalt, jota ennen tavattiin käyttää sekä asuinhuoneisiin että varsinkin riihirakennuksiin, revittiin käsin kankahilta. Kangassammal tahtoo märkännyttää. Siitä, kun se on niin hiekkaista, varisee hiekkaa varoon ja „syöp hirre“. Sen mukana myös tahtoo tulla mauriaisia huoneisiin. Vielä luultiin, „jot kanḡassammal siittää lutikkoi“.

Vessammaliloi otetaan vedestä, missä se kasvaa kivien päällä puroloissa ja joissa. „Sen_ku ottaa, ni se_o_ku pellavaspivo, se pääsöö ku rihmavyyht vaa ja sen saap huuhella hiekast. Sen_ku tuolt pääst lyöp kii, nii sen_ku keträä ku lanḡkaa ikkää ja vie toisee päähä, ku käyt täp-pimää.“ Vesisammalta käytetään vieläkin täppimiseen.

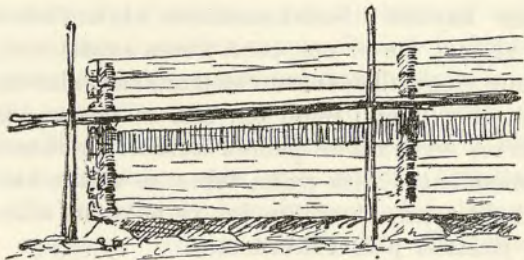
Kivisammalt käytettiin myös ennen aikaan tuvan sammaltamiseen. Se on pehmeämpää kuin kangassammal,

joka on „lyhyttä tyrrii“ ja „kuivaa kärrii“. Kivisammalta otettiin metsistä, korpimetsistä, missä se kivien päällä kasvaa. „Tulloo ku rokoska ikkää ku tempaa kive päält.“

Vielä otettiin joskus *kulpist*, savikuopista ja sellaisista, sammaliloi, joilla täpittiin, kun ei ollut vesisammalta, joka on „vaiva alast_ottaa“.

Nykyään käytetään myös sammaltamiseen tai useammin täppimiseen tappuroita, joita tuodaan Venäjältä. Köyhemmät kyllä eivät voi tappuroita hankkia.

Ennen aikaan rakennettiin asunto aivan umpinai-seksi. Ikkunain ja ovienreikiä ei jätetty, „ol näät joutusamp salvaa“. Ainoastaan pariin hirteen, tulevan aukon

34. Tellingit.

ala- ja yläreunaan, hakattiin reikä merkiksi. Perästä päin vasta hakattiin ja sahattiin ovet, ikkunat auki. Nykyään ikkunat ja ovet useimmiten

heitetään auki jo seiniä salvettaessa. „Lykätää hirttä vaa iellee, se jo jatkaa puuta.“

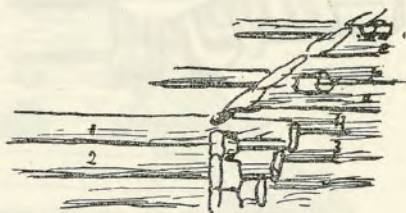
Aukkojen pieliä tukemaan asetetaan *karat*, hirsien päihin upotetut puut. Karan sija tehdään siten, että salvettaessa kiertoporalla väännetään aukkojen pieliin reikä, karan leveyden etäisyydelle aukon reunasta. Myöhemmin hakataan aukon ja reijän väli auki ja kara lyödään paikolleen. Toisinaan jää reikä aukon pieleen vääntämättä. Silloin on jälestä päin karaa sijoitettaessa kovempi työ.

Kun rakennus tulee niin korkeaksi, ettei enää maasta yletetä salvaa, asetetaan *tellingit* (kuva 34). Maahan pystytetään paksunlaiset tangot, *reevat*, jotka seinäin

kohotessa yhä ylempää ja ylempää kiinnitetään seinään puukalikoilla. Kalikat naulataan tankoihin, toinen pää työnnetään seinään kaivettuun reikään tai kiinnitetään nauhallalla salvaimen päähän. Kalikkojen päälle asetetaan *telin* kilauvat.

Hirret vedetään rakennukselle nuorilla kaltevia hirsiiä, *riukuloi* myöten. Toiset miehet ylhäältä kiskovat, toiset alhaalta työntävät. Ennenkun lähdetään syömään, tavataan nostaa uudet hirret valmiiksi ylös. „Hirttä päälle ja syömää!“ on tapana sanoa.

Uuskirkkolaiset asuinrakennukset eivät ylipäänsä ole kovin korkeita. Varsinkin vanhemmat asunnot ovat usein hyvinkin matalia. Rakennuksen korkeus ei ole niin tarkoin määrätty. Toiset kohottavat katon korkeammalle, toiset antavat sen alemmaksi jäädä. Tapaa talorakennuksia, jotka ovat vaan 12—13 hirsikertaa korkeat, mutta myös semmoisia, joissa on korkeutta 17—18:kin kertaa. Hirsien paksuudesta tietysti myös riippuu rakennuksen korkeus. Tavallisin korkeus on nykyään noin 4—4½ arssinaa kivijalasta tasakertaan eli 15—16 hirsivarvia. Sillan ja laen väli on noin 3½—4 arssinaa.

35.

1 Pitempi raaveli

2 Lyhempi "

3 1:nen peukalohirsi

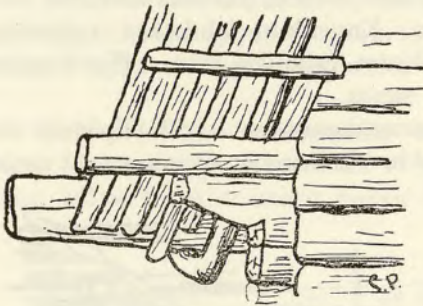
4 2:nen

a, b, c, 1, 2, 3:s j. n. e. päätykannikka.

Kahta ylimäistä hirttä sivuseinissä sanotaan *raaveli*ks. Ne ovat muita hirsiiä hiukan pitemmät, lisäksi ylempi raaveli pikkasen pitempi alempaa. Ylempää kutsutaankin *pitemmäks raaveli*ks ja alempaa *lyhyemmäks* (kuv. 35). Joskus on sivuseinässä ylimpiä hirsiiä kolme jopa neljäkin muita pitempiä (esim. kuv. 38, 210, 213).

Raavelien päät tavataan, ja varsinkin ennen tavat-

tiin, koristella, *vormutella*, kaikenlaisilla *potrukkehil*, *vormuloil* ja *vikuureil* sekä *siasorkka*-leikkauksilla. Mainittuja koristeita esittävät piirustukset 36—38, 210—224. Niitä tarkastellessamme huomaamme, miten uuskirkkolainen on kotiaan nurkkaveistoksilla koristellut, huomaamme, miten hänen koristelutaitonsa on vähitellen kehittynyt yksinkertaisesta nurkkapykäl-

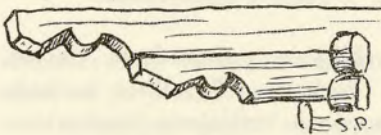

36. Saunannurkka.

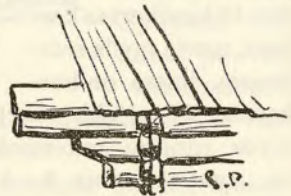
lyksestä ja kaarivii-
vasta komeaan kou-
keroleikkaukseen asti.

Pääseinän ylimmät hirret tasakerrassa, siis raaveleitten kanssa salvetut, ovat *peukalohirsi*, *ensmäine* ja *toine* peukalohirsi alhaalta lukien (kuv. 35).

Kun rakennus on saatu raaveleihin, päästy peukalohirsiin, alkaa *päädyn* tekeminen. Päädyn korkeusmittana,

37. Nurkkaveistos.

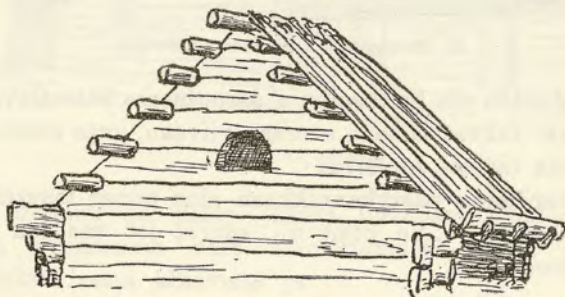
38. Nurkkaveistos. Leistili.

toisesta peukalohirrestä harjahirteen, oli ennen tavallisesti kolmas osa rakennuksen leveydestä. Olipa toisinaan pääty vieläkin *laakemp*. Mutta nykyään ei tyydytä niin matalaan asuinrakennuksen päätyyn. „Tulloo niiku läävä pääty, matala, se kolmais_osa“. Kolmannen osan lisäksi tapaavat liittää vielä toista arssinaa tavallisessa rakennuksessa. Sitten se jo tuleekin aika jyrkkä katto. Eipä siinä vesi kestä eikä lumikaan kauvan pysy, eikä siis katto helposti

„hauvu“. Tavallinen tapa on myös tehdä pääty niin jyrkäksi, että katonpuolikkaat tulevat keskenään suoraan kulmaan.

Päädyn muotoa, jyrkkyyttä, korkeutta suunnitellaan kahden puolen pitkällä vartailla koetellen.

Ennen tavattiin pääty aina tehdä hirsistä, jotka varottiin ja tapitettiin toisiinsa samalla tavalla kuin seinähirretkin, mutta sammalta ei pantu väliin. Päätyhirsistä kutsuttiin *päätykannikoiks* l. *päätypölkkyiks*. Eri päätypölkkyjä alaalta ylöspäin lueteltiin: *ensmäine*, *toine*, *kolmais* j. n. e. *viimeine* päätykannikka (kuv. 35). Päätykannikat

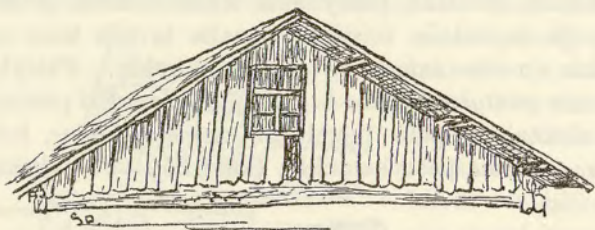

39. Sorvalin Manun mökin pääty. Karjalaisten kylä. Kuolemajärvi.

viistettiin, *luiskattii* päistään kahden puolen katon mukaan. Niiden varaan salvettiin *kattoriuvut* l. *alusriuvut*, tavallisesti riuku joka kannikkaan kumpaisellekin puolelle päätyä. Ulkokuonerakennuksissa kyllä käytetään kattoriukuja vain joka toisen kannikan välissä. Viimeiseen päätykannikkaan salvettiin *harjariuku*, joka oli muita kattoriukuja isompi. Se asetettiin tyvi tuvan peräpuoleen päin ja sen niskaan, ihan päätykannikan kohdalle, leikattiin veitsellä *risti*¹. Kun harjariuku oli saatu paikoilleen, juottiin *harjaputel*. „Jollet harjaputelii harjki, ni katto tulloo vuotava!“ uhkailtiin asunnon isäntää, tai muistuteltiin: „tänöpän saahaa harjariuku pääle, varraa harjaputel!“ Jos

¹ Kertoja ei muistanut minkätähden.

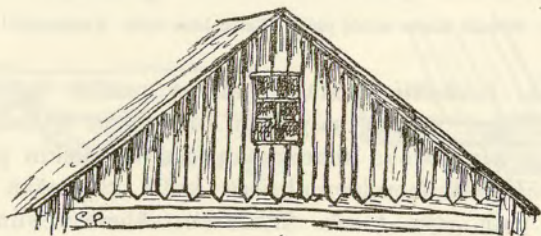
ei ollut viinaa, piti keittää kahvit. Joka huonetta rakennettaessa näin meneteltiin, tehtiin ristit, juotiin putelit tai kahvikupit tyhjennettiin. — Kattoriu'ut luettiin alhaalta ylöspäin: *ensmäine, toine, kolmais* j. n. e. Viimeisenä oli harjariuku. Kattoriukuja oli 3—5 kappaletta samalla puo-

40. Tuvanpääty. Lempiäinen. Kirstinäällä.

lalla. Muuten oli kattoriukuja asetettaessa katsottava, että ne kaikki tulivat samaan suoraan viivaan, jotta sitten niille paremmin liisteet sopisivat.

Viimeiseen päätykannikkaan aina ennen tavattiin leikata *vuosluku*. „Ne olliit nii suurii, jot vaaksaa pitkii, ne umerot.“

41. Tuvanpääty. Leistilä.

Nykyään tehdään pääty harvemmin hirsistä. Laitetaan näet kattoa kannattamaan *sakset* (niistä tuonnempana) ja pääty valmistetaan laudoista. Laudoista laittaminen tapahtuu monella tavalla. Yksinkertaisin tapa on liittää laudat vierekkäin ja napsia nauloilla kiinni (kuv. 40). Parempaa kun tahdotaan, naulataan lautain saumain päälle toiset laudat (kuv. 41). Jos taas halutaan somempaa, lai-

tetaan laudat viistoon, keskipäädystä harjan kohdalla vastakkain, kohtisuoraan kattoa vastaan (kuv. 42). Kaunista koetetaan myös saada siten, että lautojen alapääät leikkauksilla koristellaan. Joko ne vain yksinkertaisesti viistetään (kuv. 41, 43, 212) taikka taidokkaammin leikataan viistäen, reikien, pyöristellen (kuv. 44, 151, 152, 230).

42. Talo. Neuvola.

Monasti on pääty jäänyt kokonaan laudottamatta, aivan avonaisena vain ammottamaan. Näin on laita varsinkin vasta alkavissa ja mökkipahaisissa (kuten esim. kuv. 154).

Ristipäätyä ei tavallisessa talonpojan asuinhuoneessa käytetä. Katto on ihan

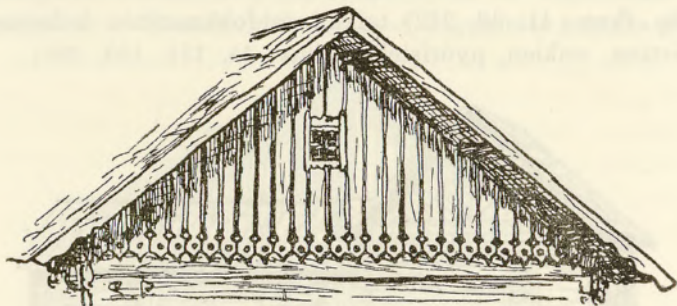
43. Tuvanpääty. Kirjavalu.

suora päädystä toiseen. Mutta ulkokuonerakennuksissa, liitereissä, katoksien ylisissä on pienenisiä ristipäädyn kaltaisia ulkonevia kattomuodostuksia, joita kutsutaan *urlakoiksi* (urlakka). Semmoinen huomataan esim. kuvassa 6, aitan yli näkyvässä läävänkatoksessa.

Päädyttömiä rakennuksia nim. sellaisia, joissa katto kallistuu neljälle suunnalle, joka seinälle räystäään muodostaen, tapaa joskus ulkokuoneina.

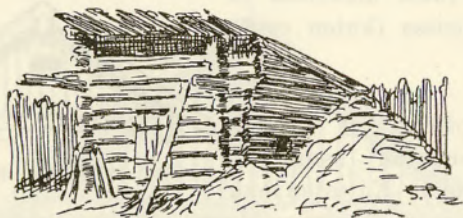
Yksipuolisia päätyjä l. *yksipuolisia kattoja* nähdään vielä saunoissa, läävissä, kylkiäisissä sekä sikopahnoissa.

Tällainen pääty valmistetaan siten, että etuseinä kohotetaan takaseinää — näissä nimittäin on, paitsi kylkiäisessä, tavallisesti korkeammassa seinässä ovi — korkeammalle,

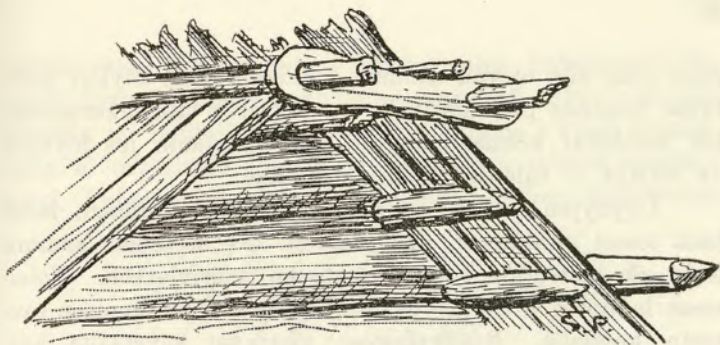

44. Tuvanpääty. Leistilä.

päätykannikat veistetään viistoiksi vain yhteen suuntaan, takaseinään päin. Muuten päätykannikat kiinnitetään samalla tavalla kuin *kaksipuolisessa* katossa, samoin kattoriu'ut. Yksipuolista kattoa kutsutaan myös *lamakatoks* (kuv. 45).

45. Sämpylän sauna. Mesterjärvi.

46. Ladonharja. Päättilä.

10. Vesikatto.

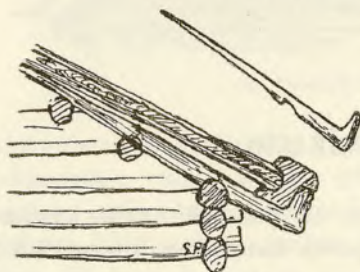
Monta eri kattomuotoa on paikkakunnalla käytännössä. On tuohista ja turpeista kattoa, on koskutkattoa ja malkokattoa, on liiste-, lauta- ja kimpikattoa, on päreja olkikattoakin.

Vanhin, kestävin, vieläkin käytännössä oleva vesikattomuodostus on *löyhykatto* l. *tuohikatto*. Se on valmistettu tuohilevyistä, *löyhyistä*, joiden alla on tukena, päällä painona *puuliistehii*.

Poikittain kattoriukujen päälle ladotaan *rinnakanteeseen* l. *räätyy* harjariu'usta aina raaveleiden alapuolelle ulottuvia puuliisteitä, *alusliistehii*. Alusliisteiden päälle ladotaan löyhyt, alottaen alaalta, räystäältä käsin. Löyhyt asetetaan valkea puoli alaspäin. Syrjillään ne peittävät toinen toistansa l. ovat *särisuomukses*. Toinen *rääty* levitetään edellisen päälle siten, että se peittää puolen tai kaksi kolmasosaa ensimmäistä räätyä, mutta suomut käyvät päinvastaiseen suuntaan. Seuraava rääty ladotaan taas samaten. Suomut ovat siinä samoin päin kuin ensimmäisessä räädyssä. Samalla tavalla jatketaan latomista aina harjalle asti. Löyhyä asetettaessa on tarkettava, että se

tulee aina alla olevan sauman kohdalle. Jos löyhyt peittävätkä toisensa puoliksi, tulee tuohikerros kaksinkertainen, jos kahdeksi kolmasosaksi — niin ladotaan, jos löyhyjä on viljalti — tulee se kolminkertainen.

Löyhyjen päälle, tuohia tuulelta turvaamaan, ladotaan toiset puuliisteet, *päällysiisteet*. Ne asetetaan samoin kuin alusliisteetkin rinnakantteeseen, vieriviereen. Toisinaan ladotaan liisteitä vielä toinenkin räätty alimaisen sauman kohdalle. Päällysiisteet ulottuvat räystäältä harjalle samoin kuin alusliisteetkin. Toisella kattopuoliskolla

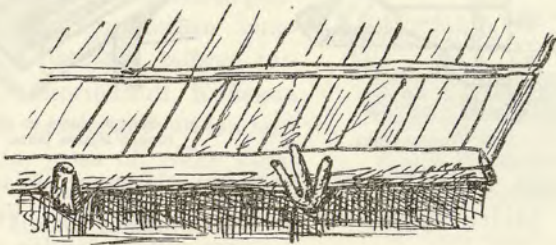
47. Räystäskokki ja soloppi.

päätyvät ne harjariu'un kohdalle, mutta toisella ne ulottuvat yli harjan, suoja-ten harjaliitosta sekä vastaisen puolen liisteiden päitä tuulelta ja sateelta. Pitemmät liisteet tavataan, ainakin merenrantakylissä, asettaa meren puolelle kattoa. Sieltä näet ne aina vinkeimmät vihurit puhaltavat.

Ennen käytettiin liisteiden päällä harjalla myös *harjakoloa*, isoa, kourua honganpuolikasta, joka kumoon harjalle kellistettiin. Tässä tapauksessa tietysti kummankin puolen liisteet olivat samanpituiset ja sattuivat harjariu'un kohdalla vastakkain.

Liisteiden tuohinensa kaikkienensa alas solumista es-tämään asetetaan *solopit* l. *räystäsolopit*, jotka taas vuoro-staan ovat *räystäskokkie* varassa. Räystäskokkana on pienenlainen puun — tavallisesti näreen — runko, jonka tyveen on heitetty suorakulmaisen koukun muodostava juurentynkä, joka toisinaan on kaksi- jopa kolmihaarai-nenkin (kuv. 47—49, 237). Kokan rungossa on *loukku*, joka käy kiinni raavelissa olevaan *loukkuun* (kuv. 47). Lisäksi kiinnitetään kokka vielä *vitsaal*, nykyään myöskin nauloilla, kattoriukuun. Tämä tehdään siksi, ettei kokka pääsisi alas keikahtamaan. Toisinaan työnnetään räystä-

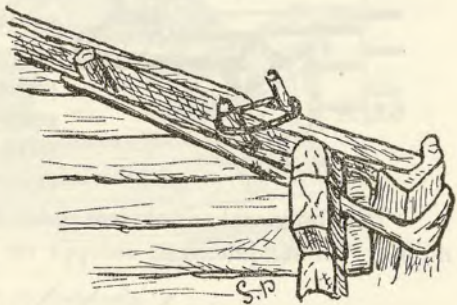
kokka raaveleiden väliin. Silloin tulee kokkanvarsi olemaan kattoriukujen alapuolella (kuv. 49, 210) eikä siis vitsoilla tai nauloilla kiinnittämistä kaivata. Tässä tapauksessa ei myöskään tarvitse kokan vartta veistää latuskaiseksi, kuten edellisessä menettelyssä, jolloin kokkanvarsi

48. Rästäs-kokkia.

ei juuri saa olla alusliisteitä paksumpi. Kokkia käytetään kymmenkuntakin samalla puolella kattoa tavallisen pituisessa asuinrakennuksessa.

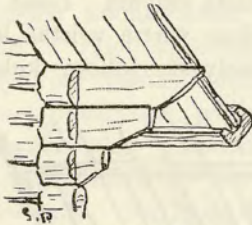
Soloppia on useampaa eri muotoa. Ennen käytetty, vieläkin vanhoissa rakennuksissa tavattava soloppi on tehty siten, että nelikulmaiseen hirteen on pitkin pituuttaan hakattu *haapakuokka* — pieni käyrä puuvartinen rautakuokka — ura, *kolo*, johon alus- ja

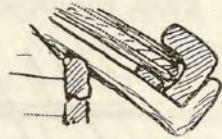
49. Tuvannurkka.

päälyslisteiden päät välissä olevine tuohineen paraiksi sopivat (kuv. 50). Tällainen soloppi oli samalla räystäskouruna, vesiränninä, mutta sillä oli se paha vika, että se kovin helposti lahoi. Nykyään käytetään enemmän soloppia, josta uran alareuna on tykkänään veistetty pois, joten solopin poikkileikkaus on suorakulmion muotoinen

(kuv. 51—53). Tällainen soloppi ei kelpaa vesikouruksi, mutta se ei myöskään niin väleä märkänä. Joskus on

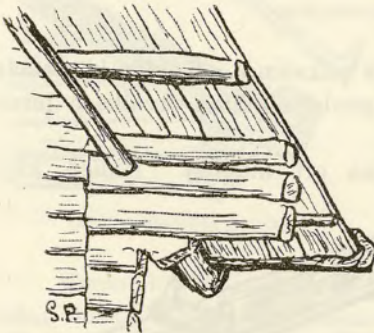

50. Tuvannurkka.

51. Soloppi, jossa on alareunan sijassa lauta.

tällaisessa solopissa pois veistetyin alareunan sijassa liisteiden päiden alapuolella lauta (kuv. 51, 224). Vesi pääsee silloin laudan ja solopin raosta pois tippumaan.

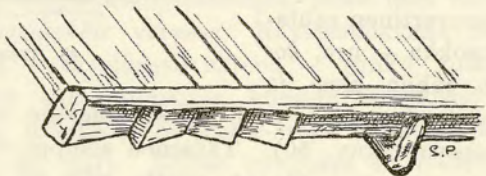
52. Riihennurkka.

Toisinaan on solopin päät jätetty nelikulmaisiksi liisteisiin saakka, (kuv. 53), mutta useimmin ehkä ovat nekin veistetyt uralle tai suorakulmioon. Väliin on solopin ulkosivuunkin, päästä toiseen tai leikkauksesta leikkaukseen, veistetty suorakulmainen kolo (kuv. 54).

Ulkohuonerakennuksissa sekä asuinrakennuksissakin, milloin vanha, lahonnut soloppi on paikattava, käytetään

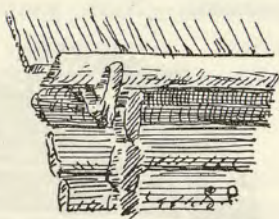
53. Solopinpää.

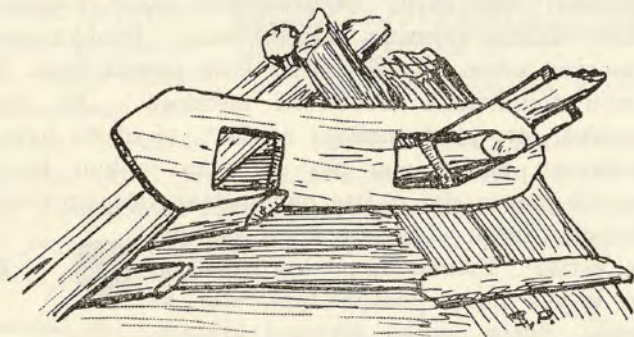
54. Soloppi. Ino.

usein liisteitä tukemassa vain pelkkää lautaa tai pyöreäkylkistä pintaa (kuv. 55, 218, 222).

Mutta ankara tuuli voi liisteitäkkin turjutella ja viskellä, jos ne vain ilman muuta jätettäisiin löyhyille loikomaan. Niiden päälle poikittain asetetaankin paksunlaiset puunrungot, *painoriuvut*, lähelle harjaa, yksi kummallekin puolelle. „Enne_ol kaks painoriukuu, yks_ylempän toine alempan.“ Painoriu'ut puolestaan taas kiinnitetään kumpasestakin päästään *koltsaal* toisiinsa tai kattoriukuun. Koltsana käytettiin ennen paksua laudan kappaletta, jossa oli reikä kummallekin painoriu'ulle. Samantapaisia koltsia näkee vielä joskus latoloissa (kuv. 46, 56), harvemmin asuinrakennuksissa (kuv. 223). Joskus oli koltsa koristettu leikkauksilla. Myöskin tehtiin koltsa *närehest* „niiku merra luokka“. Hakattiin ja halastiin näreenrun-

55. Lauta soloppina.

56. Ladonharja.

gon kappale, jossa oli kummassakin pääpuolessa pitkänlainen oksa. Tämä asetettiin runkopuoli painoriukujen alapuolelle, ja oksat taivutettiin riukujen ulko- ja yläpuolitse sekä kierrettiin toisiinsa (kuv. 57). Alimmaisiet koltsat kiinnitettiin kattoriukuihin. Nykyään tehdään koltsat milloin mistäkin, milloin väännetään vitsasta, milloin rautakiskosta rakennetaan, taikka asetetaan vanha astianvanne

taikka vain nuoranpalasella sitastaan, varsinkin, jos rikkoontunut koltta on korjattava (kuv. 49, 175, 178). Useimmiten kiinnitetään painoriu'ut nykyään kattoriukuihin.

Väliin ei uskottu painoriukujenkaan voivan kyllin hyvästi tuulelta turvata, vaan nostettiin vielä katolle *kivvi* painoksi. Niitä pantiin etupäässä *sippiimel*, „siint_ku

57. Närekols. (Piirretty kertom. mukaan).

tuul_ ai tahto ha-jottaa“. — Sippiimeksi sanotaan päädyistä ulkonevaa katon osaa, sivuseinästä ulkonevaa kattoa kutsutaan *räystääks*.

Liisteitä sekä alus- että päällyslästeitä hakataan petäjästä. Puu katkotaan liisteiden pituisiin kappaleisiin, *pölkkylöihi*, jotka ensin „halassaa kiila kans“, pienemmät keskeltä kahtia, isommat neljään osaan. Puolikkaista ja neljäsosista sitten *ketetää* liisteitä kuin päreitä vain. Ketttäminen toimitetaan tavallisesti metsässä. „Ku löytii männikkö, jot: „täst juoksoo hyväst“, ni_ alettii hakata“. Ketettävän puun toinen pää pistetään jonkun kannon, kiven tai juuren alle ja itse puu tuetaan ylöspäin viistoon asentoon. Sitten ei muuta kuin „las kirvehel kettää“. Pienoisella puukurikalla löydään kirves puun päähän niin, että se halkeaa. Sitten „sejku kirvehel kirjoteeta“ puuta halki ja kiilaa ajetaan kirvehen jalestä siksi, että puu kokonaan halkeaa. Alusliisteet ketetään ohuempia — ja kaidempiakin — kuin päällyslästeet, jotka ovat noin tuuman paksuisia.

58. Liisteiden kettämistapa.

Toisinaan käytetään alusliisteiden sijassa *vartahii*, *alusvartahii*, pyöreitä pieniä puunriukuja, petäjästä jopa lepästäkin katkottuja.

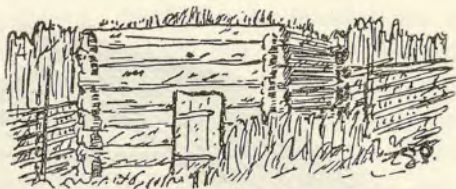
Kattoon käytettävät löyhyt ketetään juhannuksen aikana, jolloin tuohi lähtee helpoimmin. Niitä kuivataan

kasoissa painojen alla. Tavataan niitä myös panna nippuihin, 100 löyhyä nippuun, valkeat puolet vastakkain, ja vitsoilla kovasti kiinni.

Ennen aikaan kun ne olivat ne suuret savuniekkatuvat, niin niissä oli toisinaan tuohikatto *kaksjaaroksine*, oli *jaaroskatto*. Liisteet oli niissä kahdessa jatkoksessa. Oli soloppi alaalla ja soloppi oli jaaroksessakin. Jaaros oli keskikatossa tai hiukan ylempänä. „Sannoit ollee useampiiki jaaroksii.“

Turvekatto rakennetaan muuten samalla tavalla kuin tuohikattokin, pannaan liisteet alle, löyhyt päälle, mutta löyhyjen päälle käytetään päällyslisteiden sijasta *turpehii*.

Maasta ketetään nurmimättäitä, joi-ta vierekkäin, ruohopuoli ylöspäin, ladotaan löyhyjen päälle — ja pian on koko katto vihan-tana nurmena. Tur-

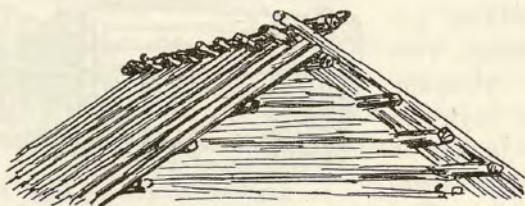
59. Kääriäisen turvekattoinen sauna. Haapala.

vekattoa käytetään vielä maasaunoissa, lamakattoisissa saunoissa (kuv. 59) ja kellariloissa. Ennen lie sitä käytetty pienemmissä asuinrakennuksissakin. „Katri-ämmääl näät se ol sellane pikkune tuvamökki siin Israeli luon ja siin ol turvekatto.“

Koskutkatto tehtiin myöskin samoin kuin tuohikatto, mutta siinä käytettiin kuusenkuorta, *koskutta* löyhyjen asemesta. Liisteet oli alla, liisteet päällä, kokat oli ja solopit oli sekä painoriu'ut. Koskutkattoa ruvettiin käyttämään, „jot se o vahvemp ku löyhykatto Mut sit se η keinoη keksiit, jot ku koskutkatto puretaa ni ei ne (koskuset) ennää käy toisee kattoo niiku löyhyt.“ Koskutlevyt ladottiin suomukseen, mutta vain yhteen kertaan, oksanreikiin ja muihin rikkinäisiin kohtiin panttiin kahteen kertaan. Koskutkattoja käytettiin ennen ulkokuoneissa,

metsälatoissa ja joskus asunnoissakin. Liekö uutuudesta tehty, mutta ainakin paikattiin koskusella tuohikattoa, kun harja „avahuis“. Nykyään ei koskutkattoa enää käytetä. „Se raakkais ni metsää, kuormittai ku kannettii koskusii metsäst, ja_ku omas_ei_olt, ni_otettii toise metsäst — ja ni_se_ol tuohiiki kans“. Paljon kyllä ei välitetty, vaikka puu olisi pilautunutkin, „ku kuivi, ni kuivi“. Huolellisemmat sentään koettivat katsoa etteivät kettäessään jälttä ottaneet, sillä „sit_ei puu kuivant“. — Koskusia kuivatettiin painojen alla, kuten tuohilevyjäkin.

Malkokatoksi kutsutaan tuohikattoa, jossa on päällyslisteiden sijassa löyhyjen päällä *malot*, pyöreät pienenal-

60. Malkokatto. (Piirretty kertomuksen mukaan.)

set puunrungot, tavallisesti petäjästä hakatut. Malot asetetaan samalla tavalla kuin päällyslisteetkin, toisella puolella kattoa harjaan asti ulottumaan, toisella puolella yli harjankin. Toisinaan laitettiin malot vaihdoksiin siten, että ne tulivat harjalla ristiin. Lyhyemmät ja pitemmät malot pantiin vuoroin toiselle ja toiselle puolelle kattoa, lyhyempi malko pitempää vastaan. Harjalle ristikkoon pantiin painoriuku (kuv. 60). „Sit_ei tuul mahant mittää.“ Sellaista malkokattoa kutsuttiin *ristikatoks*.¹ „Meil_ol riihi ja se_ol nii vanha ja siin_ol malot ristic harjaal ja siin_ol riuku ristiko pääl ja ne_ol ne päät leikattu nii tasaseks, jot_se_ol nii sorja jot.“

¹ Nimitys „ristikatto“ tuskin on ollut tavallinen.

Liistekatto tehdään pelkistä liisteistä, ei käytetä tuohia ei turpeita eikä kuusenuorta. Liisteitä ladotaan päällekkäin kolmeen räättyyn. Toinen räätty asetetaan ensimmäisen saumain kohdalle, kolmas samoin toisen. Solopit kannattavat liisteitä, kokat pitelevät soloppeja, ja painoriukuja myös tarvitaan. Harjalla ovat liisteet, kuten päällysliesteet tuohikatossa. Liistekattoa käytetään ulkokuone-rakennuksissa, kuten aitoissa, puusuojissa, riihissä, saunoissa, jopa joskus tuvissakin.

Lautakatto on rakenteensa puolesta samanlainen kuin liistekattokin. Se tehdään tuumanpaksuisista laudoista. Alle ladotaan rinnakkain, ei aivan kiinni toisiinsa, kapeampia lautoja, *aluslauvat*, päälle toinen räätty leveämpiä reuna reunaan kiinni, *päällyslauvat*. Päällyslaudat *toroskoijaa* s. o. lykätään kumpaankin reunapuoleen ura, *kuurna toroskal* l. *kirves-* l. *proskahövelil*. Joskus toroskoidaan aluslaudatkin. Harjalle naulataan *harjalauvat*. Soloppeja ei lautakatossa tarvita eikä painoriukujakaan, sillä laudat naulataan kiinni kattoriukuihin. Lautakattoa käytetään saunoissa sekä muissa ulkokuoneissa, toisinaan tuvassakin.

Olkikatto. Aivan erilaista rakennetta oli olkikatto, jota ennen tavattiin käyttää heinälatoloissa. Ja aivan eri tavalla se laadittiinkin. Erään kertojan mukaan tehtiin se seuraavalla tavalla:

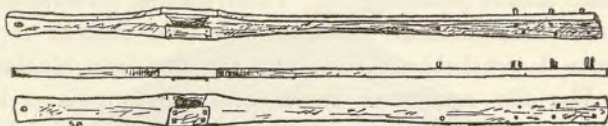
„Olet sidottiin *putskil*, sellaisille kimpuille niinkuin ruislyhde, latvasta sidottiin kiinni. Olkikattoa tehtiin sitä myöten kuin pääty valmistui. Kun oli yksi kattoriuku pantu, niin sitte ladottiin olkiputskat räystäälle vierekkäin. Sitten pantii toiset kattoriu'ut ja olkien latvat taivutettiin niiden alle. Sitten taas ladottiin olkiputskat ja pantiin kolmas kattoriuku ja niin tehtiin harjalle asti. Harjalla pantiin latvat ristiin ja siihen ristiin pantiin puu pitkittäin ja kahden puolen harjaa pantiin painoriuvut. Katto oli päältä askelikkainen ja rapukkainen. „Tuul pörrist sitä ku kana häntää.“ — Olkikatossa oli olkien tyvet alaspäin.

Suomukse, jaarokse pituus oli noin 2—3 vaaksaa. Alusriukuja, kattoriukuja piti olkikatossa olla tiheämmässä kuin tuohi- t. m. katoissa.

Olkia sanovat joskus myös käytetyn katossa tuohien asemesta.

Pärekatto. Tavallisin, nykyään enimmäin käytetty katto, on *pärekatto*. Se laaditaan asuinrakennuksiin, siitä koko ulkokuonerykelmää: aittoja, talleja, lääviä, latoja verhoava vinkkelikatto muodostetaan, sillä saunat, riiket ja heinäladotkin suojataan. Se on tieltään työntänyt koskut ja olkikatot, jopa turve- ja tuohikatotkin.

Pärekatto valmistetaan päreistä, *pärehist*, joita tehdään petäjästä ja haavasta sekä joskus kuusestakin kis-

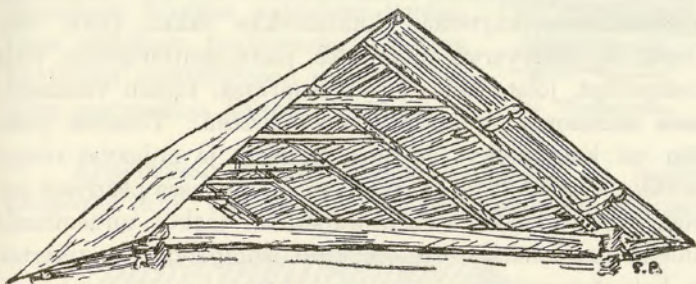
61. Päreihylä. Pusa. Haapala.

kastaan, — kuusesta ehkä tehtäisiin enemmänkin, jos vain sitä kylliksi olisi.

Ensi aikoina, kun pärekattoa alettiin käyttää — noin 50—60 vuotta takaperin — ketettiin päreet „puuko kans“ puunkylestä ja saatiin *puukkopärehii*. Isolla puukolla niitä ketettiin, „ku pärehii ikkää syrjittäi“. Päreet olivat kolmea sormea leveitä, paria vaaksaa pitkiä. Ketetyt päreet sidottiin vitsalla keskikohdasta kiinni *päreputskil*. 500 pärettä pantiin yhteen putskaan. Pärepuut sulatettiin riiehessä ja siellä se kettäminenkin talven töinä toimitettiin.

Sitten opittiin päreitä höyläämään, *höveltämää käs-hövelil* miesvoimalla. Käsihöylää esittää kuva 61. Höylän puuna oli noin parisylinen lankku, joka toisesta päästä kiinnitettiin johonkin tukevaan paikkaan, esim. seinään niin, että sitä voi edestakaisin vaakasuorasti liikuttaa. Toisessa päässä oli naulat, joihin voi kiinni tarttua. Kiin-

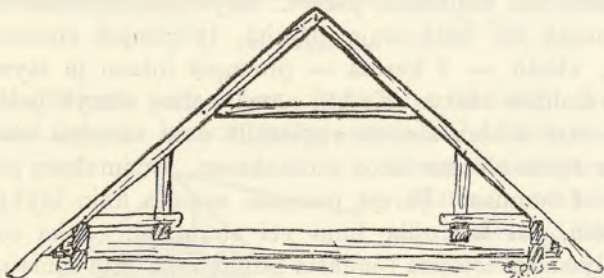
teän pään puolella oli leveä terä, joka, kolmen neljän miehen voimalla höylää edestakaisin liikuteltaessa, leikkeli alle asetetusta parivaaksaisesta pölkystä päreen toisensa jälkeen. Nykyään ei juuri enää tätä tapaa käytetä, vaan

62. Tuvankatto. Järmilä.

annetaan päreiden höylääminen veden työksi. *Veshövelii* on Uudenkirjon pikku jokiloissa useampiakin.

Pärekatto voidaan laatia kattoriukujen varaan samaten kuin muutkin katot, mutta silloin pitää kattoriukuihin

63. Kantaniekka sakset.

ensin naulata poikittain puut, joihin taas päreiden aluslaudat naulataan samaan suuntaan kuin kattoriu'utkin. Tavallisesti kuitenkin tehdään pärekatto „saksiloije l. saksii kans“ (vert. siv. 34). Saksia käytetään kahdenlaisia: *oikeita saksii* ja *kantaniekka saksii*. Pienempiin rakennuksiin tehdään oikeat sakset (kuv. 62). Niissä on vain *saksii*

puut l. *saksivarret* asetettu vastakkain toistensa ja raaveleiden varaan. Raaveleihin salvetaan saksivarret loukuille, harjalla ne laitetaan liitoksella toisiinsa. Lähellä harjaa tukee ja yhdistää saksipuita vielä *sentteripuu* l. *neulapuu*, joka on vaakasuorassa asennossa (kuv. 62, 63). Isommissa rakennuksissa käytetään kantaniekka saksia (kuv. 63). Niissä on saksivarsia tukemassa, paitsi sentteripuuta, vielä *kantapölkkyt*, joista toinen pystysuorassa, toinen vaakasuorassa asennossa on salvettu saksivarteen. Toisesta päästään on kantapölkkyt salvettu toisiinsa ja nojaavat *rimpsparruu*, joka ulottuu rakennuksen suunnassa päädyistä toiseen. Kantaniekka saksia kutsutaan joskus uudemmallalla nimellä *taakstuoleiks*, samoin kuin isompiakin, monikertaisia katonkannattimia.

Saksivarret sentteripuineen, kantapölkkyineen salvetaan maassa. Sitten vasta ne asetetaan ylös ja vaakraan paikoilleen.

Saksivarsiin, katon pituussuuntaan naulataan *aluslauvat*, joiksi kelpaavat huonotkin laudat. Sippiimelle asetetaan laudat toisinaan poikkikattoon, harjalta räystäälle. Aluslautoihin naulataan päreet. Räystäälle ladotaan ensin lyhyempiä tai katkottuja päreitä, lyhyimpiä ensimmäinen räätty, vähän — 2 kertaa — pitempiä toinen ja täysimitaisia kolmas räätty. Kaikki nämä kolme räättyä ladotaan siten, että niiden alapääät räystäällä ovat samassa tasossa. Sitten vasta aletaan latoa suomukseen. Suomuksen pituus on 3—4 tuumaa. Päreet pannaan samoin kuin löyhytkin limittäin, eri kerroilla limit eri suuntaan. Joka toinen päre lyödään toisesta reunasta kiinni niin, että sama naula läpäsee alla olevankin päreen reunan. Siten siis joka päre saa naulan reunaansa. Kehnoihin päreisiin tavataan nap-sata naula jokaiseen. Päreräädtyt saadaan suoriksi *reikkalauva* avulla. Reikkalauta on pitkä, koko katettavan osan pituinen lauta, jonka reunassa on *valtsi*, jota vastaan päreet ladotaan. Laudassa on myös *loukku*, jolla määrätään suomuksen pituus. Lautaa pitää paikoillaan *käpäliät*, mitkä ylempänä ovat saksipuissa naulalla kiinni. — Samoin kuin

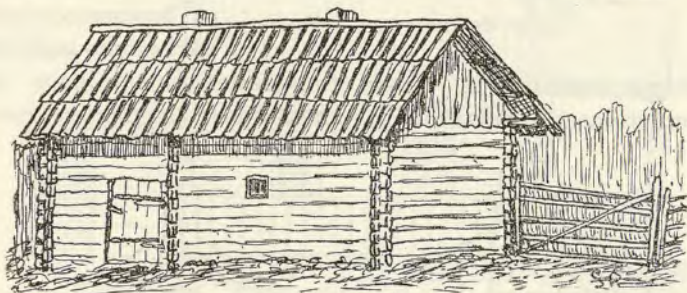
räystäälle, ladotaan harjallekin viimeiseksi katkottuja päreitä, että katto tulisi samanpaksuinen siitäkin.

Harjakolon asemesta asetetaan harjalle vastakkain kaksi lautaa, *harjalauvat*, jotka harjasaumaa suojaavat. Sippiimen reunaan naulataan laudat, joita sanotaan *tuullauvoiks*. Joskus käytetään räystäidenkin reunassa kaapeita koristeltuja lautoja (kuv. 64).

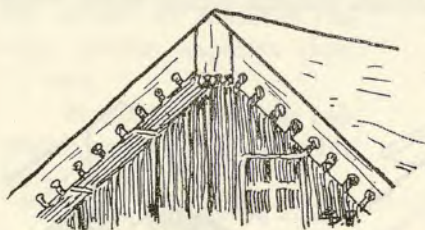
64. Tuvannurkka.

Kimpikatto. Hiukan pärekaton tavalla on laadittu *kimpkatto* (kuv. 65). Se tehdään *kattokimpilöist*, erityisistä

65. Sauna. Ino.

laudanpätkistä, joita m. m. „Raivolassa tekkööt“. Ne ovat „hienoi lyhyvii lautoi“, jotka asetetaan limittäin suomukseen kuten päreetkin.

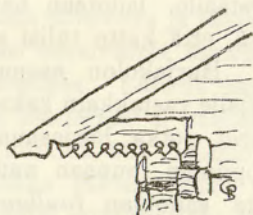
66. Tuvanpääty. Ino.

Mutta suomuksen väli on suurempi kuin pärekatossa, on vaan noin 3—4 räätyä katon lappeassa. Kimpikattoa tavataan saunoissa y. m. pienemmissä ulkorakennuksissa.

Kattoon liittyvät koristukset. — Onpa uuskirkkolainen aika ahkera asuntoansa koristelevaan ja potraelemaan.

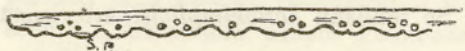

67. Tuvanpäätty. Seivästö. Kuolemajärvi.

68. Tuulilauta. Tarkkala.

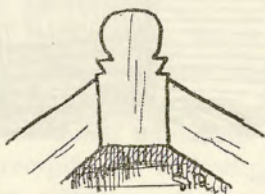
Näin päätämme, tarkastellessamme rakennusten kattoon liittyviä koristuksia. Ja oiva leikkuumestari on hän aikoi-

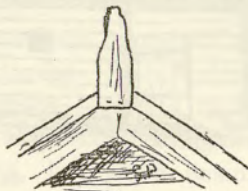
69. Tuulilauta.

naan ollutkin. Vähänkin vanhemmissa rakennuksissa näkee koko somasti

tehtyjä leikkauksia. Niissä tuulilaudat kiukeroineen ja koukeroineen, reikineen ja loukkuineen sippiinten reu-

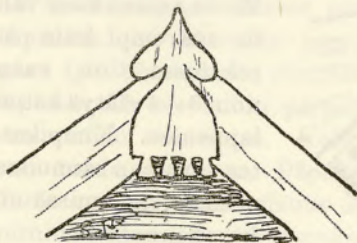

70. Päättykoristus. Ino.

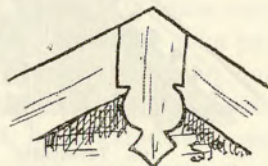

71. Päättykoristus.

noja somistavat (kuv. 66—69, 239—243), niissä sievät pikku ornamenttilisäkkeet päädyissä harjalla ylinnä muita seistä

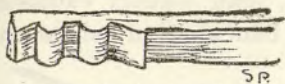

72. Päättykoristus. Ino.

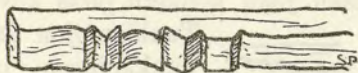

73. Päättykoristus. Makula.

piipottavat tai riippuvat tuulilautojen kulmauksessa (kuv. 70—73, 225—236, 243), niissä solopit, joiden päihin on

74. Soloppi. Anterola.

75. Soloppi. Kaipiala.

kaikenlaisia potrukkeita purasteltu, koloja ja koukeroita koverreltu (kuv. 54, 74, 75, 82, 217, 223, 237, 238). Toisinaan

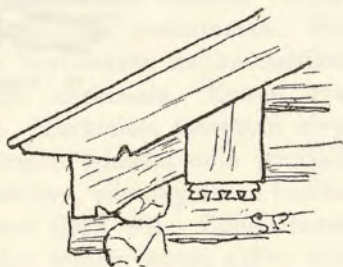
76. Talon pääty. Neuvola.

on koristeltujen tuulilautojen sijasta sippiinten reunoihin naulattu riippumaan sievästi leikatut lautapalaset (kuv. 76), taikka on sellainen raavelin päähän napsattu (kuv. 77, 243).

Monasti ovat myös pätylautojen alapääät koristellut (katso edell.).

Mutta nykyisenä kiireellisenä aikana, jolloin kaikki pitää niin sukkelasti valmiiksi joutua, ei uuskirkkolaiselta

kovinkaan paljon tahdo koristelutyöhön aikaa riittää, niin mieluista kuin se hänestä olisikin. Vaan aina sitä sen-

77. Tuulilauta. Ino.

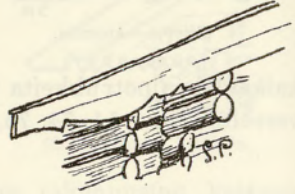
tään joku koukero pitää kovertaa, joku vikuuri vuolasta.

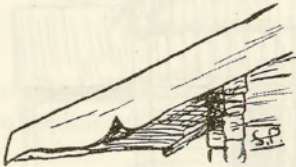
78. Saksivarsi.

Tuulilautojen päihin hän vieläkin sahoineen, puukkoineen pot-
rukkeita pyöräyt-
tää (kuv. 79, 80),

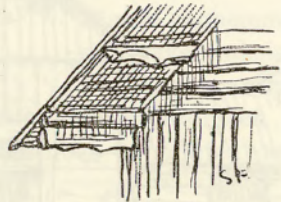
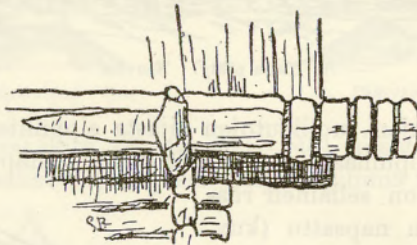
saksivarsien raaveleista ulkone-
viin osiin jonkunlaisen koukeron
kovertaa (kuv. 78) ja raaveleita-
kin hän toisinaan vähän pykälöi
ja raamiskelee (kuv. 81).

79. Tuulilauta.

80. Tuulilauta.

81. Raavelinveistos. Seivästä.
Kuolemajärvi.

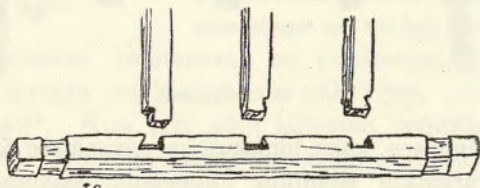
82. Soloppi. Tarkkala.

11. Laki.

Kun rakennus on saatu vesikattoon, seuraa välikaton tekeminen, lattian laatiminen sekä uunin laittaminen. Väliin tehdään uuni ensiksi, sitten lattia ja välikatto, väliin taas uuni viimeiseksi.

Välikattoa kutsuu uus Kirkkolainen *laeeks*. Sitä on monta eri *sorttua*.

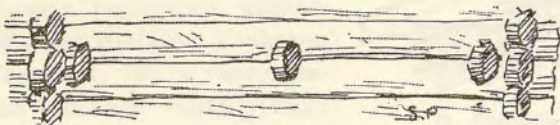
Lakea kannattaa *kurkiaiset*. Niitä tarvitaan ta-

83. Kurkiaiset ja niiden alushirsi.

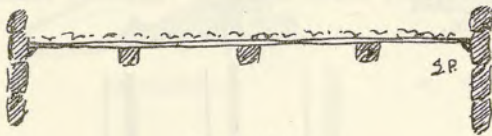
vallisesti *kolme*, mutta isommissa asunnoissa näkee niitä *neljäkin*, pienet taas tulevat *kahdellakin* toimeen. Sijoilleen asetetaan kurkiaiset rakennusta nostettaessa. Sitä ennen ne ovat veistettävät ja höylättävät nelikulmaisiksi. Näkee kyllä vielä pyöreitäkin kurkiaisia. Ennen ovat pyöreät aivan tavallisia olleet. Kurkiaiset asetetaan sivuseinästä sivuseinään. Seinähirteen tehdään noin puolihirteen tai vähän syvemmäksi ulottuva, viistokylkinen *loukku*, johon kurkiaisen pää salvetaan (kuv. 83). Ennen tavattiin kurkiaisten päät laskea läpi seinän, kuten näkee vielä vanhoissa riihissä (kuv. 84). Nykyään asetetaan kurkiaiset siten, että sivuseinän pituus jaetaan kolmeen, neljään tai viiteen yhtä suureen osaan, ja keskisiin jakokohtiin

salvetaan kurkiaiset (kuv. 85). Seinän viereen naulataan *lompkat*, kolmisärmäiset liistat lautojen päitä kannattamaan (kuv. 85). Kurkiaisia soviteltaessa on myös otettava huomioon uunin asema sekä sen mukaankin niiden sija määrättävä, „jot sit_ei tuo hänninnikkii“.

84. Kurkiaisten päät riihen seinässä.

Kurkiaisia kutsutaan oven suusta lukien: *ensmäine*, *toine*, *kolmais* — ja *neljäis* — kurkiainen eli *etumaine*, *keskimaine* — i. *keskimäiset* — ja *perimaine* kurkiainen.

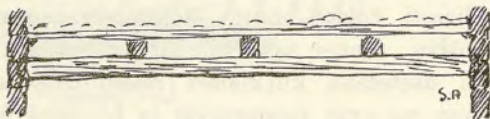

85. Kurkiaiset.

„Enne ku vestiit niit kurkiaisii, maas_ku vestiit, ni_etumaisee lyötii kirvehel loukku, kes-

kimäisee kaks loukkuu ja perimäisee kolme.“ Toisinaan, varsinkin isompiin huoneisiin, salvetaan kurkiaisten alle poikittain oviseinästä peräseinään hirsi, jota myös sanotaan *kurkiaiseks*

— jotkut sanovat *sieorreks* i. *siehirreks* (kuv. 86).

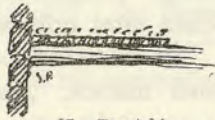

86. Kurkiaisten kannatinhirsi.

Kurkiaisten varaan ladotaan kattolaudat, *laklauvat*, jotka ovat sivuseinäin suunnassa eli perästä oveen päin.

Vanhin tapa asettaa lakilautoja lienee se, että ne vain liitetään vierekkäin reuna reunaan kiinni. Silloin tietysti pitää „laskee laita tasaseks, höveltää nii suoraks, jot_se_tul laita laitaa vaste tiukkaa“. Näin muodostettua lakea sanotaan *tasalaaeks* (kuv. 87). Kehittyneempi muoto

on lautain liittäminen *puolpunttii*. Siinä tulevat laudat reunoistaan kaksinkerroin. *Alalautoi* yläreunoihin höylätään *valtsi*, jonka varaan *ylälauvat* lasketaan (kuv. 88). Ylälaudoissa, joiksi muuten kelpaa huonompi tavara, ei ole valtsia. Siten tulee katto uurteiseksi, lomaiseksi. Edellisestä kehittynyt on taas *kämmenee* liittäminen, jolloin ylälautoihin, alareunoihin, höylätään valtsi. Valtsit pannaan vastakkain, katosta tulee tasainen ja laudat ovat „vastakakai kui kämmen ikkää“ (kuv. 89). Kämmeneen liitetään myös siten kuin kuvassa 89 alempi piirros osottaa.

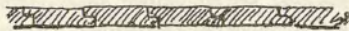
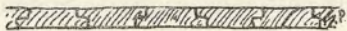
87. Tasalaki.

Nykyään kun asuntoa uudesta rakennetaan tai entistä kohennetaan, on laen laadinnassa tapahtunut sellainen muutos, ettei lakilautoja enää ladotakkaan kurkiaisten *päälle*, vaan *naulataan* ne niiden *ala-*

88. Puolpunttiin liittäminen.

puolelle. Laudat liitetään kämmeneen tai punttataan, ja laesta tulee sileä, eivätkä kurkiaiset ole näkyvissä, „jot se o sit nii soma jot“. Kun laki näin laitetaan, tehdään päälle huonommista laudoista, pinnoista t. m. s. toinen laki, *mustalaki* l. *tupellaki*. Tällöinen laki tehdään tavallisesti vierashuoneeseen, joskus väentupaankin.

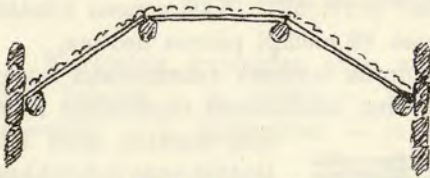
89. Kämmeneen liittäminen.

Nykyään tehdään välikatto aina suora. Mutta ennen niissä suurissa savuniekkatuvissa oli laki toisenlainen. Niissä oli laki jaettu kolmeen osaan. Kurkiaisia oli neljä, ja ne olivat sivuseinäin suunnassa, keskimäiset kurkiaiset ylempänä seinänviereisiä. Kurkiaisten päälle la dottiin lakilaudat, joita sanottiin *lakiaisiks*.¹ Keskellä lakea olivat lakiaiset vaakasuorassa, mutta sivuilla viistossa, nojaten alapäällään seinään sekä sivukurkiaiseen, yläpääl-

¹ Riihessä ja saunassa on vielä lakiaiset.

lään keskikurkiaiseen (kuv. 90). Keskikurkiaisten kohdalla sattuiivat lakiaisten päät vastakkain. „Ne_olliit luisakatut, jot_ne_olliit nii sorjast_tasollaa jot . . . ei_ne_kökkeröllää olleet.“ — Lakiaisina käytettiin pyöreitä tai halottuja petäjänrunkoja. Ne kuorittiin sileiksi *vuolimel*. Niistä lähti noki sitten niin helposti pois.¹

Lakiaisten päiden kohdalla tahtoi seinä hyvin helposti märätä. „Savu ku pääs niihe päihe välist luhile, ni_se_märkänytti seinän.“ Vanhoissa tuvissa lakiaiset toisinaan puskeutuiivat seinän läpi ulos. Lahoomista koetettiin estää asettamalla tuohta lakiaisten päiden ja seinän väliin.

90. Savutuvan laki.

Pienemmissä asunnoissa oli välikatto kaksitaitteinen, kurkiaisia oli näet vain kolme (kuv. 91).

Välikattolautojen päällä käytetään etupäässä *sammaliloi*. Enimmin käytetään kuivattua suosammalta, joka on pehmeää sekä helpompaa saada kuin muu sammal. Sudensammalta myös käytetään, mutta se ei mene niin tiukkaan kuin suosammal. Sammalia pannaan noin vaaksaa paksulta. „Tuohta_ol seinä-

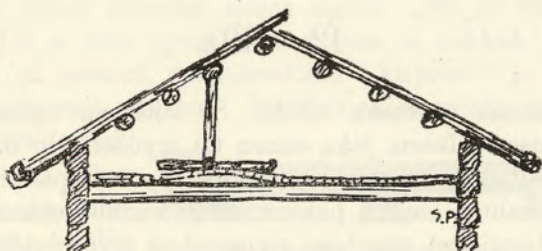
91. Pienen savutuvan laki.

vieres enne, jot_ei_sammal syönt seinää eikä multa juost, jos_ol_turpehii.“ — Viime aikoina on vielä ruvettu käyttämään sahajauhoja sammalien päällä, „jos_kel_o varraa“.

Ennen aikaan olivat koetelleet laelle laittaa myös

¹ Kahdesti vuodessa tavattiin katto nuohota *nuohomasuil* l. pitkävärtisellä *koivumetalla*. Kattoa ja kurkiaisia sudittiin niin, että ne rupesivat kiiltämään. Karsta ja noki vain tuiskui ja pölysi. Siitä arvoitus: „Tuiskur tuppaa tulloo, ruopii mullat, löytää kullat.“

hiekkaa ja turpehii, mutta ne olivat syöneet ja märkäyttäneet kaikki kovin pian, joten niiden käyttäminen oli hylätty. Ainoastaan joissakin vanhoissa asunnoissa kuuluu vielä sitä lajia laella olevan, sekä joskus saunan lakiaisten päällä. Olivatpa vielä muutamat kokeilleet *muurahaiskeolki*, mutta olivat sitte ruvenneet pelkäämään, „jot muurahaiset tekkööt pessään ja kanteloot kekoon poikkee“. Lakiaisten päällä käytettiin vain pelkkiä sammalia.

92. Tyltti.

Ainoastaan liitokseen kurkiaisten kohdalla pantiin löyhyt sammalten alle.

Lämmintä vesikattoa, turpeista tehtyä tavataan käyttää joskus saunoissa ja läävissä. Simon Mikolla Päätälässä kuului olleen pienoisisessa tupasessaan turvekatto lämpimänä vesikattona.

Kun huonetta aletaan lämmittää, tahtoo laki ruveta *pöngistämmää*. Silloin pöngistynyt kohta *tyltätää* suoraksi. Lankunpalanen tai muu puukappale „visataa“ pöngistyneelle kohdalle ja asetetaan *tyltti* saksivarresta tai katto-riu'usta pönkäämään laki suoraksi (kuv. 92).

12. Silta.

Lattiaa sanotaan *sillaks*. Se laitetaan välikaton rakentamisen jälkeen, joko ennen tai myöhemmin uunia.

Lattiaa kannattavat *juoniaiset*, pyöreät paksut hirret. „Niiks valitaa kaikkii paksummat ja kunnottomammat hirret.“ Juoniaiset asetetaan sivuseinästä sivuseinään eli samaan suuntaan kuin kurkiaisetkin. Niiden lukumäärä riippuu tuvan suuruudesta. Isommissa tarvitaan 4—5 kappaletta, pienemmissä tullaan toimeen kolmellakin. Uunin ja peräseinän välissä tarvitaan 2—3 ja oven puolella ainakin yksi kappale. — Juoniaiset laitetaan kivien varaan. „Päihe al“ asetetaan kivet, samoin notkistumisen estämiseksi keskellekin yhteen tai tarpeen vaatiessa kahteenkin kohtaan. *Juoniaiskiviks* l. *juoniaise aluskiviks* niitä kutsutaan. Juoniaiset tehdään niin lyhyiksi, että ne helposti sopivat sijoilleen, niin että jää rako niiden päiden ja seinän väliin. Rakoon „isetää“ *kiila*, jotta juoniaiset „hyväst pyssyyt paikallaa“.

Etteivät juoniaiset kovin väleen märkänisi, jätetään ne toisinaan kuorimatta, mutta toiset taas luulevat hirren kestäväen kauvemman, jos se kuoritaan. Ruosteen vaikutuksia vastaan — „ruoste näät nouso maast, puhuu ja vettä puun ruostehikkaiseks ja rauva näköseks“ — on taas eri konstit. „Jooe Kaarle“ kuului voidelleen tervavedellä ja tervalla siltaa alta sekä juoniaisia kun ruoste söi. „Mut ei sanont tervave'ekää paljo auttanee.“ —

Israel oli taas pannut suolavettä ruosteen estämiseksi, „mut liekö se_sit tökästänt . . . tais se tökästää“.

Nykyään tavataan juoniaisten varaan laittaa *mustasilta*. Se tehdään siten, että juoniaisten kylkiin hakataan *valtsit* noin puolihirteen ja vähän alemmaksikin. Valtsien varaan juoniaisesta toiseen, lasketaan *mustasilla palkit* „tehhää sellane *valesilta*“ (kuv. 93). Valesilta peitetään pari- kolmetuumaisella savikerroksella. Savi sotketaan ja lyödään hyvin tiukkaan. Muutamat sekottavat saveen hiekkaa, toiset sotkevat siihen rapaa. „Sit_se tulloo nii vahva, jot_ei siihe pysty hiirehammas_ei mikkää.“ Vän-tin äijä oli pannut mustaansiltaan „kirpitsoi“ ja savella muurannut raot umpeen. Juoniaisten ja seinän väli lyö-dään savea ja hiek-kaa täyteen. Mus-tansillan ja silta-lankkujen väliin jätetään „hottuu“

93. Mustasilta. (Kertom. iauk. piirr.)

jonkun verran. Jos juoniaiset ovat niin pienet, ettei tyh-jää sijaa jää, korotetaan niitä naulaamalla puuta, liistaa selkään. Muuten kyllä jo alussa varataan juoniaisiksi tar-peeksi isot puut. — Ennen, kun multapenkkejä käytettiin, ei ollut mustaasiltaa.

Juoniaisten päälle ladotaan *siltapalkit*, jotka aina ovat peräseinästä oveen päin samoin kuin lakilaudatkin. Jo juoniaisia asetettaessa oli katsottava, että siltapalkit tule-vat olemaan oven suussa „yks himppu“ alempana kuin peräpuolessa, „sen verra vaa, jot sut_sut . . . jot_ei ves juokse perrää päi“, vaan „jot mitä vettä männöö sillaal, jot se juoksoo ovvee päi“. — Siltapalkit liitetään toisiinsa puntaamalla. Tavataan ostaa — „Kuntu sahalt“ — val-miiksi puntattuja ja höylättyjä lankkuja — samoin laki-lautojakin —, joita ei tarvitse muuta „seṅku laao vaa“. Pienivaraiset kyllä eivät jaksa ostaa valmiiksi laitettuja lautoja. He sentään tekevät sillan siten, että höveltävät lankkujen reunat suoriksi ja *tapittaat* ne toisiinsa. Vint-telillä „lasetaa“ lankun reunaan reikä, taotaan reikään

tappi, joka sovitetaan viereiseen lankkuun. Kolme neljä tappia tarvitaan yhteen rakoon.

Ennen vanhaan ei paljoa punttailtu eikä varailtu palkkien reunoja. Siltapalkit tehtiin halotuista puolipyöreistä petäjistä, jotka päällispuolelta veistettiin ja höylättiin sileiksi, alapuolelta sovitettiin, *kenjättii* juoniaisiin sekä reunat tapitettiin, milloin tapitettiin. „Ne olliit nii raskahii, nii raskahii jot . . . ei tahtont jaksaa nostaa ku siltaa pit purkaa.“

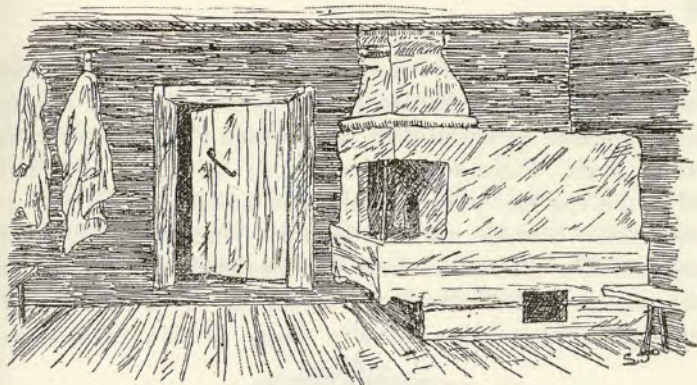
Seinän viereen, palkkien päihin tavattiin ennen panna yksi palkki toisin päin, poikki siltaan. Kun tarvitsi, pääsi sitä kohottamalla helposti multipenkkiin käsiksi.¹ Samasta syystä jätettiin seinänviereiset palkit tapittamatta.

Siltapalkit ulottuvat seinästä toiseen, perästä uunin-sivuun ja ovensuuhun saakka. Jos on jotakin palkkia jatkettava, tehdään se juoniaisen kohdalla. Erityistä koko lattian levyistä sillanliitosta ei ole.

Etteivät siltapalkkien päät liioin liikkumaan pääsisi, naulataan niiden päälle seinän viereen lompkat (vert. siv. 54, kuv. 85).

Ennen tavattiin, ja vieläkin toisinaan tavataan, panna siltapalkkien ja seinäin väliin tuohta. Kun tupaa pestään ja vettä paljon lattialle läiskitään, ei tuohi laske vettä seinään.

¹ Myös kun tupaa pestiin, nostettiin palkki pois ja laastiin lika sillan alle.

94. Israel Haapasen elotuvan ovensuupuoli. Haapala.

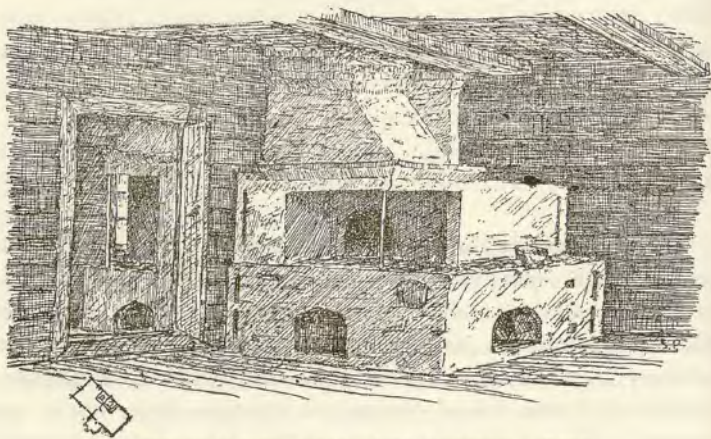
13. Tulisija.

Tulisijaa kutsutaan nykyään *uuniks*. Sen paikka on ovinurkassa, elotuvassa tavallisesti vasemmalla ja tupasessa oikealla puolella ovea. Joskus on kyllä toisinkin päin. Omituisessa asennossa on uuni — tai oikeammin ulko-ovi — uudemmissa viisiseinäisissä asuinrakennuksissa. Niissä — kuten Israel Vesterisen tuvassa (kuv. 95) — on useasti ulko-ovi siirretty sivuseinään, joten uuni on tavaltaan tullut peränurkkaan. Sekä tupasen että elotuvan uunit ovat miltei aina samalla puolella kattoharjaa. Uunin asemaa katso pohjapiirroksista kuv. 7, 9, 13, 179—181, 192—194, 293—296.

Vanhanaikaisissa sisäänlämpiävissä, nokikattoisissa savuniekkatuvissa oli lämmityslaitoksena *kiuvas* i. *savukiuvas*,¹ harmaista maakivistä hirsisalvokselle kyhätty tulisija. Hirsisalvos, *kiukaalava* oli 2—4 hirsikertainen, ja salvettiin se tuvan puolelta lyhyelle salvaimelle sekä varrottiin ja veistettiin samoin kuin seinähirretkin. Ylimmät

¹ Ennen lie kiuasta kutsuttu *pätsiks*. Sanotaan vielä joskus leikill. lapsille: „mäjkää pätsi päälle!“ s. o. uunille.

sivuhirret pistäytyivät eteenpäin muita pitemmälle noin kolmisen korttelia. Niiden päihin toisesta toiseen naulatettiin syrjittäin, pystysuoraan tai vähäsen viistoon eteenpäin paksu lauta, *liiepankku*, joka „lyöti kii lujast niettinauloil“. Salvoksen päälle sivuhirsien suuntaan, siis etu- ja peräseinän hirsien varaan, ladottiin halotut puolikkaat, *lakpuut*. Ne ulottuivat aina liedenpankkuun asti. Ylimmät etu- ja peräseinän hirret ulottuivat myös jonkun veran muita ulommaksi lattialle päin. Niiden varaan ase-

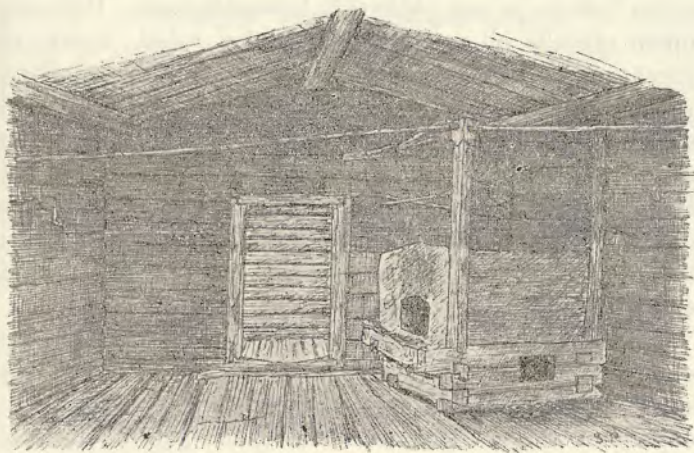

95. Tupasen ja elotuvan uuni. Israel Vesterinen. Päätilä.

tettiin lauta, joka ulottui seinästä aina liedenpankun kohdalle saakka. Se oli *kiukaanpenkki*. Kiukaanpenkki oli isommissa tuvissa toisinaan hyvin leveä, „jot_ois maant vaik kaks he_kee rinnakkai . . . sellane jörähys ku_se_ol“. Päältä oli se veistetty, alapuolelta pyöreä, niskojen kohdalta vain kengätty. Kiukaanpenkillä maattiin, varsinkin kylmällä ilmalla oli siinä aika hupaisa loikoa. Kiukaanpenkkiä sanottiin toisinaan myös *laiskapanckiks*. Sitä, joka kovin useasti tavotti käydä siihen istumaan tai loikomaan, sanottiin laiskaksi. Kiukaanpenkkiä varten oli penkin niskoissa loukku. Alapuolelta oli niskat „luiskatut_yllä_äp_päi jot_tul sellane kokka“. Etumaisen, lattianpuolisen

niskan päässä oli *kehäkepireikä*. Kehittäessä siihen kehäkeppi pistettiin. Kiukaanpenkin alapuolta kutsuttiin *kiukaanpenki alukseks*. — Pienissä savutuvissa ei aina ollut kiukaanpenkkiä.

Kiukaanlavan sisustaa sanottiin *häkiks*. Siihen vei salvoksen sivuseinään, kiukaanpenkin alle hakattu aukko, *häkisuu*. Häkinsuun alareuna oli *häkikynnys*, jonka alustaa ja edustaa sanottiin *häki kynnysalukseks*.

96. Savutupa. Kaipiala.

Häkissä oli kanoilla yöpuunsa. Talvisin kun päivällä saivat sillalla sipsutella, niin yöksi ajettiin häkkiin lepäämään. Siellä se kukkokin aamulla herätyshuutonsa kajautti, emännän havautti. „Mut sit kevähel, ku se pit puhistaa, ni se läks tappamaa. A kus siel ol kanapaskat ja kukopaskat ja torokkoi ja lutikkoi ja karvamannikkai-sii, jot kyl se ol . . . jot kyl siin oksensii . . .“ Puhdistaminen oli lasten työnä. — Häkissä säilytettiin myös kenkälestilöi, vanhoja tohveleja, apsatteja, kirvesvarsia ja milloin mitäkin, „se kü ol sellane roskapaikka“. — „A mehkääps katsomaa eiks siel häkisuo!“ sanottiin lapsille, kun jotakin pientä roskatavaraa puuttui. — Häkkiin

vielä lapset tapasivat mennä piiloon kuurupeittosilla oltaessa.

Kiukaanlavalle muurattiin kiuas. Harmaita kiviä vain ladottiin ja soviteltiin toistensa varaan ja rakopaikat täytettiin saviruukilla. Muuratessa muodostettiin *uuni*, jonka puolipyöreä suu, *uunisuu* asetettiin oveen päin. Uuninpohja tehtiin tasaisista maakivistä. Savea „liitettiin paksult koperoihi, hiekkaa päälle ja kulakal¹ leivottii tasaseks. Sit se palo nii kovaks.“ Uuninsuun yläpuolta sanottiin *helhoks* ja sen päällystää *helhopäälykseks*. Helhossa, hiukan oikealla oli uuniin vievä aukko, *holmi*. Aukko oli pyöreä, eikä „vaaksaakaa suur“. Se sulettiin *holmikivel*, joka oli pyöreä maakivi. Holmi avattiin silloin kun tuli tehtiin uuniin, „jot palo paremmi“. Holmissa tavattiin kuivata „pärehi ku niil_ol kiirettä“. Isompia määriä kuivattiin uunissa. Kun ääni oli „kaauksis“, niin piti huutaa holmiin. Kolme taikka yhdeksän kertaa kun kovasti huusi: „hoo hoo hoo!“ „ni_sit_se selkeis“. Kuumalla holmikivellä taas paineltiin paisehia.

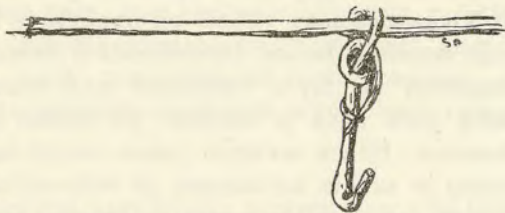
Uuninsuun ja liedenpankun väliä sanottiin *liieks*. Sen pohja oli uuninpohjaa alempana. Savesta oli se tehty. Savea oli vain liitetty lakilautojen päälle kiukaan ja liedenpankun väliin. Kun savi läksi pois, pantiin uutta sijaan. Lieden tuvanpuolista päätä sanottiin *liiepääks*. Siinä oli lapsilla tapana istua lämmittelemässä. Siihen myös illalla asetettiin puita kuivamaan aamuista tulentekoa varten. Lieden keskikohta, uuninsuun edusta, oli *hiilos*. Siihen vedettiin *hiilikokal*² uunista hiiliä, siinä vedet lämmitettiin ja ruoat keitettiin. Ruokaa keitettiin *kattilal*, joka riippui *haalhois* hiiloksen päällä, elokkaille lämmitettiin vettä isossa *helhokattilas*, jota kannatti *helhokokka*

¹ Kulakka = nyrkki.

² Ennen käytettiin puista hiilikoukkuu. Se oli vain käyräpäinen puu, joko kasvantakäyrä tai kahdesta kappaleesta muodostettu. Nykyään tehdään se raudasta. Vanhat eivät pitäneet rautakoukusta, sillä „sil pian kimahutetaa uunipohja rikki“.

uuninsuun yläpuolella uunin lämmitessä. Sekä helhokokka että haalhat riippuivat *haalha-* l. *helho-orres*. Haalhat olivat raudasta tehdyt padankannattimet. Pataa niissä voi nostaa ja laskea. Muuttolovia oli tavallisesti 9, josta arvoitus: „yks mies yheksä nennää“. Haalhoja kyllä vieläkin käytetään. Helhokokka oli puinen — joskus rautainen — kokka. Sitä ei voinut laskea eikä kohottaa (kuv. 97). — Lieden oviseinän puolinen pää oli *tuhkapää*. Siihen lykättiin hiiloksesta tuhka ja siinä oli *kohennuskepil*, jolla hiilosta „pöyhöteltii“ sekä *tuhkalapial* sijansa. — Lieden, sillan ja kiukaanlavan väliä kutsuttiin *liicalukseks*. Siinä pidettiin polttopuita. Lieden alustassa, alapinnassa myös talvisin, kun ulkoa paleltavin käsin tultiin, käsiä lämmitettiin, „se_ku_ol nii lämmin“.

— Liedenalus piti aina puhtaana pitää, sillä se oli „vieraa silmä“. „Siihe het, ku napakamp vieras tul, ensiks katso, jot_onks puhas.“

97. Helhokokka. Savutuvan porstuassa Kaipialassa. Ollut ennen tuvassa.

Uunin lämmitessä tavattiin arinalle uunin suuhun — erään kertojan mukaan — asettaa maakivimuhkura, *lieskakiv*, „ku tulta kovi tul paljo uunisuust“. Väliin taas viskattiin siihen „porroo“.

Uuninsuu sulettiin laudalla, jossa oli ripa, ja „emo vainai tapais panna siihe taikinapyty kanne“.

Uunin lattianpuolisessa nurkassa oli *kiukaapatsas* l. *uunipatsas* l. *pillipatsas* orsineen. „Simo seiso sillapääs, kaks mustaa pillii suus“, ja „Simo seiso sillapääs, kaks piippuu hampais“, sanoo siitä arvoituskin. Uuninpatsas oli „neliskolkkane“, toisinaan oli pää, johon orret puskiivat, paksumpi. Patsaassa, alapuolella orsia „ol sellane kulkku ja siin_ol sellaset hampaat. Se_ol siint kohast paksump, ol_ku vanne ikkää ja se_ol vormuteltu. Patsaa

pää_ol tasane.“ — Usein oli patsaassa komeroita ja loukkuja pikkutavaroille. Sellainen, *petsorkka* oli sivulla orsien alapuolella. Se oli nelikulmainen kolo, suuruudeltaan noin korttelinkin läpimitaten. Siinä säilytettiin taulaa, tuluksia, saipuaa.

Pärepшти, *rahko* oli kiukaanpatsaan etusivussa, vähän ylempänä *petsorkkaa*. Se oli tehty siten, että rautakisko oli väännetty moneen mutkaan, joten muodostui useita pärensijoja. Oli siinä myös yläpäässä sija, *kuppi*, johon voi kynttelin pistää.

Tuvanpesu aloitettiin aina kiukaanpatsaasta. Se näet pestiin ensiksi.

Uuninsivua sanottiin *kiukaakuppeeks*. Seinän vieressä kiukaankupeessa oli *nurkkapatsas*. Nurkkapatsaan ja kiukaanpatsaan välissä oli uuninkuve laudotettu. Lautoja sanottiin *kiukaa kuvelauvoiks* l. *luvaslauvoiks*. Uuninkupeessa oli myös *petsorkka* noin toista korttelia leveä sekä yhtä syvä ja korkea. Se ulottui lautojen läpi kiukaaseen. Siihen tavattiin panna märkiä lapikkaita (= vantuita) ja sukkia kuivamaan, ja talletettiin siinä sokeriakin. Joskus oli uuninkupeessa kolmekin *petsorkkaa* rinnakkain, „yhe rinna“. „Niihi vaik mitä pistettii . . . kintahii enemmittäi kuivamaa.“

Seinän ja kiukaan välissä oli *sola*. Se oli niin iso, että siihen käsi paraiksi sopi. Tarvitsi näet toisinaan sinne kätensä pistää ja savella voidella uuniin syntyneitä rakoita. Solassa kuivattiin märkiä sukkia ja lapasia, mutta ei hirvitty sinne juuri muuta panna, pelättiin näet, jotta syttyy tuleen. Näet „se_ol nii vari, vaik se_ol sellane mökkö“. — Ylä- ja alaosastaan oli uuni seinässä kiinni.

Kiukaapäällys oli tasainen. Sen etuosaa sanottiin *helhopäälykseks* ja patsaan vierustaa *kiukaakorvaks*. Kiukaalla tavattiin kuivata puita. Varsinkin helhon päällä puut nopeasti kuivuivat. Useasti tuotiin siihen saunan lämmityspuut kuivamaan. Toisinaan uunin lämmittäessä, kun lieska kovin leimusi, pantiin jääkkäisiä puita helhon päälle, „jot_ei syty tulele“. Kiukaalla säilytettiin myös

sinipottii, isoa saviruukkuu, jossa sinihiilestä, vedestä y. m. hapannuttamalla valmistettiin *sinivärrii*, sinistä väriä, jota akat käyttivät lankojen sekä vaatteiden värjäämiseen. — Kylmillä ilmoilla käytettiin kiukaanpäällystä makuusijana. Varsinkin vanhat ihmiset ja ikäloput siellä mielellään loikoilivat. Toisinaan tapasivat naiset keträpuineen istua kiukaalla keträämässä. „Laiskaks“ ja „vilupersiiks“ kyllä sitä naista sanottiin. — Kiukaalle päästiin rappusia myöten. Oli näet asetettu kiukaan sivulle, kiukaanpatsaan ja nurkkapatsaan väliin pari askellautaa. Noustiin ensin kiukaanpenkille, sitten lautoja myöten „kammittii“ kiukaalle.

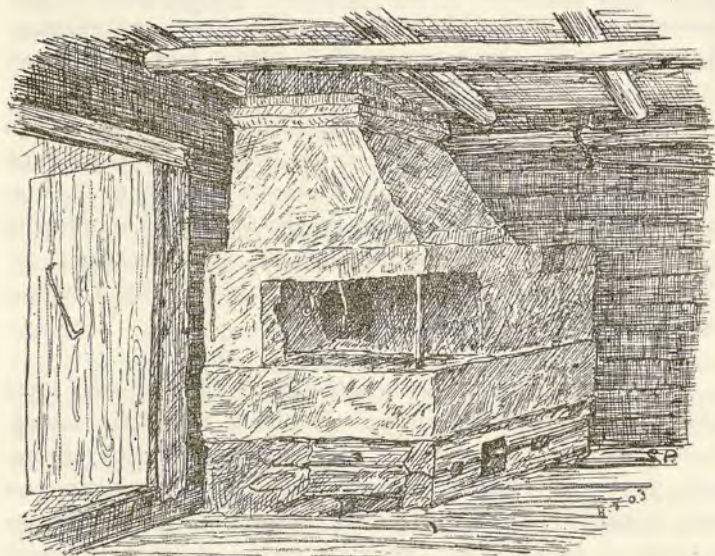
Kiukaanpäällystä sanottiin joskus leikillisesti — ja toisinaan vieläkin sanotaan — *kuutroseläks*.¹ „Pittää männä kuutroselkää“, sanottiin kun kiukaalle kiipastiin. „Ottakaa rokoska ja märkää kuutroselkää!“ sanottiin lapsille kun käskettiin heitä uuninpäällystä puhdistamaan. — Puhdistaminen toimitettiin tavallisesti silloin kuin tuvanpesukin.

Uunista purkausi savu sisään ja täytti laen sekä löysi ulospääsyn *reppänän* kautta. Reppänä oli aukko laessa, liedenpään kohdalla. Siitä vei ylös katolle savupiippu, *tori*, joka oli yhdestä puusta tehty. Pyöreä paksu puu vain keskeltä halastiin ja koverrettiin „kui kirnu“. Isoissa tuvissa oli se niin iso, „jot mies mahtu läpitse“. Tyvestä oli tori kuin saavi, syltä ympäri. Puoliskot oli kiinnitetty toisiinsa *vantehil*. Usein oli torin päällä katto, *reppänähattu*, jotta ei sateella vesi vuotanut tupaan torin kautta. Joskus oli tori nelikulmainen, tehty neljästä laudasta, toisinaan taas kolmesta laudasta koottu kolmikulmaiseksi.

Reppänä suljettiin *reppänälauval*. Vanhempina aikoina käytettiin *lykkööreppänää*, jossa reppänälauta — *juokslauta* — pääsi liikkumaan *vormulois* edestakaisin, kuten

¹ Kuutroselkä l. Kuuterselkä, kylä korkealla mäellä.

puuikkunan lauta. Reppänälautaa työnneltiin *reppänäpuul*. Laudan päässä oli *loukku*, josta reppänäpuulla voi työntää. — Myöhemmin opittiin käyttämään *luḡkkureppänää*. — „A siel_ol_oikee luḡkkureppänä“, kerrottiin kun sellainen ihme ensiksi nähtiin. Reppänälauta oli saranalla kiinni reppänän reunassa. Keskellä lautaa oli *kopitsa*, rautakoukkunen, jossa riippui reppänäpuu. Auki ollessaan roikkui reppänälauta alaalla ja reppänäpuu häili sen

98. Uuni. Järmilä.

kylessä. Kiinni pöngitettiin lauta siten, että reppänäpuu toisella päällään pantiin puskemaan liedenpäähän, toisella se puski reppänälautaa.

Joskus käytettiin reppänä-sanana sijasta „lakia“. Sannottiin näet: „avvaa laki auk!“ kun reppänää tarkotettiin.

Nykyaikainen uloslämpivä uuni on vanhanaikuisesta savutuvan kiukaasta kehittynyt. Se on siltä perinyt osaksi muotonsa ja suurimmaksi osaksi eri osien nimitykset.

Onpa se joskus saanut omistaa kokonaan vanhan savukiukaankin siten, että entiseen kiukaaseen on muurattu savua ulos johtava korsteini.

Alussa tehtiin uuni entisen kiukaan tapaan hirsisalvokselle. Semmoisia uuneja tapaa vielä useassa vanhassa rakennuksessa sekä talokkaan tuvassa että torpparin töllissä (kuv. 94, 98, 102). Oli myös tavallista tehdä uuni harmaista kivistä, kasata maakivilöistä. Sellaisiakin uuneja vielä näkee. Toisinaan ladottiin uunin sisäosat maakivistä ja ainoastaan ulko-osat tehtiin tiilistä. Nykyään muurataan koko uuni tiilistä ja alle asetetaan kiviperustus.

Uunin sija katsotaan jo rakennusta nostettaessa, jopa varustellaan perustustakin. Maahan kaivetaan kuoppa, pehmeään maahan aina arssinaan asti, kovempaan vähemmän, ja lyödään kuoppaan *kivvi* ja *rappaa*, „ja pittää lyyä nii lujast, jot sit_ei un särkehy“. Mutta vasta kun kaikki hakkootyö on päättynyt, voidaan ruveta itse uunia muuraamaan. Sillä „jos hakkajaa. nii_se murtaa uunin“.

Perustus tehdään sillan tasalle saakka. Sen pinta silitellään ja tasotellaan savella ja hiekalla, Ja sitten ruvetaan uunia kohottamaan. *Kirpitsoi*¹ ladotaan sekä vierekkin että päällekkäin sekä pitkin että poikin ja savea rapsataan rakoloihin.

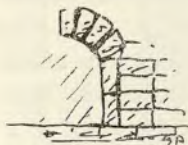
Uuninpohjaa sanotaan ainoastaan suupuolelta *arinaks*. „Perält ei nii hyvi paista, mut_täält arinapuolelt paistaa paremmi“, tavataan sanoa. Uuninpohja tehdään seuraavalla tavalla. Kun tiilet on ympäri reunaa ylemmäksi ladottu, liitetään kerros *savea* ja saven päälle kerros „sorjaa *rappaa*“. Rapa tasotellaan laudalla ja sotketaan savella, „lyyää oikei kovast puunuijaal, jot se tulloo kovaks ja tasaseks“. Sitten ladotaan tiilet, joiden pitää olla hyviä ja punaisia, sillä sellaiset ovat lujempia tulta vastaan kuin „rautakirpitsat“, jotka ovat kiiltäviä, lasittuneita. Tiilet sovitetaan toisiinsa hyvin tarkasti, pannaan savea rakoihin ja päällekin, sitten „kirpitsa kans hövelletää nii, jot

¹ Kirpitsa = tiili.

se pittää olla niiku pöytä“. Ja „sellane kestää miespolve, ko_ei vaa_lase siihe vettä“, ja „se paistaa nii hyväst jot“. Toisinaan pannaan arinan alle vain paljasta rapaa tai *santaa* ja pistivätpä jotkut sinne *suoloikki*. Myös saveen, millä uunia muurataan, sekoitetaan toisinaan suoloja. Siitä „näät tulloo savi kovaks“.

Uunin seiniin asetetaan tiilet syrjittäin, mutta niiden ulkopuolella ovat tiilet lappeellaan.

Kun uunin seinät on muurattu, aletaan *kuttoo kuppuu* l. *lakkee*. Kupua tehtäessä tarvitaan *vormu*. Puusta tehdään kätkyen jalasten kaltaiset kaaret ja niiden päälle ladotaan laudat. Lautojen varassa muurataan tiilet syrjittäin „kallallee“ vieriviereen kumpaseltakin sivulta aina keskikohtaan asti. Keskikohtaan asetetaan *suuekirpitsat*, jotka veistetään sisäreunoista ohuemmiksi. Muitakin laki-tiiliä jo veistetään, vaikka ei niin paljon, lyödään vain enemmän savea väliin.

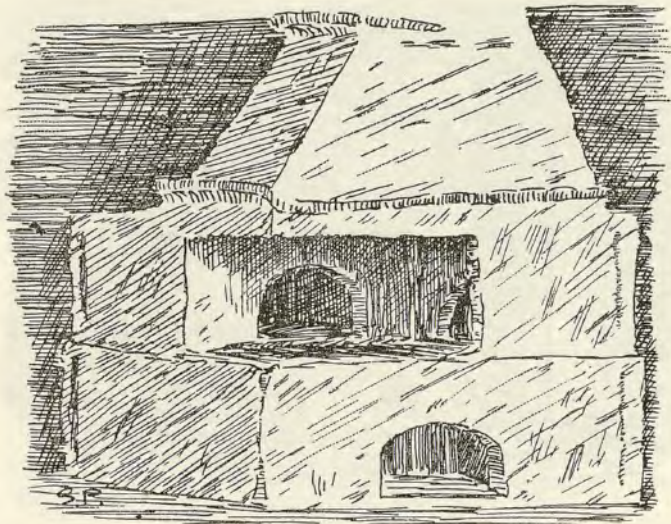
99. Uuninkuvun muodostus.

Uunisuu tehdään samalla tavalla kuin lakikin ja samanmuotoiseksi, mutta läpimitaltaan pienemmäksi. Uuninsuun yläpuolta kutsutaan entisellä nimellä *helhoks*. Se kohoaa pystysuorasti, joskus hiukan taakse kallistuen, ylöspäin. Uuninsuu on aina oveen päin. — Nykyään suletaan uuninsuu useimmin rautapellillä, jolla on nimenä *uunipelti*.

Uunista menee savu kahteen *ryörii* l. *ryönii* l. *savutornii*. Ne alkavat uuninperän yläosan nurkista ja kääntyvät heti kumpikin sivulleen. Lähellä kylkeä putoavat ne suoraan alas, kiertävät alareunan — tai oikeastaan vain tuvanpuolinen ryöri kiertää, seinänpuolinen kulkee vaan suoraan eteenpäin — yhtyvät seinänpuolisessa etunurkassa ja nousevat samaa nurkkaa yhtenä ryörinä ylös ja suoraan ulos.

Kuten entisessä savukiukaassakin, on uunin edessä *liesi*. Se on noin 3—4 korttelin levyinen, tiilireunalla ympäröity, matala kuopanne, jonka pohja on uunin pohjaa alempana, reunat ovat uunin pohjan tasalla. Uuninsuun

yläpuoli pistäyy myös ulospäin, muodostaen lieden päälle holvin, jolla on nimenä *kolpakko*. Kolpakon etu- ja alareunaa sanotaan *rantsiks*. Rantsin yläreuna on toisinaan hiukan kiverretty ulospäin. Sen päälle muodostuu pykälä, valtsi, jolla pidetään tulitikkuja y. m. pikkutavaroita. Sitäkin sanotaan *rantsiks*. — „Tuos se o rantsil“. — Rantsin kulmaa kannattaa *pönkärauta* l. *patsasrauta*, joka alapäällään puskeutuu liedennurkkaan.

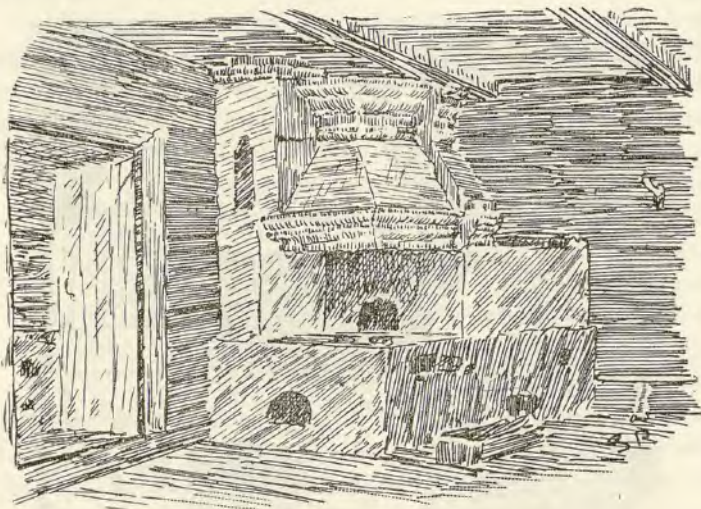

100. Uuni. Haapala.

Lieden eroittaa oviseinästä noin 2—4 korttelin paksuinen muurinosa, sama, jossa yhtyneet savuryörit ylös kulkevat. Ovenpuolisessa päässä liettä on *tuhkakomero*.

Rantsin päältä alotetaan kolpakon seiniä *kaavuttaa* s. o. muurata kallelleen sisään päin. Toisinaan kaadutetaan jokainen seinä (kuv. 100, 108), toisinaan vain etu- t. sivuseinät (kuv. 106), joskus taas seinät vain liedenkohdalla, mutta savuryörien kohta jätetään suoraksi (kuv. 101, 107). Pienempiä uuneja ei kaaduteta ensinkään (kuv. 102). *Kaavutos* ulotetaan aina lähelle lakea ja sen yläpää ko-

ristetaan kiverästi tai pykäläisesti ulkonevilla ruusauksilla. Ruusauksien ala- tai joskus yläpuolella ovat savupellit, *juskat*, jotka nykyään ovat tavallisesti *vetojuskia* s. o. vetämällä avattavia tavallisia savupeltiä. Ennen käytettiin *rillajuskia* — ja joskus vieläkin — sekä *kiertojuskia*. Rillajuska oli pyöreä levy, *rilla*, jolla sulettiin savuryöriin asetetun valtsin reikä. Se avattiin siten, että pistettiin käsi pellin yläpuolella olevasta reijästä sisään ja nostet-

101. Elotuvan uuni. Kihlström. Putrola.

tiin rilla pois sijoiltaan. Tätä varten piti, varsinkin lasten kaahasta kiukaalle. Kiertojuska oli vaakasuorassa asennossa olevan akselinsa ympäri kiertyvä rautapelti. Se avattiin niin, että ulos pistäyvästä varresta kierrettiin ryörissä oleva pelti syrjittäiseen asentoon.

Juskista ylöspäin kutsutaan savuryöriä *korsteiniks*. Se menee suoraan luhin läpi ulos. Katolla kohoaa korsteini milloin korkeammalle, milloin taas on saanut alemmaksi jäädä. Toisinaan näkee, varsinkin mökkilöissä, pohjattoman padan korsteinin päässä kumollaan, kai parantamassa huonoa vetoa (kuv. 103, 159).

Korsteiniin avautuu juskain yläpuolella, lähellä lakea, pellillä tai tiilikivellä sulettava reikä, *rampka*, „jost voipi varri laskee ulos“.

Kolpakosta menee eri savuryöri korsteiniin. Sen kautta pääsee liedestä nouseva savu kulkemaan.

Kolpakon takana, rantsin tasalla on *uunipäälys*. Se on tasainen ja koko uunilaitoksen levyinen. Uunilla tavataan säilyttää kaikenlaisia pieniä kamikkeita, kuivata

102. Tupa. Huhtanen. Haapala.

kenkiä, sukia, lapasia. Tupasen uunilla on joskus sokertopalla sijansa. Väliin myös vanhat ihmiset vanhan tavan mukaan siellä loikoilevat. — Toisinaan on uuninkylkeen, *uunirintaa* l. *uunikuppeeseen* murattu raput, joita myöten voi kaahasta uunille.

Uunilaitoksen erottaa seinästä *ransmuuri* sekä sen ja uunin välinen sola, *ravi*. Väliin ei ransmuuria ole ensinkään. Silloin on uunin ja seinän välissä isompi sola. Solassa välistä kuivataan puita, vaikka se ei kovin hyvä tapa ole, sillä „se rikko uunin“.

Uunin alaosassa, etupuolella on tavallisesti puolipyöreä, joskus nelikulmainen, uuninmuotoinen aukko. Se on perinyt *häkin* nimen, vaikka ei sen ammattia. Siellä säilytetään tavallisesti polttopuita. Häkin alareuna on noin tiilen paksuuden verran lattiaa korkeammalla. — Toisinaan on uunin kuvepuolelle tehty toinen häkki (kuv. 95). — Uunin alaosassa on vielä ryöreihin johtavat, pellillä sulettavat aukot, *ryöriveijät*. Niistä voidaan savutorvia puhdistaa.

Sitten kun uuni on valmiiksi muurattu, on se vielä rapattava. „Uuni_o muite valmis, mut se_o vielä rappaamat.“ Uuninpinta silitellään ja hangataan tasaiseksi ja sivellään savesta ja kalkista tehdyllä vellillä. — Kun uuni käy likaiseksi on se valaistava. Valkaiseminen toimitetaan nykyään liitujauhoista, maidosta ja suoloista tehdyllä vellillä. Mutta ennen ei ollut liitujauhoja. Otettiin vain lähteenpohjasta sinistä savea ja sillä „valassii“, joskus myös kalkkivedellä. „Mut nyt_ei_se ennä kelpaja, ko pittää olla liitujauhoi.“

108. Korsteini. Karjalaistenk. Kuolemajärvi.

Uunia käytetään, paitsi tuvan lämmittämiseen, leivän, *piirakan*, *kakkaran*¹ ja vehnäsen paistamiseen. Myös paisetaan uunissa, savipottiloissa *kaalit*, *jamakat*² ja *kiisselit*,³ *putrot*, *lohkot*⁴ ja monet muut ruokalajit. — Liedelle vedetään uunista hiiliä ja siinä *hiiloksel* keitetään *kohvikattilal* kohvit tai *pa'al* vettä lämmitetään ja ruokaakin laiteetaan. Pata tai kahvipannu asetetaan *haalhoihi*, jotka riippuvat kolpakkoon kiinnitettyssä *haalhaorres*. Keittokalut voidaan myös laittaa hiilokselle *pa'ajalkoi* päälle. Padan-

¹ Kakkara leivotaan m. m. karkeista tattarijauhoista.

² Piimä.

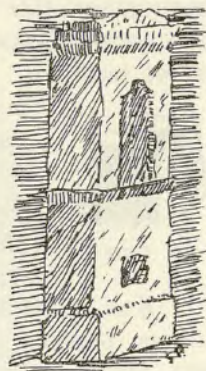
³ Kaurajauhoista paistettu hapan puuro. Uuskirkkolaisen tavallinen sunnuntai-aamuruoka.

⁴ Halotut perunat.

jaloille voi myös panna *riehtilä* ja paistaa *linilöi*.¹ — Haalhat ovat samanlaiset, rautaiset „vohkeet“ kuin entisetkin rautahaalhat. — „Taaperin“ nuottatuvassa merenrannalla kuuluu olevan *kiertohaalhat*, joilla voi padan *kääntää* liedelle ja liedeltä pois (siis: kraaku).

Toisinaan, varsinkin vähävaraisissa, missä ei ole porstuaa tai lämmityslaitosta porstuassa, on tuvan lieteen laitettu hella, *liitta*, jossa kaikki keittäminen toimitetaan. Liitan alla on *liitaruun*, jonka suu on perälle päin. *Liitäreuna* on liedenreunana. Joskus on liitta asetettu siten, että sen uuninsuu on oveen päin. Silloin pistäyy uunin sivun alaosa lattialle, kuten kuvassa 95. Liitan savutorvea varten on ehkä myös saman uunin kolpakon kylesä erityinen muodostus.

Uusimpia uunimuotoja ovat *pystyuunit* ja *nurkkauunit*, joita nykyään uusiin tupasiin laitetaan. Niissä ei ole liettä ei liittaa eikä kolpakkoa, uuni vain ja savutorvet. Ne ovat tavallisia kakluunimuureja. Sitä, jolla on sijansa nurkassa, sanotaan *nurkka uuniksi*, ja jolla keskiseinällä, *pystyuuniksi*. Ne ovat milloin enemmän milloin vähemmän koristeltuja pykälöillä ja kiverryksillä, loukuilla ja muilla.

104. Pystyuuni. Salomon Pusa. Haapala.

Kirpitsat, tiilet, joista uuni muurataan, tehdään savesta ja hiekasta. Niiden valmistaminen on koko monimutkainen tehtävä. Ennen tapahtui se seuraavalla tavalla:

Maahan kaivettiin kaksi kuoppaa vierekkäin, toinen täytettiin savella, peitettiin savi rokoskoilla ja vettä kaadettiin aika tavalla rokoskojen päälle. Näin annettiin savi olla kolme yötä ja päivää hautumassa. Sen jälkeen se

¹ Lini = lätty.

hiekkalla sekoitettuna lapioidiin toiseen kuoppaan. Siinä savi leivottiin. Leipominen toimitettiin siten, että ensin rautalapiolla hakattiin ja käänneltiin, pantiin vettä ja hiekkakin tarpeen mukaan ja sitten vatkattiin jaloilla, „ja se pit vatkata nii, jot ei siin kuulunt ennää ni mittää“. Sellaisena kelpasi savi nostettavaksi valamispöydälle. Ja siten valettiin tiilet. Savesta otettiin palanen, pyöräytettiin ja läjähytettiin *vormuu* ja lopuksi kulakalla työnnettiin. Sukkelalla liikkeellä käännettiin vormu tiilineen syrjälleen ja siinä asennossa kannettiin kaatamispaikalle, *latsil*, johon tiili vormusta muljautettiin. — Latsi oli ulkona vain. Maasta oli pinta ketetty pois ja kaikki nykäreet tasoteltu. Tiilien alle vain kylvettiin hiekkaa sitä

105. Kilikka.

myöten kuin tiiliä kaadeltiin. — Ennenkun vormuun uusi tiili voitiin valaa, oli se kastettava pöydän alla olevassa vesisaavissa. Tottumaton valaja usein tiilivormua käytellessään „tek muruloi“, muljautti vormun tiilineen tai tiilen vormusta vesisaaviin.

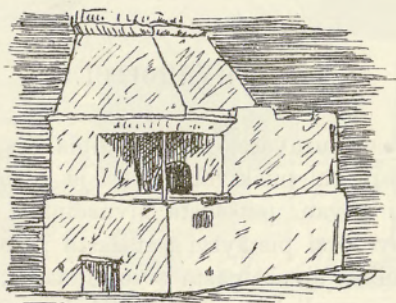
Kun tiilet olivat yhden päivän kuivaneet, niin ne toisena päivänä käänneltiin, jotta paremmin kuivaisivat sekä saman päivän iltapuolella *kilikoiteltii*, pantiin neljän kappaleen kasoihin, *kilikoih* (kuv. 105). Seuraavana päivänä tiilet pantiin isommille kilikoille ja taas seuraavana päivänä *letkattii* s. o. ladottiin katosalle *letkoiks* kutsuttuihin kasoihin. Letkoissa oli useampia kerroksia päällekkäin, kymmenen tiiltä joka kerroksessa.

Letkoista vietiin tiilet ja kasattiin uuniin poltettaviksi. Uuniin ladottiin tiilet kallelleen, uunireikä, poltto-reikä jätettiin. Viimeisen kerroksen tiiliä pinnalla kutsuttiin *vuortiiiks*. Koko laitos peitettiin pari tuumaa paksulla savikerroksella. — Uunia lämmitettiin *sutki*, vuorokausi toisesta päästä, sitten avattiin toinenkin pää ja lämmitettiin toinen *sutki* molemmista päistä. Sen jälkeen ensimmäinen puoli sulettiin ja kolmas *sutki* lämmitettiin vielä avoimesta päästä. Silloin tiilet olivat kyliksi kuu-

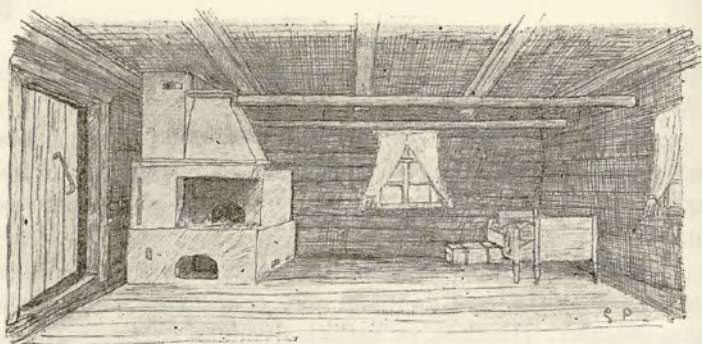
menneet ja punaisiksi palaneet. Ainoastaan vuoritiilet jäivät vähemmälle palamiselle.

Nykyään tehdään tiilet muuten samalla tavalla, paitsi savi valmistetaan hevosen ja tynnyrin avulla. Mutta useasti, kuka vähemmän vain tarvitsee, se itse sotkee jalollaan.

Ruukkisavea tehtiin ennen vain maassa jaloin sotkemalla. Mutta nyt tehdään sitä tiinuloissa härkkimellä hämmentäen. Hiekkaa ja kalkkia lyödään sekaan. Jotkut sotkevat siihen myös *rummenii*. „Sit se tulloo kestäväks, ei tarvihe nii useast voijella.“ Ruukkiin, millä uunin sisustaa muurataan, sekotetaan joskus suoloja (katso siv. 70).

106. Uuni. Haapala.

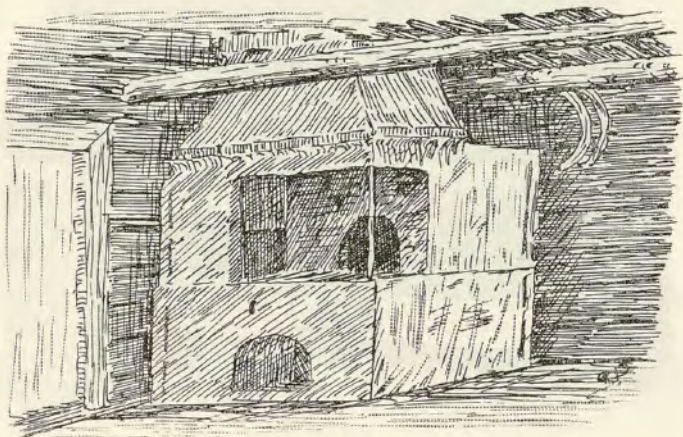
107. Väntin talon sisusta Haapala.

14. Tuvanorret.

Vanhassa savutuvassa oli useampia orsia. Kiukaanpatsasta paikoilleen puskiivat *sieors* ja *lyhytors*. Sieorsi ulottui poikki tuvan, patsaasta sivuseinään, johon se oli salvettu. Lyhyt orsi pistäytyi patsaasta perälle päin, päätyen tuvan poikki sivuseinästä sivuseinään kulkevaan *pitkääortee*, johon se oli kämmeneen liitetty. Samaan suuntaan kuin pitkäorsi, olivat *pääors* ja *yläors* l. myöskin *sieors*. Yläorsi oli ylempänä kannattamassa kurkiaisia, „oikei tapais kurkiaisii“. Pääorsi oli pääseinän lähellä samalla korkeudella kuin pitkäorsikin. Niiden päällä tavattiin ainespuita kuivata. Kun yläortta oli noesta pyyhittävä, kaahastiin pitkälleorrelle. Pitkäorsi, pääorsi ja yläorsi eivät olleet, kuten kurkiaiset, läpi seinän salvetut.

Oviseinän ja sieorren — joka ulottui patsaasta sivuseinään — välissä lieden kohdalla oli *helho-ors* l. *haalhaors*. Oviseinään oli sen pää reikään upotettu, lisäksi oli puukappale alla varakkeena, sieorrella se lepäsi kaksihaaraisen päänsä toisella haarakkeella. Helho-orressa riippuivat haalhat ja helhokokka (katso siv. 65) sekä vielä seinän vieressä hiilikokka.

Oviseinän ja sieorren varassa olivat myös *päreorret*, joita oli kaksi. Ne sijaitsivat ovesta sivulle päin, vastapäätä kiuasta. Päreorret olivat samanlaisia juurikokkia kuin räystäskokatkin. Kokkapää lepäsi sieorrella, kokka alas käännettynä. Kun toinen pää oli lujasti isketty seinään, ei tarvinnut niitä muulla tavalla kiinnittää. Päreorsilla pidettiin *pärehiä*. Usein viskasivat miehet päreorsille nahkaperetniekkansa¹ kuivamaan. Akat viruttivat päreorsissa saran kudinlankoja. Vyyhti asetettiin keppiin,

108. Uuni. Keski- ja peräorsi. Pusa. Kirstinälä.

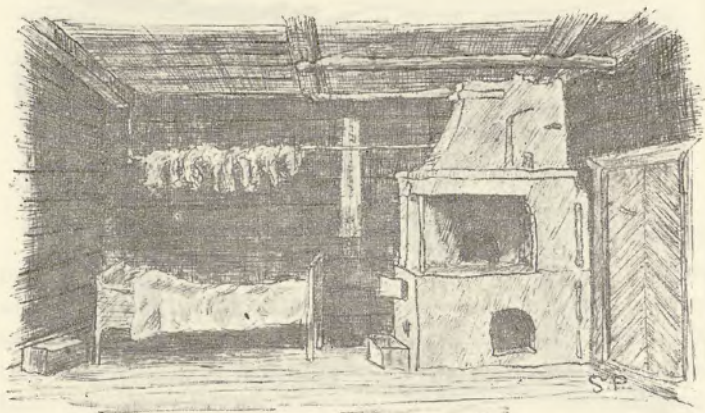
keppi ortten varaan, vyyhdin alapäähän toinen keppi ja siihen kivipussit painoksi, ja vyyhti virui.

Peräseinän vieressä nurkkapatsaan ja pääseinän välissä oli *patalauta*. Se oli ikkunan yläpuolella. Toisinaan oli se kolme vaaksaa leveä. Patalaudalla pidettiin vatiloita, sokeria y. m. „Talvel_ol potit kaik siin_alassui, ko_ei maitoo tult.“

Nykyaikaisessa uuskirkkolaisessa tuvassa, missä kurkiaiset ovat katon alla, on toisinaan, ainakin isommissa

¹ Peretniekka = esiliina.

huoneissa, kurkiaisten alla poikittain oviseinästä pääseinään *kurkiaine* (l. *sieors* l. *siehirs* katso siv. 54). Se estää kurkiaisia notkahtamasta. Useasti on vielä samansuuntaisesti vähän alempana, noin oven kamanan kohdalla kaksi hirttä, *keskors* ja *peräors*. Ne ovat tavallisesti pyöreitä. Toinen niistä käy uunin editse, toinen taitse (kuv. 107, 108). Joskus on uunin takia keskiorsi joutunut katkastavaksi (kuv. 107). Tuettomaksi jäänyt hirrenpää on silloin rautakiskolla tai muulla tavalla kiinnitetty kurkiaiseen.

109. Niku-Taaavetin tuvan sisusta. Haapala.

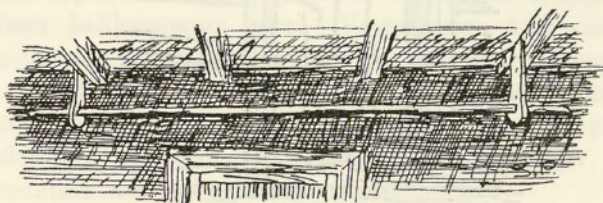
Keski- ja peräorsia käytetään kaikenlaisten tarvepuitten, painettujen reenjalasten y. m. kuivaamiseen. Niitä sanotaankin toisinaan *rekorsiks*. Kaikenlaisia vaatteita niille myös monasti heitetään riippumaan.

Vielä näkee sekä elotuvissa että varsinkin tupasissa pienempiä orsia, jotka ovat kurkiaisiin *käpäläpuil* ripustetut. Niiden varassa pidetään vaatteita: huilii,¹ hamehii, hassoi² ja peretniekkoi. Niitä sanotaankin *vaateorsiks* (kuv. 109, 110).

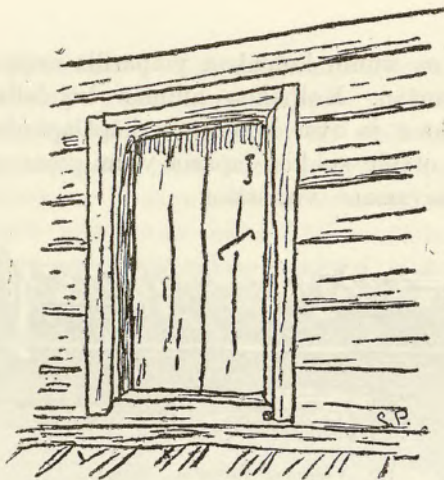
¹ Huili = huivi.

² Hassa, lyhyt mekonnäköinen naisten pukine.

Joskus on uunin kolpakon ympärillä orsipari oviseinästä peräseinään. Kolpakon kulman kohdalla sattuvat orret vastakkain ja ovat kiinnitetyt käpäläpuulla kurkiaiseen. Näille orsille sukia, lapasia y. m. pienempiä vaatekappaleita kuivamaan viskataan.

110. Vaateorsi. Haapanen. Haapala.

111. Tupasenovi. Haapala.

15. Ovi.

Nykyään jätetään ovireikä jo seinä hakattaessa sekä väännetään reijät ovipieliin karoja varten. Hirsien päät ovipelissä kyllä jäävät epätasaisiksi. Vasta ovea sijoitettaessa ne tasataan. Ennen hakattiin tupa umpinaiseksi, jälestä vasta hakattiin ovireijät auki. Karojakaan ei ovipieliin pantu, tapitettiin vain.

Ovireijän leveys ilman ovipelipuita on noin puoli-toista arssinaa. Ovi tavotetaan tehdä niin leveä, että siitä mahtuu lävitse reslareki syrjittäin sekä kalasaavi, tiinu y. m. s. isommat esineet, joita toisinaan tarvitsee tuvassa käyttää. Ovireijän korkeus tehdään nykyään „sil viisii, jot ei pitempkää mies päättää lyö“. Isommissa rakennuksissa niin. Tavallisesti pannaan kuusi seitsemän koko hirttä poikki sekä kaksi, toinen ylä-, toinen alapuolelta puolihirteen kolotaan.

Ennen ei ovi ollut niin korkea. Se oli niin matala, „jot kyyristää pit“, kun siitä astui. Tavallisesti oli viisi

hirttä poikki. Niiltä ajoilta ovat peräisin vieläkin käytännössä olevat uloskäskyt: „tuost_o viis poik!“ — „Tii_jät_sie, mist_o viis poik!“ — „Nikkar_o jättänt reijä, jost_o viis poik!“ — Yhtä matalia ovat nykyään ovet pienissä mökkilöissä.

Jo tupaa hakattaessa jätetään ovireikään *kynnys*, kokonainen hakkaamaton hirsi. Vasta sitten kun silta on pantu ja ovea valmistetaan, hakataan kynnys tarpeen mukaan matalammaksi. Sillan mukaan näet tiedetään sen korkeus määrätä. Vanhemmissa rakennuksissa on kynnys hyvinkin korkea, toisinaan toistakin hirttä (kuv. 107, 111). Uudemmissa asunnoissa on se matalampi.

Ennen tavattiin kynnykseen kaivaa reikä, johon upotettiin palanen ukonnuolta. Sittenpä ei ukontuli taloa polttanut.

Oven pieliä tukevat *pihtipuoliaiset*, päällystässä on *päällyspuu* l. *valtsipuu*. Yhteisellä nimellä sanotaan näitä *kosakoiks*. Tavallisimmin tehdään kosakat talonpoikaistuvissa „vennäi muotii“ l. tehdään *vennäi kosakat*. Veistetään ja höylätään paksunlainen hirsi nelikulmaiseksi, sen yhteen reunaan hakataan ura, *loukku*, johon sovitetaan ovipielihirsien päähän hakatut tapit (kuv. 112). Pihtipuoliaisen alapää kiinnitetään *tapilla* kynnyshirteen *loukkuu*. Päällyspuu liitetään pihtipuoliaisten loukkuihin. Päällyspuun yläpuolelle jätetään *kamantoo* isonlainen rako, johon kumpaankin pääpuoleen lyödään kiilat niin, että ne kovasti rutistavat pihtipuoliaisia kynnyshirttä vasten. Rakoon täpittää myös sammalia, mutta ei alussa kovin tiukkaan. „Sikält, mikält“ huone laskiaa, irrotetaan kiiloja, ja kun huone on kyllikseen laskeunut, lyödään sammalet tiukemmalle.

112. Ovipieli.

Vennäin kosakoissa ei käytetä *vuorilautoi* pihtipuoliaisissa. Ainoastaan päällykseen kahden puolen naulataan vuorilaudat peittämään sammaleista, kiiloitettua rakoa. Vuorilaudat usein ovat *ruushövelil ruusatut* (kuv. 191).

Useasti tavataan nykyään tehdä myös *lanĳkekusakat*.

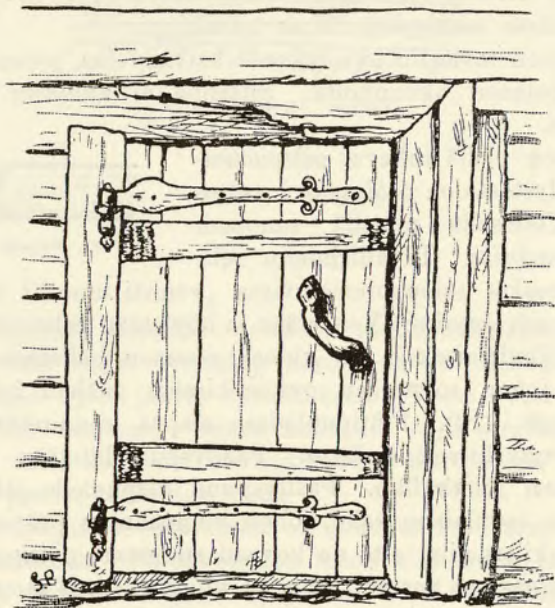
Laitetaan lankuista erityinen raami, *karmit*, joissa on sekä pihtipuoliaiset että päällys- ja kynnyspannat salvetut toisiinsa. Samoin kuin edelliset kosakat, kiristetään lankkukosakatkin paikoilleen lyömällä yläreunaan kiiloja. Sitä

113. Liitos ovesa.

paitsi kiinnitetään pihtipuoliaiset vielä ovipieliin parilla kolmella lyhyellä rautakiskolla. Kamantoa ja jätetään paljon oven päälle ja täpittää siihen sammalia. Pihtipuoliaisten vieret myös sammalletaan.

Lankkukosakoissa käytetään vuorilautoja sekä päällä

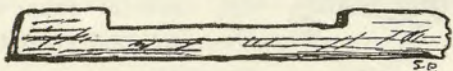
114. Tuvanovi. Lempiäinen. Kirstinäällä.

että sivuilla. — Milloin lankkukosakoita ajotaan käyttää, on ovipiilet varustettava karoilla (katso siv. 30).

Sekä vennäin- että lankkukosakoiden reunaan tehdään ovea varten valtsi.

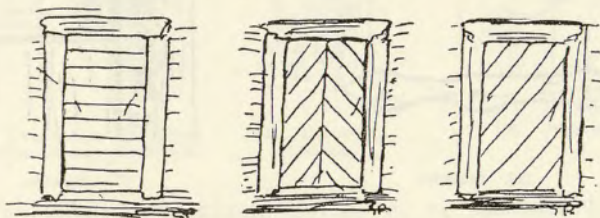
Tavallinen tuvanovi, semmoinen *rostovi*, tehdään puolentoista tuuman lankkuloista. Lankut liitetään reu-

noittain toisiinsa. Niihin reunoihin, jotka tulevat vastakkain, höylätään „pääst_{ni} toisee“ *kuurna*. Kun laudat asetetaan reuna vasten reunaa, sattuvat kuurnat vastakkain. Kuurniin sovitetaan *listat*, jotka pitävät oven tiiviinä, läpinäkymättömänä, vaikka se ravistuukin (kuv. 113).

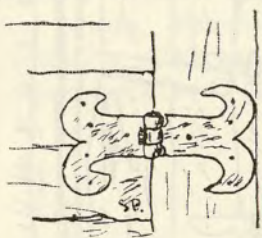
115. Ovihepo.

Ovea pitää koossa kaksi *pienaa*, jotka uurretaan ovi-lautoihin ulkopuolelle hiukan viistoon asentoon (kuv. 114,

116. Oven eri vuoraustapoja.

121, 161, 165). Pienain sijat, *kuurnat* tehdään siten, että piena, — joka on selkäpuolelta kapeampi, — käännetään

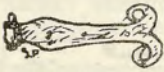
117. Sarenta.

selin ja siten piirretään oveen piirut pienan selän leveyden etäisyydelle toisistaan. Piiruja myöten sahataan „urakal“ (= umpimähkään) viistoon niin, että pienan sija tulee pohjasta leveämpi. Sahausten väli veistetään pois ja piena isketään sijaansa.

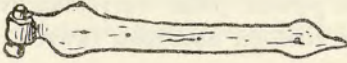
Ennen tavattiin pienat koristella (kuv. 114).

Ovea tehtäessä käytetään hammaspuuta, *ovihepoloi* (kuv. 115), joiden väliin ovi kiiloilla kiristetään. Jos ovi hepoloissa rupeaa „pönnistämää ylläppäi“, käytetään tylttiä. Oven päälle pannaan poikittain puu ja sen sekä kurkiaisen väliin asetetaan tyltti pöngistämään ovi suoraksi (vert. siv. 57).

Kun ovi *harristuu* l. *karsinoidu*, niin se *vuorataan*. Vuorilaudat naulataan tuvanpuolelle ovea joko poikittain taikka viistoon yli oven tai viistoon kaksin puolin, keskellä ovea vastakkain (kuv. 116). Vuorilautojen reunat tavataan ruushöylällä somistaa.

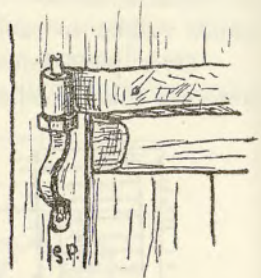
118. Sarenta.
Neuvola.

119. Sarentia.

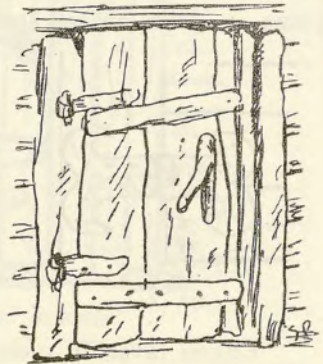

120. Sarenta.

Uudempiä ovia ovat *peili-* ja *tupelovet*. Peiliovia tavataan tupasen ovena sekä ovena lankkuseinissä.

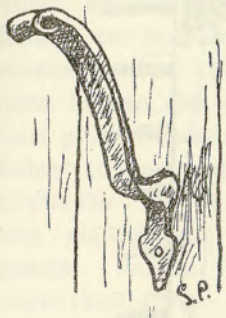
Oven saranat, *sarennat* teetettiin ennen aikaan seppällä. Ja seppä tekikin ne aika somia *hattarapäineen* sekä muine koristuksineen ja lynkäpolvisine koukkuineen (kuv. 117—120, 125, 244, 245). Oveen naulattua saranalevyä sanotaan *sarentakiskoks*, pihtipieleen kiinnitettyä koukkuja *sarentakokaks*. Nykyään saranat useimmiten ostetaan kauppiailta.

121. Saunanovi. Haapala.

Ovevetin tehtiin vanhimpiina aikoina puusta. Se oli vain semmoinen käyrä tai haarakas puukappale. Muutamissa vanhoissa tuvissa niitä vielä näkee (kuv. 114) sekä ulkokuonerakennuksissa (kuv. 121). Sittemmin opittiin ovenvedin tekemään raudasta ja

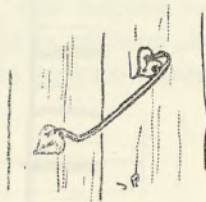
tehtiinkin se koko sievä koukero, useasti koristeltukin (kuv. 122, 123). Nykyään käytetään vain yksinkertaista, rautapuikosta taivutettua ripaa (kuv. 111, 124). Toisinaan tehdään se niin iso, pitkä, että vaikka kaksin käsin

122. Ovenvedin. Lempikäisen porstuan ovelsa. Kirstinälkä.

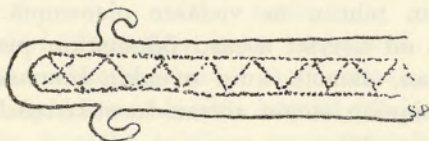
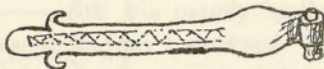
123. Ovenvedin. Leistikä.

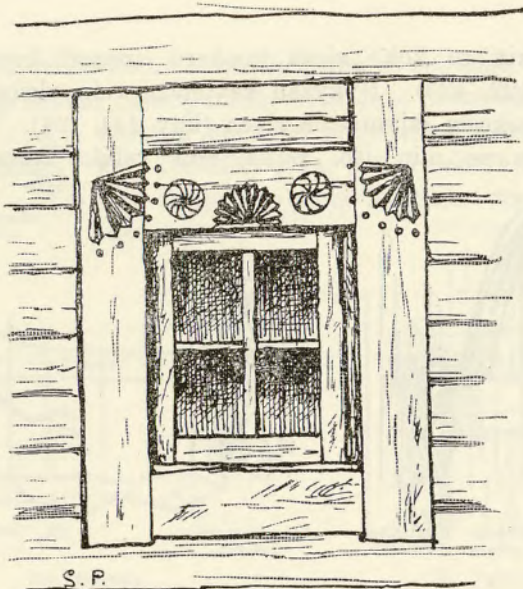
124. Ovenvedin.

ja karvakintaissa kiinni kävisi, ei se ahtaalta tuntuisi (kuv. 107).

Sisäpuolelta suljetaan ovi *rampil* l. tavallisella oviha'alla. Ramppi on *kopitsal* kiinni pihtipuoliaisessa, joskus ovelsa. Toinen kopitsa, johon rampinkokka pistetään, on ovelsa. Rampista on arvoitus: „päivääl riippuu rötköttää ja yöks panna reikää“. — Muuta lukkoa ei tuvan ovelsa tavallisesti ole.

125. Sarentia.

126. Ikkuna. Leistilä. †

16. Ikkunat.

Samoin kuin ovireijät, jätetään nykyään ikkunareijätkin jo salvettaessa avoimiksi. Katkastaan vain hirsi ja „työnnetää iellee“ (katso siv. 30).

Ikkunain korkeus vanhemmissa tuvissa on noin puolitoista arssinaa raamien sisäpuolelta, leveys noin arssina ja neljännes. Nykyään tehdään ikkunat isompia, mutta ennen tehtiin ne vieläkin pienempiä. Pienoisissa mökkilöissä on tietysti useasti ikkunatkin pieniä.

Ikkunan, samoin kuin ovenkin *kammaa*, veistettiin, kuokittiin ainakin ennen aikaan *karmikirvehel* l. *haapakuo- kal* (katso siv. 39).

Kuten ovireikää, ympäröi ikkunareikääkin kosakat. Ja kahdenlaisia on ikkunain kosakoitakin, on vennäin kosakoita ja lankkukosakoita l. *karmia*. Vennäin kosa-

koita näkee enää ainoastaan vanhimmissa rakennuksissa. Ne tehtiin samoin kuin ovenkin kosakat, paitsi että ikkunaan asetettiin alareunaan *ikkunalankku* l. *kynnyslankku*.

Lankkukosakat ja tehdään jotenkin „samal viisil“ kuin oven lankkukosakat. — Kynnyslankku on noin kolme tuumaa paksu ja toisinaan parikin korttelia leveä. Lankku tehdään hiukan alas kaarevaksi, jotta vesi siitä helposti vuotaisi pois. Samasta syystä asetetaan lankku vähäsen „kallalle“ tupaan päin. Ettei vesi ikkunalta juoksisi seinään, höylätään lankun alareunaan

päästä toiseen *uurre* (kuv. 127). Yläreuna ruusataan ruushöylälä.

Pihtipuoliaiset tehdään puolentoista tuuman lankusta. Niiden alapää upotetaan kynnyslankkuun noin puoli tai kolmeneljäsosa tuumaa syvään. Loukun reunasta kaivetaan ulospäin lankun syrjään asti *uurre*, „jot siint männöö ves ulos, jot ei jää lankkuu ja seinää märkänyttämää“.

Yläpäässä lasketaan pihtipuoliaisten tapit päällyspuun läpi.

Ennen tavattiin panna tervattuja tuohia akkuna-reijän alareunaan, ettei vesi pääsisi seinää märkänyttämään.

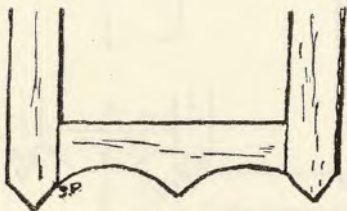
Vuorlautoi käytetään sekä sisä- että ulkopuolella ikkunareikää. Sisävuorilaudat somistetaan ruushöylällä — ostetaan nykyään valmiiksi höylättyjä, ja niistä pätkitään. — Ne liitetään toisiinsa jeerinki-liitoksella. Ulkovoerilaudat kiinnitetään tapeilla. Niitä harvemmin ruushöylällä ruusataan. Mutta kuitenkin useasti ne ne vasta koristellaankin, on ennen vielä enemmän koristeltu ja vi-

127. Ikkunalankku.

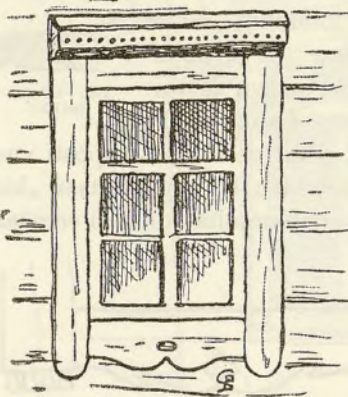

128. Ikkunan vuorilauta. Patrunkylä.

129. Ikkunan vuorilauta.

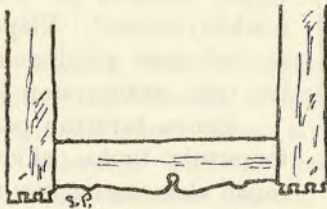
kuuroitu ja vielä nytkin koko lailla potrahellaan. Eipä juuri näe sitä ikkunaa, ei pahaisessakaan mökissä, jossa

130. Ikkuna Rumpula.

ei edes *aluslauta*an olisi her-tankuvaa leikattu tai sen reunaa kaarevaksi kaverrettu. Vanhemmissa rakennuksissa se varsinkin on vikuureilla varusteltu. Eivät-pä osattomaksi saa jäädä *kuvelauvatkaa*, joiden reunit usein leikkaellaan, al-pää pyöristetään, viistetään taikka varustetaan sinkkaustappien muotoisilla koristuksilla taikka muuten koverrellaan. Toisinaan yläosan päällys eri

koristuskappaleella kaunistetaan. Mutta enimmin saa koreutta osakseen *päällyslauta*. Siinä kuurnat, siinä kolot, koukerot ja loukut, siinä nelikulmat, ympyrät, pyörylät ja reijät, hammastukset ja monet muut leikkaukset. Mil-

131. Ikkunan vuorilauta. Järmillä.

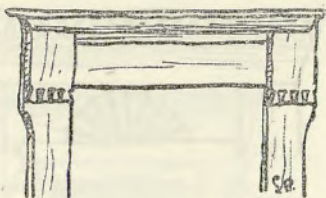

132. Ikkunan vuorilauta.

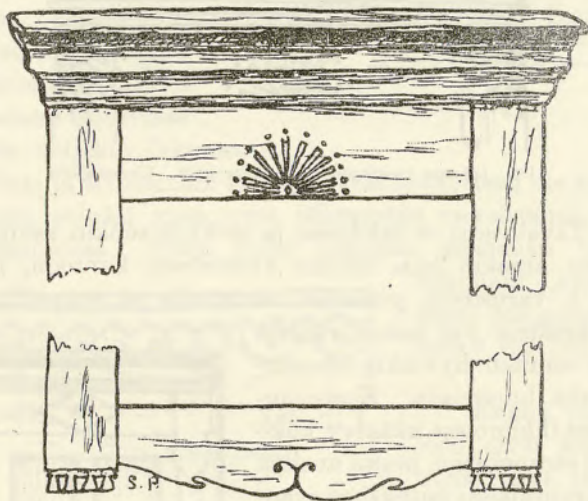
loin siinä päivä paistaa, milloin taas tähdentapaiset tuik- kivat. Joskus on päällyslauta peitetty laudalla, joka on erittäin koristeltu taikka toisinaan ruushöylällä lykätty. — Ikkunoita koristuksineen esittävät kuvat 126, 128—146, 246—287.

Ikkunan vuorilautain päällä on toisinaan kallellaan lauta, *vuorin kattolauta*. Kosakkain ulkoreunaan höylätään

valtsi lasin puitteille, *ikkunaraameil*. Raameihin kiinnitetään *ikkunaruutut*. Koko ikkunareikä täytetään nykyään yhdellä *kuusiruutuisella* raamalla. Raamin reunapuut sekä keskuspuu kahden alemman ruudun välillä ja poikkipuu yläruutujen alapuolella, ovat muita leveämmät. Kapeampia — ala- ja keskiruutujen sekä yläruutujen — välipuita sanotaan *pröysseiks* (uudempi nimit.). Raamien lasinpuoliset reunat höylätään ruusuhöylällä. Nykyään useasti jätetään pröyssit pois, joten ikkunaan tulee ainoastaan kolme ruutua (esim. kuv. 76,

133. Ikkunan vuorilauta. Ino.

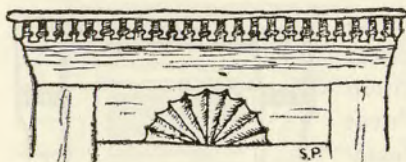

134. Ikkunan vuorilauta. Leistilä.

138, 289). Toisinaan tässä tapauksessa laitetaan kukin ruutu eri puitteisiin.

Ikkunaruudut kiinnitetään kittaamalla. „Pannaa ruutu valtsii ja lyyää rautalanngast pienii piäkkilöi ja sit kitataa.“ Ennen oli puitteissa syvät *kuurnat*, joihin ruutu työnnettiin.

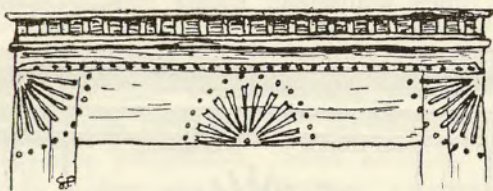
Hyvin tavalliset ovat jo *tupla-* l. *sisäraamit*. Harvasta mökistäkään ne puuttuvat. Ne ovat samaten kuin

135. Ikkunan vuorilauta. Ino.

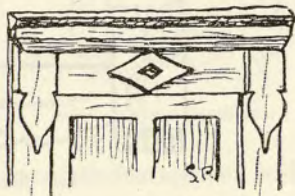
ulkoraamitkin, kuusiruutuiset ja yksipuitteiset. Syksyllä, kun talvi lähestyy pannaan ne paikoilleen. Ikkunalle raamiloiden väliin asetellaan *kanjaskarpehi*¹ potrukkehiks, jotkut panevat

suoloja, „jot ei lase vettä“. Useasti jätetään ulkoraami vähäsen raolleen. Sitten ei kuulu lasi niin helposti jäätyvän. Kuinkahan sitte lämpimän pitänee?

136. Ikkunan vuorilauta. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

Tavallisesti on talollisen ja mökkiläisenkin asunnoissa laitettu ainakin yksi ikkuna avattavaan kuntoon, *pislaakattu* l. varustettu *pislaakeil*, saranoilla ja rampeilla, niin että kesäisin voi laskea raitista ilmaa muuten hyvinkin ummeh-tuneisiin huoneisiin. Kuusiruutuisissa ikkunoissa kääntyy koko raami saranoillaan, mutta uusissa kolmiruutuisissa laitoksissa avautuvat alaraamit keskikohdasta kumpikin puolelleen. — Talvella ei monessakaan paikassa ikkuna voi avata. Sisäraameissa näet ei juuri saranoita käytetä. Vieläpä toisinaan, kun on kovempi pakkanen, lai-

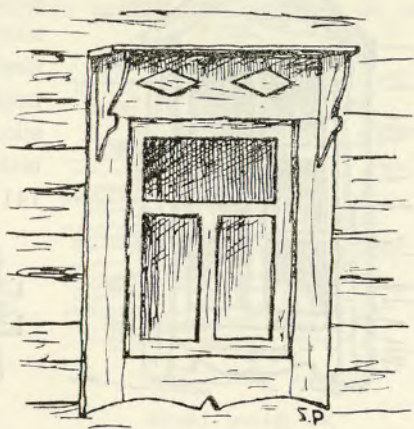

137. Ikkuna. Ino.

¹ Jäkälää.

tetaan ikkunan alaosan ulkopuolelle olki- tai heinätukot säkkiriepujen ja rokoskoiden varaan. Säkit ja rokoskat naulataan reunoista seinään kiinni ja vielä lisäksi seipäällä pöngitetään.

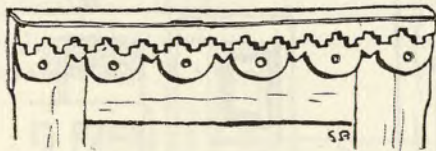
Ikkunoita on elotuvassa tavallisesti kolme l. yksi peräyksi pää- ja yksi sivuseinässä. Pienissä asunnoissa, mökeissä ja muissa tullaan toimeen kahdellakin ikkunalla, jopa joskus yhdelläkin. Jos tuvassa on vain kaksi ikkunaa, on silloin tavallisesti peräseinä ikkunaton. Uusissa isommissa elotuvissa voi olla neljäkin ikkunaa.

138. Ikkuna. Ino.

Pää- ja sivuseinäin ikkunat eivät tavallisesti ole keskikohdassa seinää, vaan ovat lähempänä viereistensä pöydänpäänurkkaa. Siten tulee pöydälle enemmän valoa.

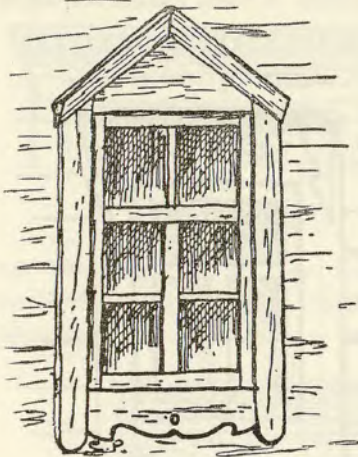
Ikkunain asentoa katso pohjapiirroksista 6, 192, 193 y. m.

139. Ikkunan vuorilauta. Anterola.

Ennen vanhaan eivätkin sitä ikkunat niin isoissa olleet, kuusiruutuisia ja tuplaraamisia, olivat vain pikkuisia neliruutuisia aukkoja (kuten esim. kuv. 126), vieläpä puuikkunoitakin l. vetoikkunoit. Kaksi oli lasi-ikkunaa ja yksi puuikkuna. Puuikkuna oli elotuvan uuninpuolisessa seinässä ja lasi-ikkunat toisissa seinissä. Puuikkunan sulki lauta, ikkunalaus l. juoksulauta l. lompka l. lampka joka valtsipuis pääsi ikkuna-aukon sisäreunassa edestakai-

sin liikkumaan. Laudassa oli *loukku*, josta voi sitä vetästä, ja „lauta män_nii sivakast kii jot . . . ja siit_ei pääst lämmint“. Itse ikkuna oli 3—4 dm korkea ja 4—5 dm leveä, „nii jot_pää siint hyväst mahtu ja ihminen_ki ois mahtunt“. Sainnoissa, riihissä, läävissä ja sikopahnoissa vielä käytetään puikkunaa (kuv. 141).

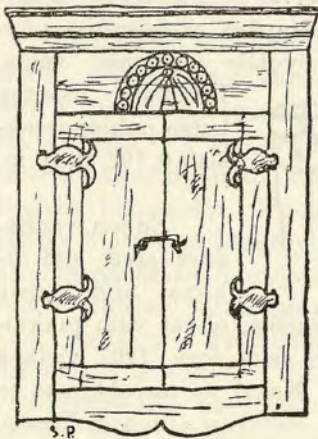

140. Ikkuna. Leistilä.

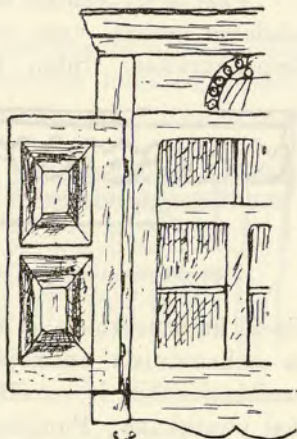

141. Riihenikkuna. Kirjavala.

Ennen tavattiin ikkunat ulkopuolelta sulkea *ikkunalunkuil* (kuv. 142—145). Ne olivat saranoilla ikkunapie-

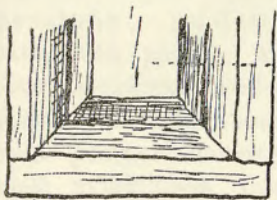
142. Ikkuna. Lempiäinen. Kirstinälä.

143. Ikkunalunkku. Lempiäinen. Kirstinälä.

lissä ja avautuivat keskeltä ikkunaa kahden puolen. Päiviksi pantiin ne nuoralla tai rampilla seinään kiinni, yöksi

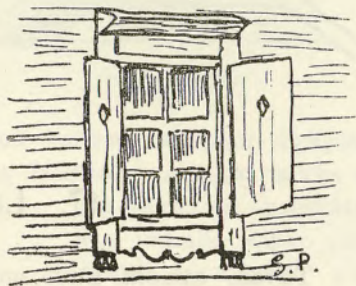
käännettiin ikkunan eteen. Talvella, kun pakkanen porotti, jätettiin lunkut kiinni, toisessa ikkunassa „molloot“, toisessa vain toinen lunkku. „Sit_ol nii lämmi.“ Tuulella taas pantiin senpuoliset ikkunat kiinni, mistä tuuli kävi. Ikkunalunkut tavattiin maalata valkeiksi. „Se_ol

S.P.

144. Ikkunalunkku. Kirstinäälä.

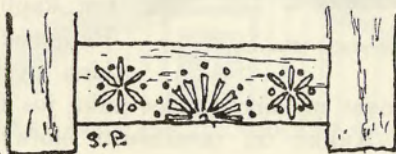

S.P.

145. Ikkuna. Lotsari. Kirstinäälä.

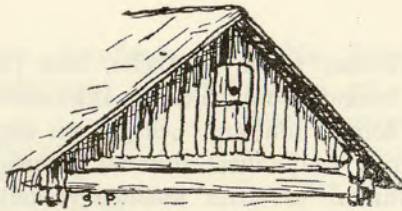
nii sorja se seinä, ku lunkut_ol_avattu levälle ja olliit maalatut valkeaks.“ Ikkunalunkkuja näkee joskus vielä vanhoissa taloloissa (kuv. 292).

Ikkunain — samoin myös ovien, jos niitä on kaksi samassa seinässä — välistä seinän osaa sanotaan *tauluks*. Seiniä nostettaessa, sammallettaessa on katsottava, että siihen (nim. tauluun) jää paljon „varroo“. Se näet helposti mutkistuilee ja katkasee karat, kun huone laskiaa nurkista.

S.P.

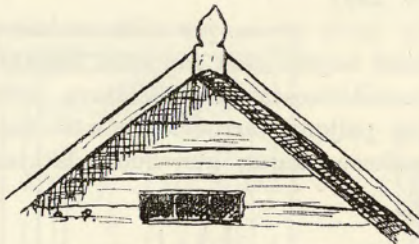
146. Ikkunan vuorilauta. Loistilä.

147. Tuvanpääty.

17. Luhti.

Tuvan, samoin kuin muidenkin huoneiden laen ja vesikaton välistä tilaa sanotaan *luhiks*. Tuvanluhin korkeus räystään alla on noin pari hirsikertaa. Niin korkeaksi koetetaan se tehdä, että räystään allekin mahtuisi välikaton sammalia sovittelemaan ja korjailemaan.

148. Tuvanpääty. Neuvola.

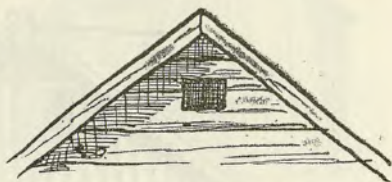
Tuvanluhtiin päästään päätyyn tehdyn aukon, *luhiaukko* kautta. Rappuset, vain tavalliset kalikka tikapuut, pystytetään päätyä vastaan ja niitä myöten „kaplita“ aukolle. Rappuset ovat usein aina pystyssä päätyä

vasten taikka ovat ne lähellä, „jot mikä jos tarvis tulloo, ni het saap“. Aukko on tavallisesti elotuvan peräpäädyssä, joskus tupasen päädyssä, vieläpä toisinaan molemmissa päädyissä. Aukko suljetaan saranoissa liikkuvalla ovella, joka voidaan pistää ramppiin tai linkkuun. Pienemmissä rakennuksissa on päädyssä luhinaukon yläpuolella pienoinen ikkuna, pyöreä tai nelikulmainen taikka muunlainen reikä, taikka on se vastaisessa päädyssä (kuv.

148—150). Isommissa asunnoissa on vastaisessa päädyssä oikein kuusiruutuinen lasi-ikkuna (kuv. 151—153).

Savutuvissa, joissa porstuat olivat laettomia, oli sekä elotuvan että tupasen luhille aukko porstuan puolelta, tuvanoven päältä. Mitään lasi-ikkunaa ei ollut, joskus pikkarainen *reikä*

vain päätyyn heitetty valoa varten. Samoin nykyään vielä mökkilöissä, joissa on laettomat porstuat taikka ei ole porstuaa ensinkään, vie vinnille aukko päädystä tuvanoven yläpuolella. — *Luhiotsaks* sanotaan luhtia aukon lähellä. „A siin se_o luhiotsas!“

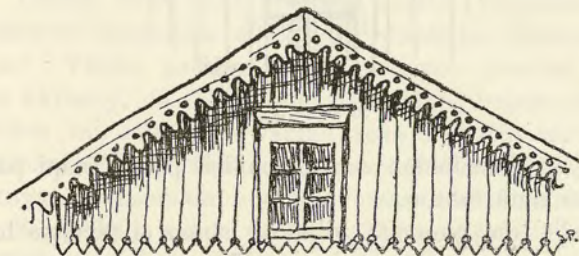

149. Tuvanpääty.

150. Tuvanpääty. Päätilä.

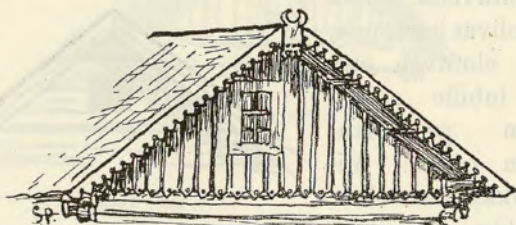
Tuvanluhissa säilytetään kaikenlaista kamiketta. Tavallisimmin pidetään siellä *vastoi* ja *kalapyy'yksii*. Asetetaan vartaita kattoriukujen

151. Tuvanpääty. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

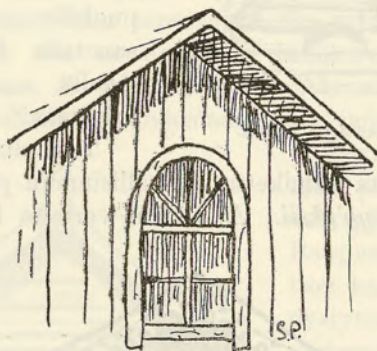
tai saksiloiden varaan ja vartaille ripustetaan vastoja ja verkkoja. Vastat asetetaan riukujen, *vastariukui* varaan *kammitsaal*, parittain. — Ennen savutuvan luhilla ne vastat kyllä tulivat savuisiksi. Piti aina pestä ne ennenkuin

käytiin kylpemään. — Myös tavataan luhilla kuivata pes-
tyjä vaatteita sekä „syksysee aikaa ku pelkäjäät varkahii,

152. Tuvanpäätty. Lahdenperä.

ni kulettaat vaattehii sinne luhtii, jot sielt sit_ei varkaat
ossaa etsii“. Vielä säilyttävät luhilla vanhoja puukolikoita,
astioita, talouskaluja, sekä reenaisoja y. m. pienempiä puu-

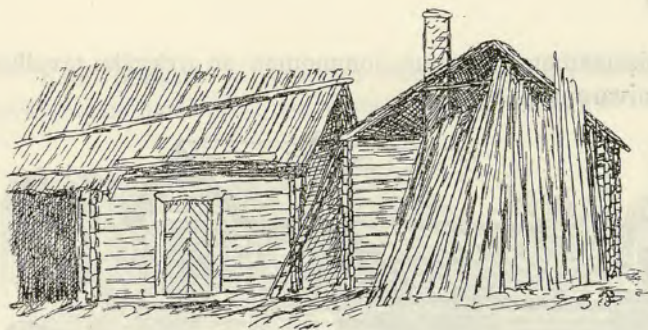

153. Tuvanpäätty. Sykilä.

ajokaluja. Saksiloiden sentteripuiden päälle saapi panna,
jos kuka mitä tahtoo.

Kellä on huoneita viljalta, hänen ei tarvitse luhtia
niinkään paljon säilytyshuoneena käyttää, mutta kellä on
vähemmän huoneita, se luhtiin säilyttää enemmän.

Joskus, kun luhtia enemmän käytetään, tehdään sinne
oikein lankkurappuset.

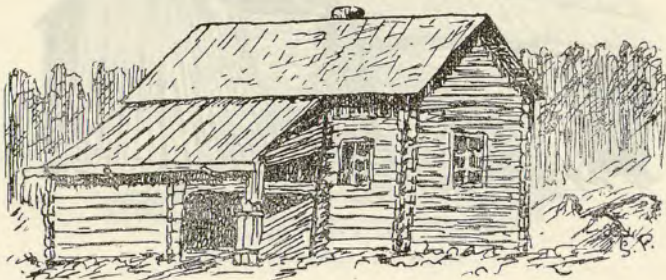
154. Aitta ja tupa. Neuvola.

18. Porstua.

Porstuaa sanotaan sekä *porstuvaks* että *etehiseks*, jos se on ilman lämmityslaitosta, mutta jos siinä on lämmityslaitos, sanotaan sitä useimmin *kyökiks* sekä *vältuvaks*.

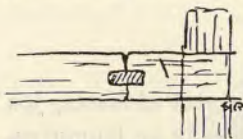
Yksinkertaisin porstuamuoto on pienissä mökkilöissä tavattava *lautapiste* l. *piste* tuvanoven edessä (kuv. 16, 154). Laudat ovat siinä viistossa nojaten yläpäällään tuvanpäätyyn sippiimen alla. „On niistä ies vähäse tuule suojaa.“ Vähän parempi porstua, myös pienissä asunnoissa käytetty, on tehty aidaksista tai pyöreistä riu’uista patsaiden tai seipäiden varaan sekä suojattu oikein katonalla (kuv. 155). Tätäkin kehittyneempi saadaan taas siten, että tuvan sivuseinäin hirret laitetaan ulottumaan oviseinän ulkopuolelle sylen verran tai enemmänkin, ja porstuassa on sivuseinät. Sivuseinien päiden väliin asetetaan lautoja tai muita puita pystyyn taikka lamalleenkin, ja porstuassa on kolmas seinä. Neljäntenä on tuvan oviseinä. Katto tehdään joko tuvankaton korkuiselle taikka useimmin alemmaksi. Kehittynein porstua, rakennuksessa, jossa on vain tupa ynnä porstua, saadaan niin, että sivuhirsien päät yhdistetään hirsiseinällä, s. o. salvetaan heti

viisiseinäinen rakennus, jommainen on nykyään tavallinen pienivaraisilla.

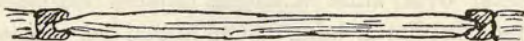

155. Herman Vesterisen torppa. Haapala.

Mutta jos tahdotaan tehdä oikein tavallinen karjalaisrakennus, jossa on kaksi tupaa vastakkain ja porstua välissä, rakennetaan silloin joko porstua samalla kertaa kuin tuvatkin — niin aina tekevät isovaraiset — tai — pienivaraisien tavalla — tehdään ensin vain elotupa, sitten tupanen vähäsen matkaa erilleen sen eteen ja tupien nurkkien väliin liitetään hirren kappaleita porstuan väliksi. Liitos tehdään satuttamalla hirren päät vastak-

156. Hirsiliitos porstuansseinässä.

157. Laipioseinä.

kain ja asettamalla *kara* väliin (kuv. 156), taikka käytetään sorkkaliitosta (katso siv. 26), jossa toinen hirsi tapillaan pistäytyy toisen pään koloon. Vanhoissa rakennuksissa ja mökkeissä näkee porstuansseininä *lai-piot* l. *laipioseinät* (kuv. 157). Hirret on niissä salvettu patsaiden varaan. Kara- ja sorkkaliitosta vielä toisinaan vahvistetaan *kopitsoil*, rautahakasilla, jotka lyödään liitoksen kohtaan, koura kummallekin puolelle rakoa (kuv. 158).

158. Kopitsa.

Kun porstua ja tupanen rakennetaan myöhemmin, jäävät ne monasti elotupaa matalammiksi (esim. kuv. 159).

159. Eljas Majurin mökki. Kirkonkylä.

Varojen karttuessa voidaan myös 5- ja 4-seinäinenkin rakennus laittaa täydelliseksi karjalaisasunnoksi.

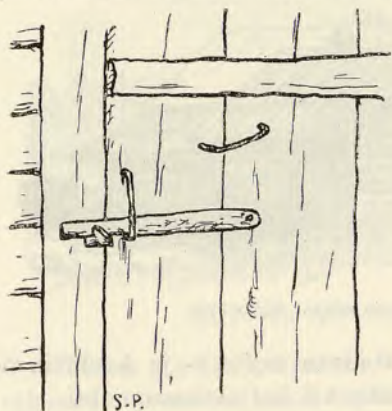

160. Porstua. Huhtanen. Haapala.

Porstuan seinillä on nimensä: *elotuvaseinä* ja *tupaseinä*, *pääseinä* ja *oviseinä*.

Porstuan silta ja laki tehdään kuten tuvankin silta

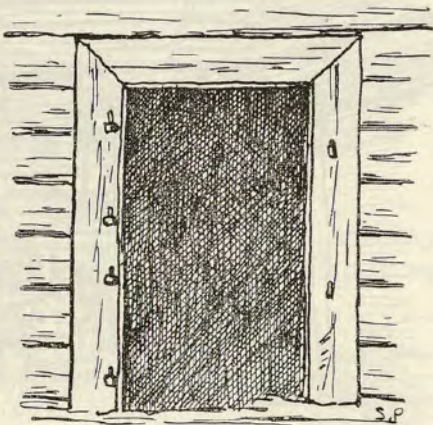
ja laki, varsinkin jos porstuasta tulee lämmin huone. Laki-
lautojen ja lattialankkujen hyvyydestä kyllä ei niin suurta

161. Porstuan oven ramppi. (Sisäpuol.)
Lempiäinen. Kirstinällä.

siltaakaan niin „viinist“ tehty, vaan se oli hyvinkin ha-
tara. Eihän ne siitä niin paljoa „viitanneet, koha se ei
lannettant, jot pääs-
sissää“. Laettomia
ovat nykyään monen
mökin porstuat (kuv.
160).

Varakkaammat
laittavat porstuaan sa-
manlaisen oven kuin
tupaankin, tehdään
hyvät kosakat ja ovi
tiivis ja tiiviisti kosa-
koiden valtsiin sopiva.
Mutta mökeissä ja
muissa vähävaraisis-
sa, joissa porstua on

162. Porstuanovi vanhassa autiossa tuvassa Leistilässä.

kylmä, se tehdään, millainen vain saadaan, „koha se vaa
ovi on“ (esim. kuv. 161). Ennen aikaan käytettiin myös
kaksiosaisia porstuanovia. Niissä oli sekä *yläovi* että

lukua pidetä. Kurkiai-
set ja juoniaiset asete-
taan tavallisesti siten,
että lankut tulevat ole-
maan porstuan oveen
päin. Seinäin vieriin lai-
tetaan multiaiset edellä
kerrotulla tavalla.

Ennen ei ollut por-
tuassa lakea ensinkään,
olihan vain muutama
orsinen, missä yksi, mis-
sä pari, nekin nykyisiä
kurkiaisia pienempiä ja
„ympyräläisiä“. Eikä sitä

alaovi. Joissakuissa vanhoissa rakennuksissa niitä vielä nähdään (kuv. 162¹). — Porstuanovi aukeaa tavallisesti ulospäin, joskus kyllä sisäänkin päin (esim. kuv. 161).

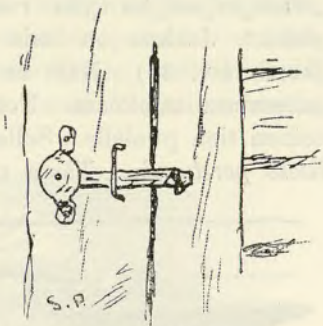
Porstuanovi tavataan, milloin kaikin poistutaan „kõtontä“, panna *lukkoo*. Ennen käytettiin *puulukkoo*, joka ulkoapäin voitiin puuavaimella avata. „Senku kierais vaa, ni jot se pääs auk.“ Samoin käytettiin rautaista ramppia, jonka „perä ol kii“ ja joka meni kopitsaan (kuv. 161, 163). Ramppi voitiin jonkinlaisella avaimella, *kokal*, joka

ovessa olevan reijän läpi pistettiin sisään, kohottaa pois kopitsasta ja siten avata ovi. „Jos kel ei olt sellast kokkaa, ni ei pääst sissää.“ Ramppia tietysti käytettiin vain sisään aukeavassa ovesa. Ramppia käytetään vieläkin.

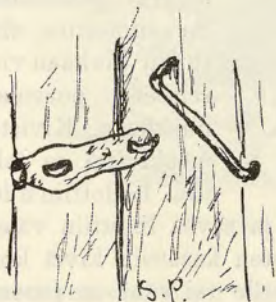
Tavallisimmin käytetään nykyään *munalukkoo*, jota myös sanotaan vain *lukoks*. Sillä kiinnitetään oven kopitsassa liikkuva *määly* pihtipielen kopitsaan (kuv. 164, 169). Joskus näkee porstuanovessa *lin̄ku*, samanlaisen kuin ladonovessa (kuv. 165). Sisäpuolelta pannaan ulospäin aukeava porstuanovi ramppiin kuten tuvankin ovi.

Porstuassa on tavallisesti yksi ikkuna peräseinässä vastapäätä ovea. Uudemmissa rakennuksissa on se samankokoinen ja samanlainen kuin tuvassakin — ja voipi ikkunoita olla kaksikin —, mutta

¹ Saranain- ja ramppienkoukuista huomaa, että ovi on ollut 2-osainen.

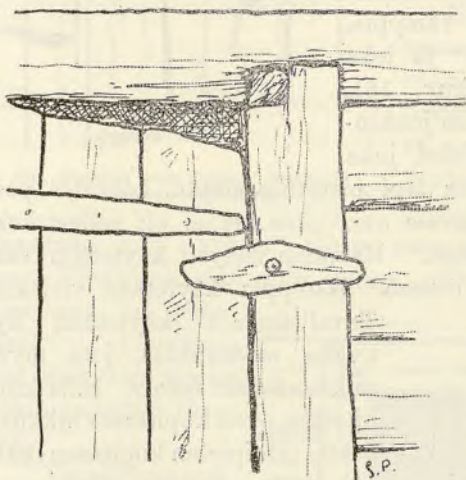

163. Ramppi.

164. Määly.

vanhoissa ja pienissä asunnoissa se on pienempi, neliruutuinen (kuv. 160), pariruutuinen (kuv. 178), jopa joskus on vain yksiruutuinenkin reikäpahainen valoa varten. „Vaik_ei_ois_ku yks ruutu, mut lasiha siihe pannoot yhäti.“ Joskus on lasin sijalla porstuassa toinenkin ovi (katso siv. 11). Näin on varsinkin maantien varrella sijaitsevilla taloloissa. Toinen ovi vie kartanon puolelle, toinen tien puolelle. Sellaista porstuaa sanotaan *kakspuoliseks porstuvaks*. Tässä tapauksessa ovat porstuan ikkunat ovien pielissä, joko vain toisella tai molemmin puolin ovea.

165. Linkku. Ladonovi. Kirstinälä.

Porstuoissa, niissä entisissä laettomissa savutupien porstuoissa, oli useasti tulisijalla, *kivimyyryl* paikkansa. Se sijoitettiin elotuvan kiukaan viereiseen porstuan nurkkaan. Kivistä, maakivistä se tehtiin. Ladottiin niitä

kasaan vierettäin ja päällekkäin ja savea liitettiin väleihin, jotta tuli tiukka. Seinää vasten kasattiin kiviä korkeammalle, noin arssinan korkuiselle tai vähäsen paremmin, ettei seinä palaisi. Pohjana oli paljas maa, sillä siltä ei myyryn kohdalla ollut. Myyryssä varistettiin elokkaiden juomavedet, keitettiin pyykit, lipiät ja saippuat, jopa ihmistenkin ruuat valmistettiin. Elokkaiden juomavettä ja muita isompia tarpeita varten käytettiin isoa *myyrykattilaa*, pienempiä varten pientä kattilaa. Kattilat ripustettiin tulen päälle haalhoihin. Haalhoina käytettiin *puukokkia* (esim. kuv. 97). Niitä oli kolmekin kappaletta,

kaikki eri pituisia. Eri kokkia käyttämällä saatiin kattila parhaiksi korkealle, ja jos ei muuten sopinut, pantiin *nuoralenkki* kattilan *pankaa*. Puukokat riippuivat *haalhaorres*, joka oli asetettu nurkkaan viistoon seinästä seinään, taikka, milloin soveltui, riippuivat ne porstuan orressa. Toisinaan asetettiin kattila tulelle kivien, *kattilakivie* varaan. Savu, mikä tulesta kohosi, tunki ulos katon kautta,

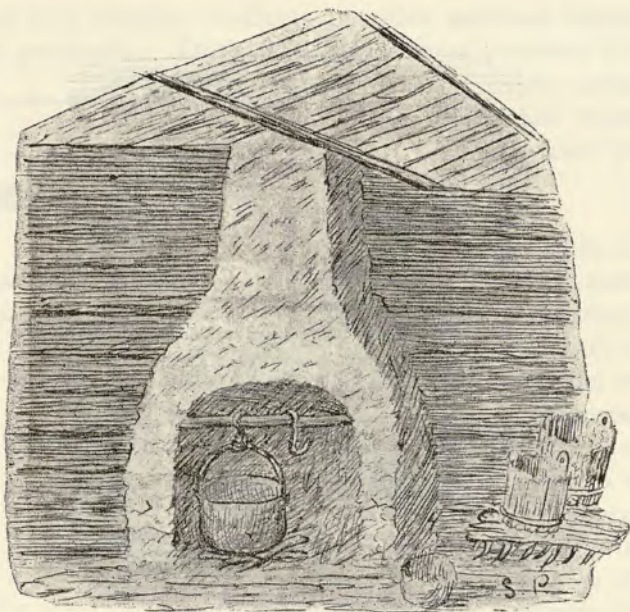

166. Piisi vanhan savutuvan porstuassa. Tarkkala.

pusertausi räystäään rajasta taikka löysi tiensä seinän rakoloiden läpi. Eikä kattoon myyrin kohdalle juuri tavattu löyhyjä panna, lautoja vaan pantiin. Sitten savu paremmin pääsi ulos. Jos savu itsepäisesti pysähtyi porstuaan taikka kävi tupaan tulemaan, longahutettiin porstuanovea ja savu vetäysi paremmin ulos.

Myöhemmin laitettiin kivimyyryyn tiilistä kolpakkoja korsteini, jota myöten savu pääsi ulos menemään. Tällaisen tulisijan nimenä oli *piis* ja savutorvea sanottiin

piisitoriks. Piisissä käytettiin rautahaalhoja, ja haalhaorsi oli piisin sisässä. Puoliksi hajonnutta piisiä entisen savutuvan porstuassa, Lipposen talossa Tarkkalassa, esittää kuva 166. Seuraava kuva (kuv. 167) näyttää saunanporstuan piisin Kuolemajärven Karjalaisista. Samannäköisiä kuuluvat ennen porstuan piisit olleen.

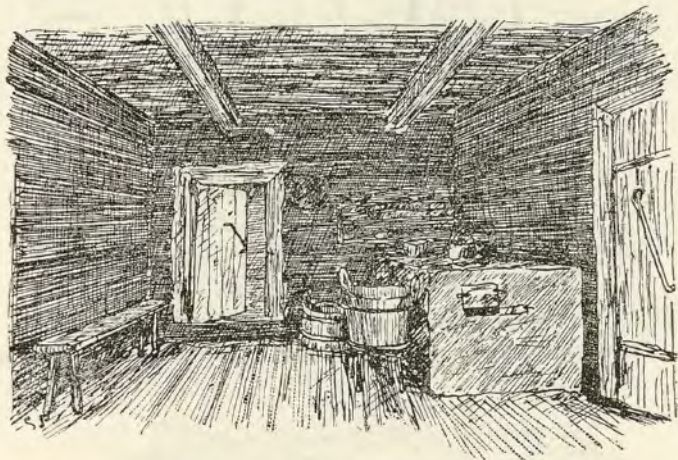

167. Saunanporstuan uuni. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

Aina viime aikoihin asti on laettomissa porstuissa käytetty myyrä taikka piisiä. Sanovat vieläkin niitä paikoin tavattavan. Nykyään kuitenkin on vähänkin varakaammassa paikoissa porstuan tulisijana *liittauun*. Siinä keitetään kaikki, mitä talossa tarvitaan, sekä elokkaiden juomat että ihmisten ruoat, sekä kuumat kahvit että variset saijut. Porstua toimittaakin silloin kyökin tointa ja tavallisesti *kyökiks* kutsutaankin.

Liittauuni (kuv. 168) laitetaan elotuvan — toisinaan

tupasenkin — uunin yhteyteen usein siten, että tuvanuunin alaosa pistäytyy seinän läpi kyökin puolelle, antaen hellalle sekä vesipadalle arkunmuotoisen alustan, josta savutorvet heti menevät päämuuriin. Mutta usein ovat uunit rakennetut erikseen seinän kahden puolen. Kyökinuunilla on silloin yläpuolellaan kolpakko ja korsteini, joka vasta luhilla yhtyy tuvanuuniin. Useissa vanhemmissa rakennuksissa on kyökinuuni, vasta jälkeempäin laitettuna,

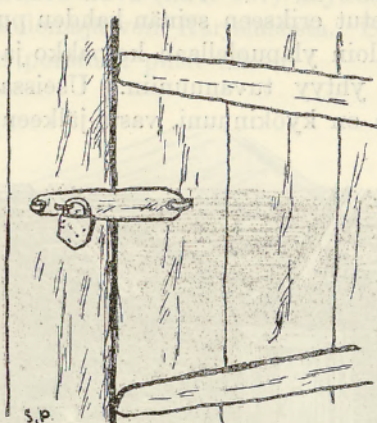

168. Kyökin ovipuoli. Väntti. Haapala.

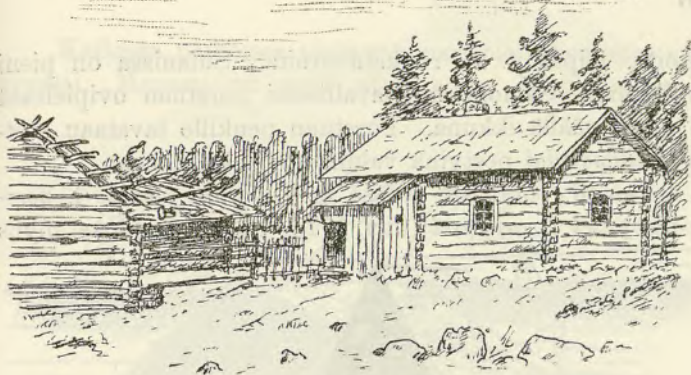
muurattu kokonaan erilleen tuvanuunista. Kummallakin on oma korsteininsa. Ne ovat katolla ihan vierekkäin, miltei toisissaan kiinni. Niin oli esim. Kirstinälän Pusan vanhassa talossa (kuv. 196).

Liitan päällyslevyä sanotaan *liitarauvaks*. Siinä on *liitareijät*, jotka suletaan *liitarilloil*. Liitanraudan alla on *liitauun* ja sen alla *rampka*, josta saa poron ottaa pois. Muutamissa liitoissa on lisäksi *paistiun*, jossa on „itsessää“ *riehtilä*, „mil saap paistaa mitä tahhaa“. „Jos tahottaa paistiunii varistummaa, pittää avata toine juska.“ — Vielä on liittalaitoksen yhteydessä *myyrykattila*, iso muuripata, jolla samat keittämiset toimitetaan kuin entisellä

savutuvan porstuan myyrykattilalla. Se lämpiää samalla tulella kuin liittakin, liitan tuli näet kiertää kattilan ympäri.

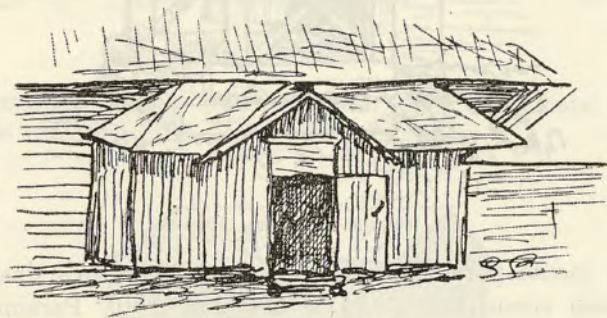
169. Porstuanovi. Kirstinäliä.

170. Haapas-Marin torppa. Haapala.

19. Pieni porstua ja porstuanrappuset.

Jos porstua laitetaan lämpöiseksi kyökiksi, tehdään sen eteen tavallisesti toinen eteinen, *pien porstuva* l. ly-

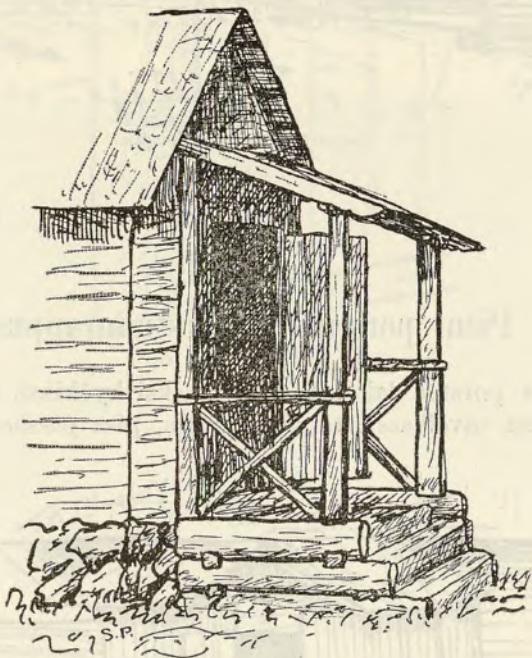

171. Eteinen. Kirjavala.

hyesti vain, *porstuva*. Se tehdään laudoista patsaiden varaan. Katto tehdään joko kaksipuoliseksi taikka yksi-vietteiseksi, kallistumaan samannepäin kuin tuvankattokin (kuv. 170—172). Pienen porstuan yhteydessä on useasti *sulani*, pieni aittanen, jossa säilytetään lautasilla maito-

astioita, leipää y. m. ruokatavaroita. Sulanissa on pieni lasi-ikkuna. Samoin on tavallisesti porstuan ovipielessä tai oven päällä ikkuna. Porstuan penkille tavataan asettaa *maitopottiloi* pestyinä valumaan ja kuivamaan.

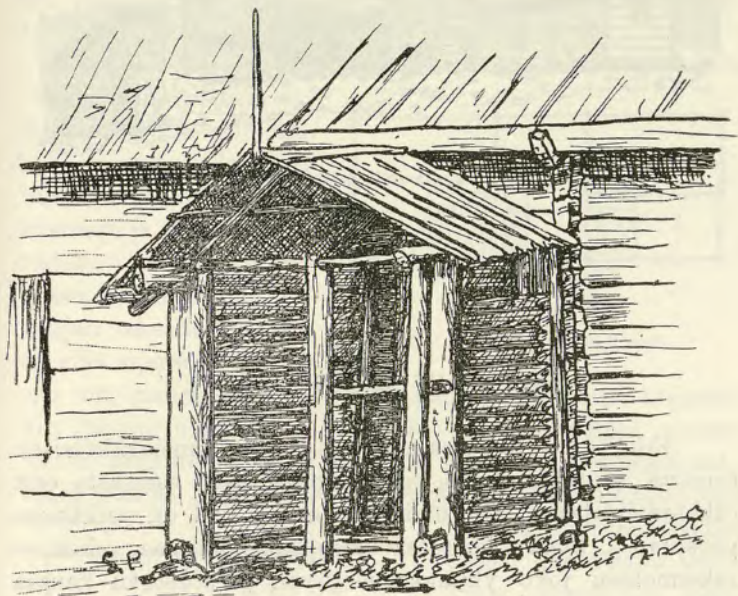
Pienen porstuan edessä on *porstuva etehine* l. *porstuarappuset* l. *rappuset* (kuv. 172). Useasti rappuset myös

172. Rappuset. Haapanen. Haapala.

ilman pientä porstuaa ovat suorastaan liitetyt varsinaisen porstuan eteen (kuv. 76, 173, 174, 288, 289). Paraimmin laitetuissa rappusissa on parista kolmesta hirsikerroksesta salvettu alusta ja salvoksen nurkkiin pystytetty patsaat, jotka kannattavat kattoa. Patsaat on tuettu seinästä ja toisistaan yläpäästä *käpälapuil*, keskeltä *käspuil*. Usein ovat katon tuulilaudat sekä nurkkapatsaat veistoksilla koristellut. Rappusten askelien luku riippuu rakennuksen perustuksen korkeudesta.

Kaikissa paikoissa eivät rappuset ole rakennetut näin hyvästi. Monasti on vain oven eteen pantu joitakuita

178. Rappuset. Lempäinen. Kirstinäällä.

hirrenpätkiä taikka laakeita kiviä, joille voi tallata, kun tahtoo taloon astua.

174. Talo Leistilästä.

175. Niku-Taavetin mökki. Haapala.

20. Muut asuinhuoneet.

Edellä on jo useasti ollut puhetta uuskirkkolaisen toisesta asuinhuoneesta, *tupasesta* sekä sen asemasta että rakentamisajasta. On mainittu, miten sillä on paikkansa porstuan l. kyökin vieressä vastapäätä elotupaa, miten se rakennetaan joko yhtäikaa elotuvan ja porstuan kanssa taikka vasta jälkeempäin.

Tupasta sanotaan myös *estuvaks* sekä *etehiseks*.

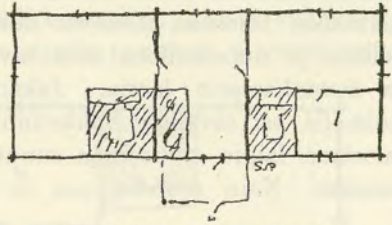
Tavallisesti rakennetaan tupanen jotenkin samankokoiseksi kuin elotupakin. Leveys on sama, pituutta voi olla vähemmän. Tapaa kyllä sentään vanhoja rakennuksia, joissa porstua ja tupanen ovat koko joukon elotupaa kapeammat ja matalammat, jos taas joskus näkee senkin ihmeen, että ne ovat elotupaa korkeammat. Jälkimäisessä tapauksessa on porstua tupasineen uudempaa rakennustapaa, ja elotupa vartoo vain kohottamistaan samankokoiseksi.

Perustus ja multapenkit, seinät ja katot tehdään tupaseen samalla tavalla kuin elotupaankin. Useasti kyllä tupanen ja porstua potrailevat uudenaikaisella pärekatolla sen sijaan, että elotupa sammaltuneen ja lahonneen tuohikatton alla kyhjähtää. Silta ja laki tehdään nykyään tupa-

seen vähäsen „siivokkaisemp“ kuin elotupaan. Lakilaudat ovat, ainakin uudemmissa tupasissa, tavallisesti kurkiaisten alle naulatut. Monasti on sekä silta että laki maalatut ruskeankeltaisella tai harmajalla värillä.

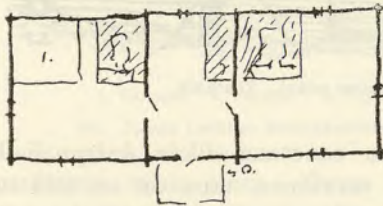
Samanlaisen liesiuunin kuin elotupa, saa tupanenkin lämmityslaitoksekseen.

Kooltaan on se kyllä hiukan pienempi elotuvan uunia sekä muodoltaan siistimpi ja enemmän koristeltu. Ovensuunurkassa, tavallisesti sisään-tulijan oikealla puolella, on sillä sijansa ja uunin-

176. 1. Esituvan pienempi puoli.

suu on, kuten ainakin, oveen päin. Riippuupa tupasenkin uunin kolpakossa haalhat. Niihin emäntä useasti uunin lämmityksessä kahvikattilansa ripustaa ja väkevän kahvinsa keittää porauttaa. — Savuniekkatupain aikakaudella

177. 1. Toikka.

tietysti oli tupasessakin sisään tupruttava savukiuas uuneineen, liesineen, häkkineen ja pat-saineen, ja reppänä oli laessa sekä puinen savupiippu siitä ulos. Mutta kiuas oli pienempi vain ja „puhtahampaa tekkoo“.

Ikkunat myös tehdään elotuvan ikkunain kaltaiset. Niitä on tavallisesti kolme, yksi kummassakin sivuseinässä ja yksi päädyssä. Vanhoissa, elotupaa matalammissa tupasissa, ne usein ovat vain pienuiset, 4—6-ruutuiset akkunapahaiset, monasti tuohilla tukitut, päreillä paikatatut (katso esim. kuv. 17, 175). — Tupasen ovi on vanhemmissa rakennuksissa samanlainen „rosto-ovi“ kuin elotuvassakin. Uudemmissa on useimmiten peiliovi, lankkukosakkoihin sovitettu. Se aukeaa aina porstuan puolelle kuten elotuvankin ovi.

Tupasen luhti on nykyisissä rakennuksissa, joissa vesikatto on sakseille laitettu, samana suojana porstuan ja elotuvan luhdin kanssa. Ennen se oli eri luhtina ja päästiin sinne porstuasta (katso siv. 97).

Tupanen l. esitupa jaetaan useasti lautaseinällä, *laipiol* l. *lauta-välseinääl* kahteen osaan. Talon pojat, kun aikuisiksi tultuaan menevät naimisiin, tapaavat silloin itselleen ja nuorikolleen tällä tavalla oman makuuhuoneen ja lastenkamarin laatia. Jakaminen toimitetaan parilla kolmella eri tavalla. Sukkelimmin tehdään se siten, että laitetaan laipio sivuseinän suuntaan uuninkolkasta päätyseinään. Näin erotettu osa on *tupase-* l. *estuva pienemp-*

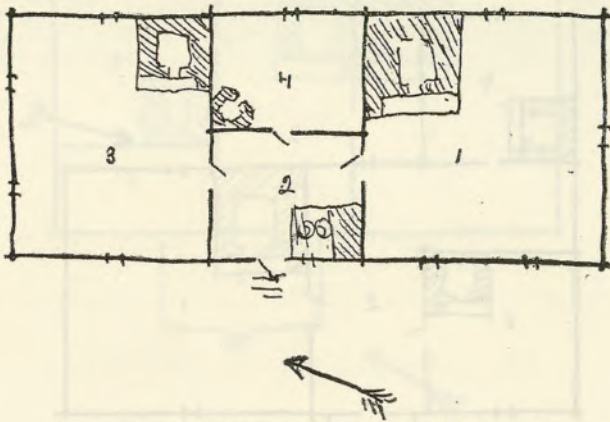
178. Noak Vesterisen mökki. Kirstinälä.

puol (kuv. 176). Esitupaa sanotaan silloin *kakspuoliseks estuvaks*. Toinen, varsin tavallinen tapa on se, että tupasen uuninpuolinen peränurkka suorakulmaisella laipiolla erotetaan eri komeroksi. Tällaista komeroa sanotaan *toikkaks* (kuv. 177). Sekä toikassa että pienemmässä puolessa on uuninpuolinen sivuikkuna valonantajana. Kolmannella tavalla kuulutaan meneteltävän niin, että huoneen peräosa erotetaan poikki tuvan laitettulla laipiolla. Erotettu osa vielä toisinaan jaetaan kahtia. Näitä kutsutaan sitten *estuva kamariloiks*. Tämöinen jakaminen voi tulla kysymykseen ainoastaan isommassa huoneessa, jossa on useampia ikkunoita.

Laipiota ei tehdä ihan kattoon saakka. Jos huoneessa on kurkiaiset lakilautain alla, ulotutetaan laipio

kurkiaisiin „astikka“, jos taas ei ole kurkiaisia, jätetään silloinkin rako laen ja laipion väliin. Raon kautta pääsee näet lämmin toisellekin puolelle. Laipiot ovat laitettut höylätyistä punttilaudoista hienojen patsasten varaan. Ovi niissä tavallisesti on peiliovi, joskus vain laudoista pienille tehty.

Useasti, varsinkin mökkilöissä ja muissa vähävaraisissa paikoissa, on tupasen sijasta porstuan vieressä *aitta*,

1. Elotupa. 2. Porstua. 3. Tupanen. 4. Pieni tupanen.

179. Juhana Lankisen asuinrakennuksen pohjapiirros. Tarkkala.

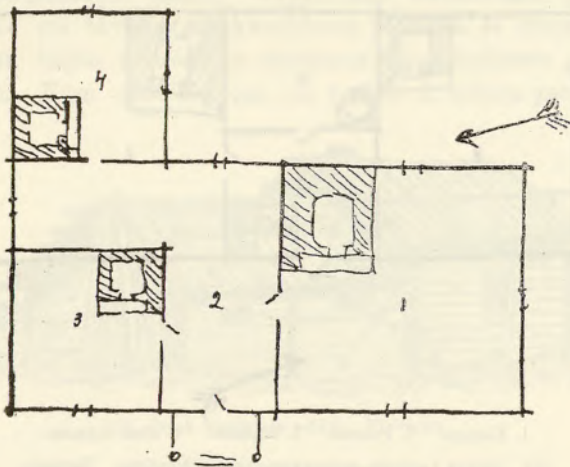
tavallisesti talon ainoa. Onpa siinä joskus *saunakin* sijansa saanut, kuten vanhan Noak-ukon mökissä (kuv. 178).

Joskus on porstuan peräosa väliseinällä erotettu eri suojaksi. Näin saatu huone on esim. Juhana Lankisen talossa Tarkkalassa (kuv. 179). Huonetta nimitettiin *pieneks tupaseks* ja lämmityslaitoksena siinä oli nurkkauuni. Kuten pohjapiirroksesta näkyy, on porstuan liittauuni ovensuuloukossa.

Omituisesti laitettu tupaspari on Taavetti Rangin talossa Seivästöllä. Siinä toinen tupanen on toikan tapaan porstuan kolkassa, toinen porstuan perän sivussa (kuv. 180). Rakennus on ehkä alkuaan ollut 5-seinäinen ja siihen myöhemmin tupaset kyhätty.

Tavallinen ei myöskään ole sellainen huonesijoitus, mikä on Tarkkalan miehen, Antti Lankisen talossa tavattavana. Siinä on tupanen saanut luovuttaa osan alastaan sulanille, johon porstuasta vie ovi (kuv. 181).

Ennen sitä ei edelläkerrotulla tavalla laipioilla tupasta paloteltu, jos niistä ei aina paloteltavaksi olisi ollutkaan, pieniä näet monasti kuuluivat olleen. Silloin ei talon poika nuorikon otettuaan, niin helpolla kuin vaan

1. Elotupa. 2. Porstua. 3. Tupanen l. esitupa. 4. Tupanen.

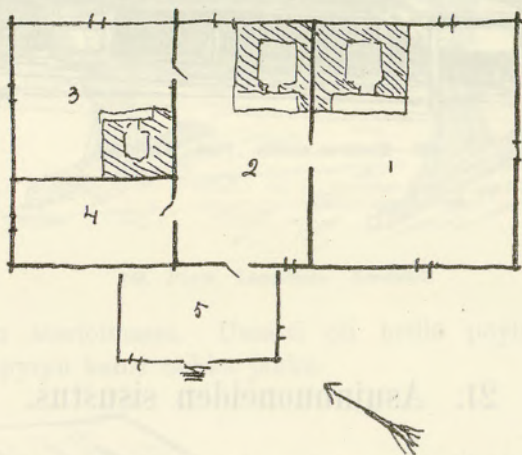
180. Taavetti Rangin asuinrakennuksen pohjapiirros. Seivästö. Kuolemajärvi.

laipion laittamisella, itselleen huonetta saanut. Silloin se oli miehen velvollisuutena oman erityisen huoneen rakentaminen. Ja talon poika, naimisia puuhatessaan, rakensi ja puuhasi myös hääpäiväkseen valmiiksi pienen tuvan kartanolle. Tupasta sanottiin *pienekstuvaks* l. *morsiustupaseks*. Siinä mies nuorikkonsa sekä sittemmin perheensä kanssa yönsä nukkui, vaikka muuten päivisin oli muun perheen seurassa. Siellä nuoret myöskin erikoisomaisuutensa säilyttivät.

Jos talossa oli useampia poikia, teki jokainen niistä itselleen oman pienentuvan. Toisinaan veljespari laitto

tupaparinsa vastakkain. Vanhempi teki ensin tuvan, toinen teki sitten vähäsen matkaa vanhemman veljen tuvasta, ovi vasten ovea. Ja yhteisin voimin laitettiin tupien väliin porstua ja saatiin tavallinen karjalaisasunto.

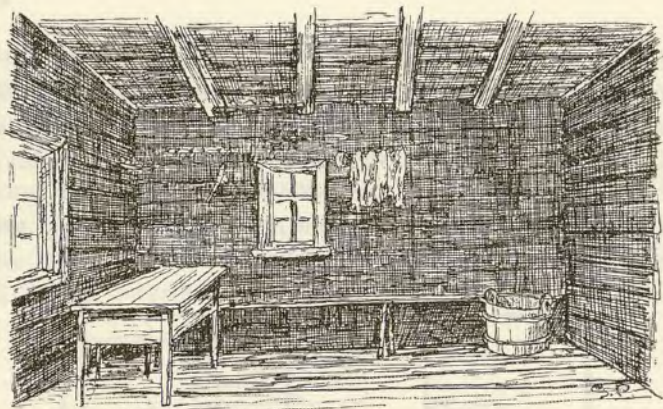
Pienitupa rakennettiin samoin kuin muukin asuinrakennus. Laitettiin laet, sillat, ovet ja ikkunat, sekä uunit, joilla tuvan sai lämpöiseksi.

1. Elotupa. 2. Välitupa. 3. Tupanen. 4. Sulani. 5. Porstua.

181. Antti Laakisen asuinrakennuksen pohjapiirros. Tarkkala.

Nykyään ei pientätupaa enää juuri entisessä käytännössään tapaa. Ainoastaan Kirstinälän Pusan talossa, jossa muutenkin eletään vanhaan hyvään tapaan, on talon vanhimmalla pojalla pieni tupasensa pihan vieressä, aittain tuvanpuolisessa päässä (kuv. 196). Muuten ovat entiset pienettupaset muuksi muuttuneet, mitkä ovat maito- huoneina, mitkä saunoina, mitkä aittoina, mitkä taas ovat jo lahonneet ja kadonneet.

182. Elotuvan sisusta. Pusa. Kirstinällä.

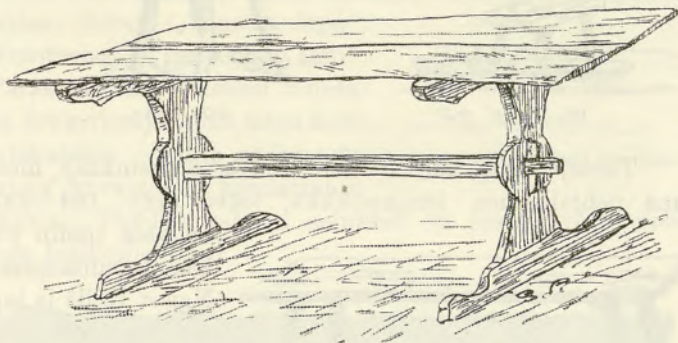
21. Asuinhuoneiden sisustus.

Uuskirkkolaisen talonpojan koti on jotenkin yksinkertaisesti sisustettu. Eipä se juuri ylellisyydellä komeile eikä erittäin suurta mukavuutta tarjoa. Ainoastaan kaikkein välttämättömimmät huonekalut ovat siinä sijansa saaneet.

Elotupa on talonpojan varsinainen asuinhuone, väentupa. Siinä hän tupatyönsä toimittaa, siinä ateriansa nauttii, siinä ruokaleponsa loikoilee ja iltansa viettää, siinä yönsäkin lepää.

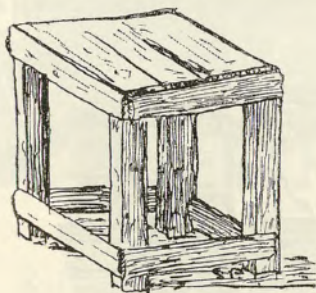
Elotuvan parhain paikka on *pöyöpäänurkka*, pääseinän ja sivuseinän välinen nurkka, vastapäätä uunia. Nurkassa on *pöytä* l. *väepöytä* l. *suurpöytä* (katso kuv. 182, 183). Se on pääseinän suunnassa, pää sivuseinään päin. Varsinkin seinänpuolinen pöydänpää se on oikein talon kunniasija. Siinä aina itse talon isäntä aterioidessa istuu taikka, jos taloon arvokas vieras tulee, saa hän siinä ruo-

kailusijansa, mutta silloinkin on isäntä itse vieressä. Talon naiset eivät saa mennä siihen ruokailemaan, he istuvat vaan alapäässä pöytää l. pöydän vastaisen pään puolella. Vanhaan aikaan naiset hyvin harvoin olivat pöydässä ol-

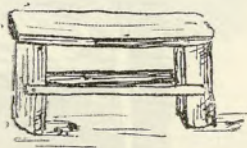

183. Pöytä. Lempiäinen. Kirstinäällä.

lenkaan aterioimassa. Useasti oli heillä pöytänä vain taikinapytyn kansi taikka jakku.

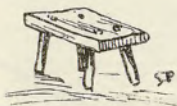
184. Jakku.

185. Jakku.

Ympäri tuvan, seinäin, paitsi oviseinän, vieressä ovat *penkit*, paksut laudat tai lankut pölkkyjen tai muunlaisten jalkojen ja seinän varassa. Usein on penkki vielä uuninkin kupeella, entisen kiukaanpenkin paikalla. Penkeillä tapaavat talon miehet ruokalepojaan ja pitkiä iltapuhteitaan sekä muita joutoaikojaan loikoen viettää. Takki

taikka muu vaatekappale on vaan päänalaiseksi käärästy. Vieläpä samalla sijalla useasti yökin nukahdetaan.

186. Jakku.

187. Jakku.

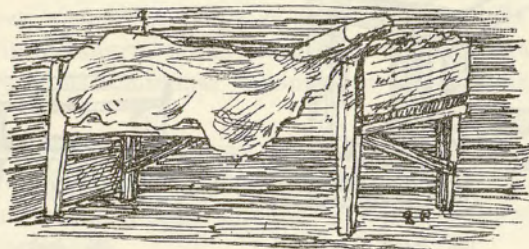
Tuoleja ei tavallisesti ole elotuvassa ensinkään, muutama nelijalkainen istuinpölikkä, *jakku* (kuv. 184—187)

188. Pöytäjakku.

on vain tuolin virkaa toimittamassa. Naiset niillä ja lapset useimmin istuvat, miehet istuvat tavallisesti penkillä. Pöydän edessä on lisäksi pöydänpitui-

nen jakku, *pöytäjakku* (kuv. 188), jolla istutaan sekä aterioidessa että muulloinkin.

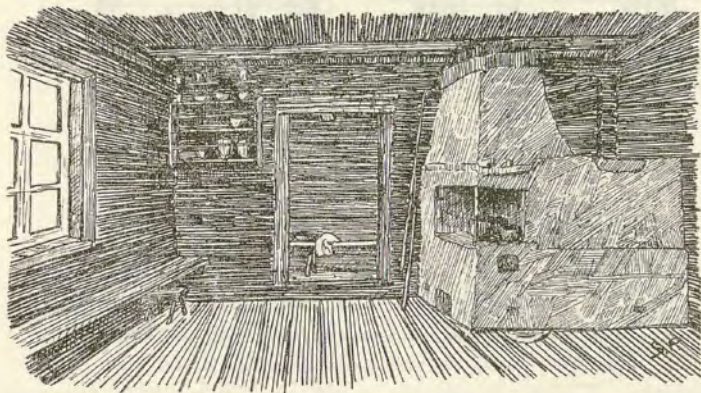
189. Sänky. Lahdenporä.

Joskus on uuninpuolisessa peränurkassa *vuue*, leveä nelijalkainen lautasänky (kuv. 107, 109, 189). Siinä tavallisesti joku talon vanhemmista mieseläjästä lepäjä, joskus talon isäntä ja emäntäkin. Muuta sänkyä ei tuvassa ole. Maataan vain sekä sillalla että penkeillä.

Pääseinällä pöydän takana nakuttelee *kello*, talonväelle ajankulumista osottaen. Samassa nurkassa on *nurkkalauta*, joskus *nurkkakaappi* tai *nurkkahyllly* talon kirjavarastoa varten. Se sisältää virsikirjan, katkismuksen ja „lasteraamatu“ sekä toisinaan muitakin hengellisiä kirjoja, kuten „Sapatin lepo“, „Yrttitarha“, „Huutavan ääni“, „Paras sanoma“, lisäksi muutamia arkkiviisuja; siinä talon koko kirjavarasto. Väliin säilytetään kirjoja kurkiaisten kannatinhirelläkin. Pöydän takana seinässä on joskus vielä *reikälauta* lusikoille.

190. Hattunaula. Pusa. Kirstinällä.

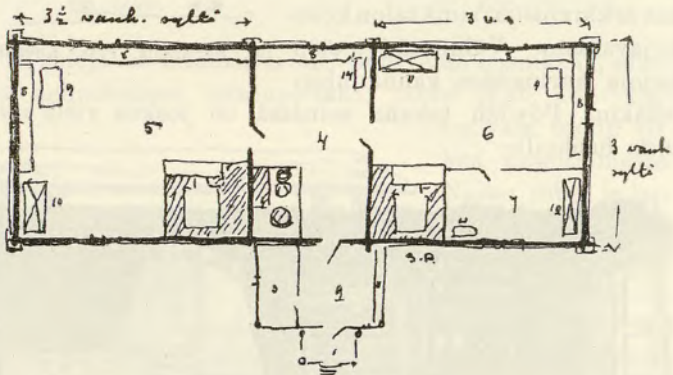

191. Haapas-Marin tuvan sisusta. Haapala.

Kurkiaisten alapuolelle, jommankumman sivuseinän viereen tavataan naulata *lautane*, jolla miehet säilyttävät pikku työkalujaan, puukkoja, poria, naskalia, talttoja y. m. Onpa toisinaan vielä lisäksi niitä varten seinässä reikälautakin. *Hattunauloi* (kuv. 190), joihin voi, paitsi hattuja, ripustaa vaatteita, on kiinnitetty joka seinään, useimmat sivuseinään. — Useasti on elotuvassa ovipielessä hylly ruoka-astioita varten. Näin varsinkin silloin, kun elotupa on myöskin keittiönä (esim. kuv. 102, 191).

Elotuvan sisustukseen kuuluu vielä *lamppu*, joka riippuu katossa pöydän luona. Muutamissa paikoissa riippuu pöydän päässä katossa *ruunu*. Lankaan pujotelluista oljenpätkestä on se tehty sekä värjätyillä munan-kuorilla ja kirjavilla paperipalasilta koristeltu.

Uuninpuolista sivuseinää sanotaan *peräseinäks* ja sen sekä uunin ja pääseinän välistä alaa sanotaan tuvan *perä-*

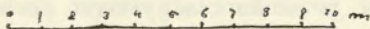
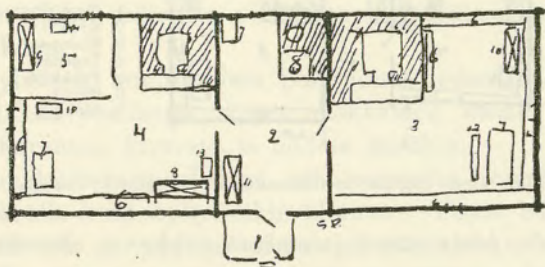
1. Rappuset.	8. Penkkejä.
2. Pien porstua.	9. Pöytiä.
3. Sulani.	10. Isännän ja emännän sänky.
4. Kyökki.	11. Vanhemman pojan sänky.
5. Elotupa.	12. Nuoremman " " kaappi.
6. Tupanen.	13. " " " kaappi.
7. Tupasen pienempi puoli.	14. Kyökin kaappi.

192. Herman Haapasen asuinrakennuksen pohjapiirros. Haapala.

puoleks. Uunin vastainen seinä on *sivuseinä* ja senpuolinen ala *sivuseinäpuol*. Peräpuoli tupaa on *naistepuol*, ja *miestepuol* on tuvan sivupuoli. Peräpuolella, uunin sivulla, penkillä tai jakulla istuen naiset tupatyönsä toimittavat, villat karttaavat ja ketruunsa keträävät sekä pellavansa „hipjastelloot“. ¹ Siihen he myös kangaspuunsa asettavat — muuten oli, varsinkin ennen aikaan, katsottava, ettei asettanut kangaspuuta niin, että kutoja tuli istumaan selin pöytään. Ainakin ennen — ja vielä nytkin paikoittain — oli naisten pysyttävä tarkoin omalla puolellaan. Eipä saa-

¹ Harjaavat.

nut käydä keträämään miesten puolen penkille, ja äläkä pane, naiseläjä, hassajais taikka muuta vaatettais miesten puolen nauloihiin! Siitä ne olivat, miehet, kovin vihaisia. Naisilla onkin nauulat omalla puolellaan. — Peränurkkaa sekä uuninurkkaa sanottiin ennen myös *laiska nurkaks*. Sinne laiskat, jotka eivät olisi tahtoneet minnekkään mennä, suojustivat itsensä. „Just peränurkkaa suojustaa

1. Pieni porstua.	9. Talon pojan sänky
2. Kyökki.	10. Isännän veljen "
3. Elotupa.	11. " lesken "
4. Tupanen.	12. Pöytäjakku
5. Toikka.	13. Isännän kirstu.
6. Penkkiä.	14. Pojan piironki.
7. Pöytiä	15. Kaappi, jossa on posliinitavaroita.
8. Isännän ja emännän sänky.	

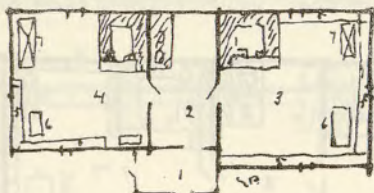
193. Taavetti Pusan asuinrakennuksen pohjapiirros. Kirstinäällä.

itsee, jot ei huolis mihikää männä“, sanottiin. Mutta virkku se aina oli reppänäpuun luona. Siitä näet helposti huomasi, mitä oli tehtävä ja muutkin hänet siinä helposti näkivät ja voivat jonnekin käskeä.

Miehet taas omalla puolellaan töitään toimittelevat, oman puolensa nauloissa hattunsa, vaatteensa säilyttävät. — Jos talossa joku osailee vähäsen puutöitä teeskellä ja talossa on höyläpenkki, asetetaan mainittu laitos oven puolelle sivuakkunan viereen.

Tupanen on uskirkkolaisen vierashuone. Sinne hän aina kestävieransa viepi ja siellä ne „kositsee“. Siksipä

onkin tupanen hiukan siistimmin sisustettu kuin elotupa. Samoin kuin elotuvassa, on tupasessakin pöytä uunin vastaisessa nurkassa. Penkkejä on tavallisesti vain kahden seinän, pää- ja sivuseinän vieressä. Pöydän edessä on kuten elotuvassakin pitkä jakku, lisäksi on pieniä jakkuja ja joskus tuolejakin. Ovensuunurkassa, vastapäätä uunia

1. Pieni porstua.
2. Kyökki.
3. Elotupa.
4. Tupanen.
5. Penkkejä.
6. Pöytiä.
7. Sänkyjä.

194. Israel Haapasen asuinrakennuksen pohjapiirros. Haapala.

on vuode, jossa isäntä ja emäntä nukkuvat, elleivät, kuten joskus on tapana, makaa elotuvan sängyssä. Vuoteen alla tai, jos ei alle mahdu, vuoteen vieressä on *kirstu*, jossa isäntä ja emäntä säilyttävät parhaimpia kamikkeitaan. Vielä on tupasessa oven pielessä taikka perässä huonetta *kaappi*, tavallisesti kaksiosainen. Sen alapäässä kahvit, sokerit y. m. s. säilytetään, lasiovisessa yläpäässä taas kahvikalut sekä muut posliinitavarat talletetaan. Pöydän luona riippuu kattolamppu. Seinissä on vaatenauloja isännän ja emännän kirkkovaatteille.

195. Länkinaula.

Tupasesta laipiolla erotetussa suojassa on nuorella perheellä huonekalunsa, sängyt, piirongit, pöydät, jakut, tuolit, kätkyet ja muut.

Porstuassa l. kyökissä säilytetään tarpeelliset kyökin kalut. Liitalla, lattiassa liitan luona tai seinillä nauloissa ovat keitto- ja vesiastiat, padat ja pannut, kattilat ja kannut, saavit ja sen semmoiset. Seinässä uunin luona on *hylly* astioita y. m. varten. Toisinaan on seinän vieressä

kaappikin ruoka-aineita varten. Akkunan edessä on *penkki* sekä sen luona tupasen seinän vieressä joskus *pöytäkin*. Väliin on porstuassa sänky jollakin talon vanhalla naiseläjällä. Seinissä on vaatenauvoja. Elotupaan vievän oven pielessä on naula *hevose lekehil, länkinauula* (kuv. 195). Kirveitä pidetään penkin alla. Joskus on kirveitä varten porstuan seinässä *kirvesloukku* l. *karitsa*. — Keväällä tavataan tuoda porstuaan *potaattiloi* l. *karttooliloi* säkeissä itämään. Säkit asetetaan vieriviereen seisomaan porstuan oviloukkoon.

Kylmissä, uunittomissa porstuoissa pidetään kaikenlaista liikaa romiketta, kuten elokkaiden astiaa, tyhjää astiaa, korentoa, kirvestä ja milloin mitäkin.

Savukiukainen elotupa oli sisustettu jotenkin samalla tavalla kuin nykyisetkin elotuvat. Pöytä oli vastapäätä kiuasta ja pöydän edessä oli pöytäjalku. Penkit oli ympäri tuvan — ei oviseinän vieressä. — Penkkien kulman alla pöydänpäänurkassa oli pölkky, suuri kuin saavi. Sen takana oli *kopero*, jossa oli lestit, vasarat, tohvelit ja muut. Taikinapytty oli pöydänpään luona lattialla. Vielä oli pari pientä jakkua.

Vanha tupanen oli isännän ja emännän erikoinen huone. Siellä heillä oli vuode uunin vieressä, kirstu pääakkunan edessä. Ovinurkassa oli kaappi ja sivuseinän vieressä penkki. Pöytä oli myös sekä joku jakku.

Entisessä savutuvan porstuassa oli muun muassa *kivelautaset* ovensuunurkassa (katso kuv. 9). „Päre pantii seinä rakkoo palamaa ja sit jauhettii.“

Pientuvan sisustivat nuoret omilla huonekaluillaan. Siellä „ol peḱkit ja pöyät ja muut, ja ne olliit nii pikku-set jot“ — ne tuvat näet.

196. Pusan talo (kesken korjausta). Kirstinäällä.

22. Asuinrakennuksen korjaaminen, siirtäminen, vuoraaminen.

Kun asuinhuone on hyvistä aineista, hyvästi ja huolellisesti laitettu sekä kunnollisella katolla varustettu, voi se kestää hyvinkin kauvan. Ilman korjausta voi hyvästi valmistettu rakennus kestää 30:kin vuotta. Mutta sitten jo parainkin asumus paikkaamista vaatii. Katto se on useimmin uudistettava. Hyvät löyhyt kyllä kestävät miltei miespolven, kun eivät vain kovin hiiret hakkaile, mutta liisteet, varsinkin sateille ja kaikenlaisille ilmoille alttiit päällysluisteet eivät kauvankaan kestä. Seinissä märkänävät sukkelimmin ikkunain alushirret ja alimaiset hirret, varsinkin niissä rakennuksissa, joissa on matala kivijalka. — Kun alushirret ovat lahonneet, on rakennus *kennitettävä*. Kengittäminen toimitetaan siten, että koko rakennus kohotetaan vivuilla maasta ylös. Lahonneet hirret kiskotaan pois ja sijaan salvetaan uudet. Salvaminen toimitetaan maassa rakennuksen ulkopuolella ja hirret pannaan valmiiksi sovitettuina paikoilleen ja huone lasketaan jälleen tiloilleen. Samalla tavalla myös joskus matala rakennus korotetaan.

Toisinaan, huoneen vanhetessa tahtovat seinät ruveta pöngistyilemään, mutkistuilemaan. Varsinkin ikkunain vieret helposti pöngistyilevät. Silloin seinä *tyllätää* suoraksi (vert. siv. 57). Mutkistuneeseen kohtaan asetetaan lankunkappale poikittain sekä sitä viistosti puskemaan yli huoneen toisen seinän alareunaan ulottuva tyltti. Tylttiä lyödä mätkitään alaspäin niin kauvan, että se puskee seinän suoraksi. Oijennut seinä tuetaan kahden puolen nau-latuilla puupelkoilla.

197. Tuomas Kääriäisen mökki. Haapala.

Syystä tai toisesta käy toisinaan tarpeelliseksi siirtää asuinrakennus toiseen kohtaan, „pittää vähä sysätä tuppaa toisee kohtaa“. Siirtäminen toimitetaan *joluloi* myöten. Pitkät, suorat riu'ut tai paremmin hirret, jolut pannaan kuorittuina, *kolottuina* huoneen alle ja huone työnnetään niitä myöten eteenpäin, „ja se juoksee nii hyväst jot, ku ne o tuoreet ja silleet“. Jos huonetta on enemmän siirrettävä, asetetaan toiset jolut ensimmäisten jatkoksi, ja siten taas ensimmäiset toisten „ja nii iellee“. Työntäminen tavataan toimittaa talkoilla.

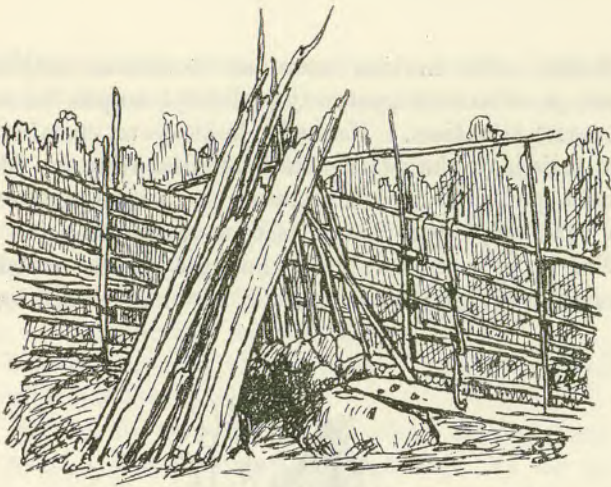
Rakennuksen vuoraaminen on uudempia tapoja. Varakkaat talonpojat nykyään järjestään asuntonsa laudoilla päällystävät. Laudat naulataan tavallisesti pitkin seinään. Maalaaminen on myös hyvin tavallista. Useimmin näkee keltaisenruskeaksi maalattuja taloja, joskus harmaita.

Mökkiläiset joskus päällystävät asuntonsa seinät

kattopäreillä. Niin on esim. Kääriäisen suutari-Tuomas Haapalassa menetellyt (kuv. 197).

Kun vanhasta asunnosta muutettiin uuteen taloon, piti muistaa ottaa haltija mukaan. Piti sanoa, „jot olkaa hyvä ja tulkaa uutee paikkaa!“ Jos ei muistettu haltijaa kutsua muuttamaan, oli se pahoillaan ja itki kovin eikä muuttajakaan uudessa asunnossaan menestynyt.

198. Keittikokko. Haapas-Marin saunan edessä. Haapala.

23. Alkuperäisiä asuinrakennuksia.

Alkuperäisin asuinrakennuksista, kota esiintyy vielä paikoin Uudellakirkolla. Sitä sanotaan siellä *kokoks* i. *keittikokoks*. Joskus näkee sen saunan edessä kököttämässä, toisinaan taas vainiolla kartanon luona kyhjöttämässä (kuv. 198, 199). Saunan edessä olevaa kokkoa käytetään saunanporstuan asemesta: varistetaan saunavettä sekä pyykkikattilaa kiehutetaan. Vainiolle laitetaan kokko suurien pitoloiden, häiden, hautaisten y. m. s. aikana. Näin tekevät varsinkin ne, joilla on niin pieni asunto, ettei ole tuvassa kylliksi tilaa keitellä lohkoja, rokkia y. m. pitoruokia. Ne silloin keittikokossa valmistetaan. Samoin kyhätään keittikokko myös asuinrakennuksen korjausajaksi, kun näet tehdään niin perinpohjainen korjaus, että koko rakennus puretaan ja uunit maahan lyödään. Silloin keittikokossa kaikki talon keittotarpeet toimitetaan, kahvista alkaen lehmänjuomiin asti.

Kokot ovat kartion muotoon laudoista, seipäistä, riu'uista ja aidaksista pystytetyt, ylhäältä suipot, alhaalta leveät, ympyrämäiset. Keskellä kokkoa on maakivistä ladottu tulisija, jonka päällä pata haalhoissa riippuu. Myös käytetään pataa kivienkin varassa. — Joskus tekasevat kokon vaan seipäiden varaan asetetuista rokoskoista.

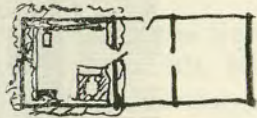
Ennen aikaan laittoivat kokkoja myös metsään. „Ku raatehii tekkiit, kaskee raasiit, ni tekkiit suuri havu-

Fig. 199. Keittikokko. Lotsari. Haapala.

majjoi ja niitä sanottii kokoiks. Isompii haarakkaisii puita panniit toine toisensa haaraa vastakkai, sit nihe nojjaa pienempii, sit havuloil peittiit.“ Sellainen kokko oli nelinurkkainen ja niin iso, jotta siihen 4—5 miestä mahtui ja kullakin oli tilansa. Tila oli tehty siten, että maahan lyötyjen haarakkaisten patsasten varaan oli laitettu pitkittäin niskat ja niskain päälle poikkipuuta ja poikkipuulle lehdekkäisiä koivunoksia. Pöytä oli myös ja samoin tehty kuin sängytkin. — „Silloi oltii ja siel ku niitettii ruista ja kauraa. Pihal_ol tulisija, mis keitettii. Oltii siel viikottai, pyhäks_ai tultii kottii. Ja siel ku soittiit torvel nii jot . . . karhuu ku pelottiit.“ — Peltoa kokon lähellä sanottiin *kokkopelloks*.

Maahan kaivettuja asuntoja vielä Uudellakirkolla tapaa. Sellainen pienoinen, matalainen maa-asunto oli noin 4 vuotta takaperin muutamalla perheellä Kuujärven kylässä. Asunto oli hiekkakuopan reunaan kaivettu, katto ja vähäsen seiniä oli vain maanpinnan yläpuolella. Sitten muuttivat asukkaat pois ja asunto hävisi. Katsoivat kai tilansa tukalaksi. — Mäkienmäen kylässä kirkon lähistöllä kuuluu vielä eräällä perheellä maa-asunto olevan.

200. Niku-ukon mökin pohjapiirros. Piirretty kertojan esityksen mukaan.

Niku-ukko vainaalla kuului olleen „kivine tupa siin, mis nyty_o Kako sauna“ (Haapalassa). Se oli kivistä tehty, pari kolme hirsikertaa oli ollut kivien päällä. Kiviseinä oli ollut „väärää syltä korkea“. Kivien raot oli savettu. Tuvassa oli ollut pari penkkiä, pöytä ja vuode, „ja se tupa ol nii pien jot“. Savukiivas oli ollut ja reppänä

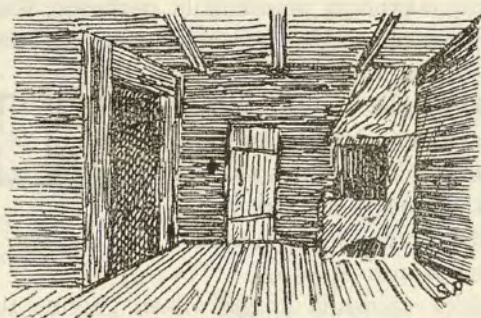

201. Perri-Antin mökki.

myös sekä laki yksitaitteinen. Yksi ikkuna oli pääseinässä ollut. Sisäpuolella oli näkyntä kivien päällä yksi hirsi ja hiukan toistakin. Porstuassa oli ollut kivilta, tuvassa lautasilta. „Porstuvaoves ol sellane puulukku, sellane puu ove läpi, mist kierrettii . . . ove tappi se ol. Ni se sit kohos_yllää ku kiers ja taas lask_allaa ku kiers vastpäivää ja män kopitsaa.“

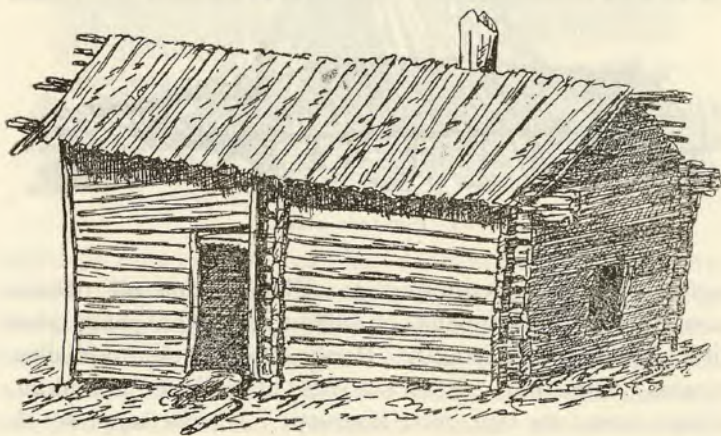
Leino-vainaalla oli tupa ollut myöskin *riihenä*. Siinä hän oli viljansa puinut, „lask vaa savvu sissää“. Myöskin talokkaat, joilla oli ollut vähän viljaa, olivat joskus tuvassa puineet. Rokoskat vain oli pantu sillalle ja siinä puitu.

Rastaan Hermanilla Mustassaruukissa oli noin kymmenkunta vuotta takaperin lehmä ollut tuvassa oven

202. Perri-Antin mökin sisusta.

suussa, vastapäätä uunia seinässä kiinni. „Itse hyö assuit peräpuolel, ja heil ol laps ja.“ Ämpäriin oli lehmä „sit-

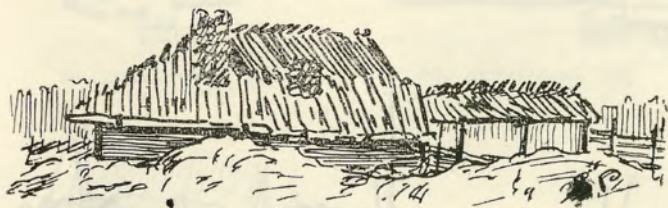
203. Antio savutupa. Kaipiala.

tunt“, ja jos ei sattunut ämpäriä olemaan, niin lattialle oli vain laskenut. Ja lehmällä oli ollut hinkalo oikein. — „Pusa-Mati-Juonakse emo, ku ol enne yksinää, ni hää käytti lehmii ja lampahii ja sikkoi tuvas juomas, ku ol yksinää.“ Samoin olivat ennen aikaan myös muutkin teh-

neet. Allas vaan oli lattialla ollut ja siitä elukat juoneet Porstuassa kuului elukat käyneen juomassa ennen useasakin paikassa niin lehmät kuin lampaat ja vasikatkin. Olipa vielä *kakara-allaskin* ollut porstuassa ja siinä siat suuruksella käyneet.

Saunana eivät muista tupaa käytetyn. Mutta Perri-Antin pienessä mökkipahaisessa (kuv. 201, 202, 204, 296), metsässä Perriisuon takana, on sauna tuvan vieressä saman katon alla. Ovi tuvasta (perällä kuvassa 202) vie saunaan.

Savutupaa eivät enää Uudellakirkolla tiedä käytettävän. Kaipialankylän savutuvassa (kuv. 96, 203) oli Huoposniminen perhe asunut vielä 5—6 vuotta takaperin. Nyt on se autiona. Niileksen Markon talossa oli myös joku vuosi sitten ollut savutupa kunnossa, vaikka käyttämättä. Sekin on jo purettu ja navetaksi muokattu. Myöhimmin tietävät paikkakuntalaiset Järmilänkylän Rumpus-suutarin savutuvassa elelleen. Hänen mökissään oli vielä kolmisen nelisen vuotta takaperin kiuas sisään haiutellut. Sitten oli siihen savutorni laitettu, mutta muuten on tupa entisellään, taitekattoisena, nokikattoisena, mustaseinäisenä.

204. Perri-Antin mökki.

205. Kirstinälän taloja.

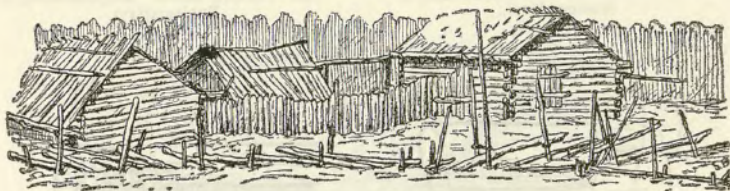
206. Rumpulan l. Piispalankylä. Salmen sillalta katsottuna.

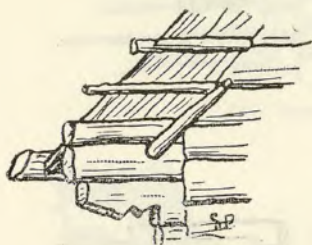
207. Järnilän taloja.

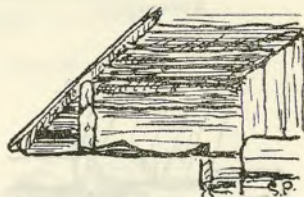
208. Herman ja Tahvana Vesterisen talot. Päätilä. Taustalla Haapalankylä.

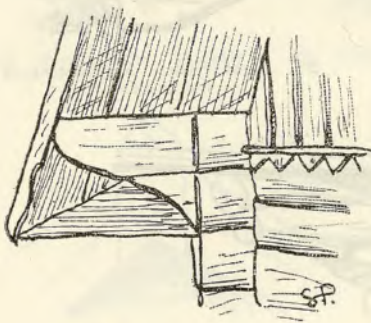
209. Juhana Vesterisen mökki. Kirstinälä.

210. Nurkkaveistos. Ino.

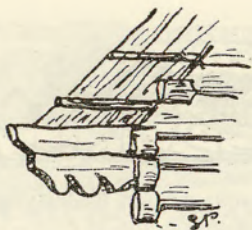
211. Nurkkaveistos. Ino.

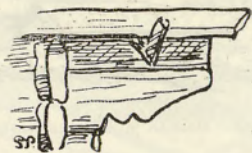
212. Tuvannurkka. Päätilä.

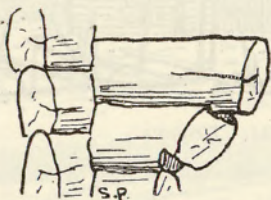
213. Nurkkaveistos. Seivästö. Kuolemaj.

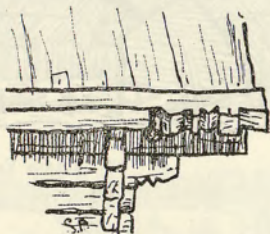
214. Nurkkaveistos. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.

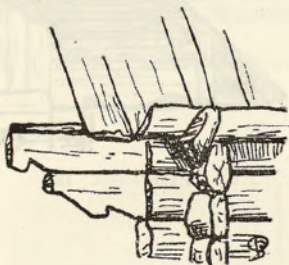
215. Nurkkaveistos. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.

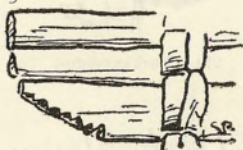
216. Nurkkaveistos. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.

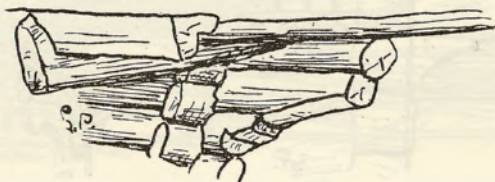
217. Soloppi ja nurkkaveistos.
Tarkkala.

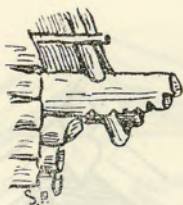
218. Nurkkaveistos. Kaipiala.

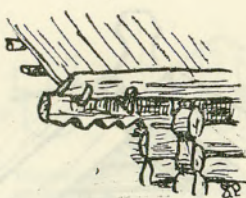
219. Nurkkaveistos. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.

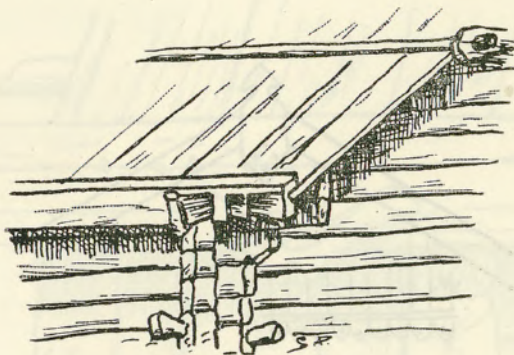
220. Ladon nurkkaveistos. Kirstinällä.

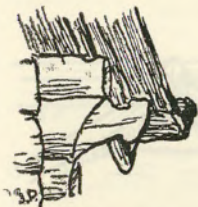
221. Nurkkaveistos. Seivästö.
Kuolemajärvi.

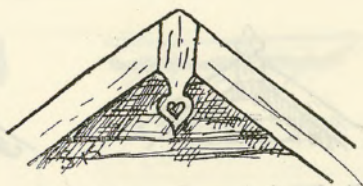
222. Nurkkaveistos. Seivästö.
Kuolemajärvi.

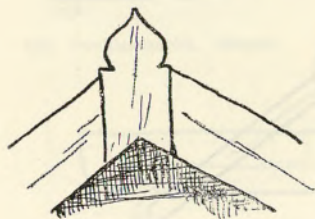
223. Tuvannurkka. Neuvola.

224. Nurkkaveistos. Tarkkala.

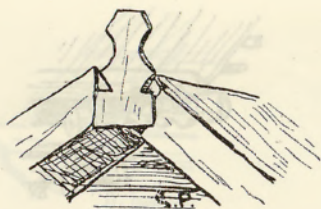
225. Päätykoristus. Karjalaistenk. Kuolemajärvi.

226. Päätykoristus. Ino.

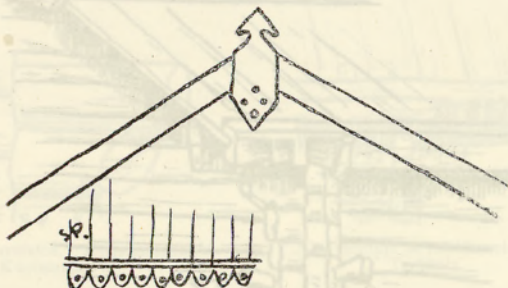
227. Harjakoristus. Seivästö. Kuolemaj.

228. Ladon päätykoristus. Haapala.

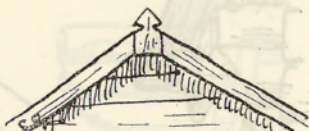
229. Päätykoristus. Patru.

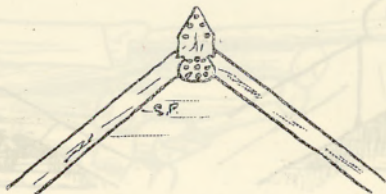
230. Päätykoristus. Sykiälä.

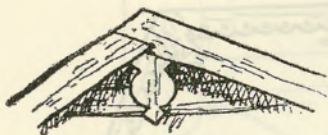
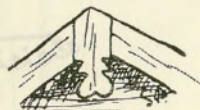
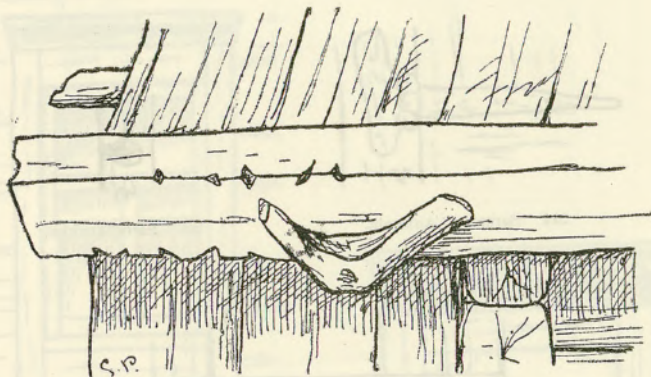
231. Päätykoristus. Neuvola.

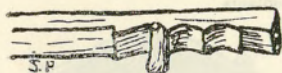
232. Päätykoristus. Neuvola.

233. Päätykoristus. Järnilä.

234. Päätykoristus. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.235. Päätykorist.
Anterola.236. Päätykor. Seivästö.
Kuolemajärvi.

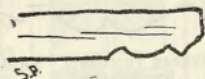
237. Aitan räystäspuu. Kirstinäla.

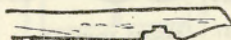
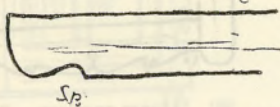
238. Soloppi.

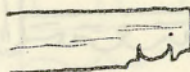
239. Tuulilauta. Tarkkala.

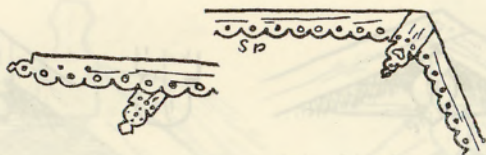

240. Tuulilaudanpää. Haapaia.

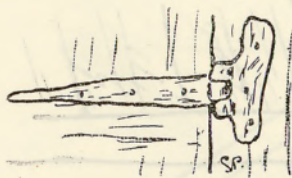
241. Tuulilauta. Karjalaistenkylä.
Kuolemajärvi.

242. Tuulilautoja. Päätilä.

243. Tuulilauta. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

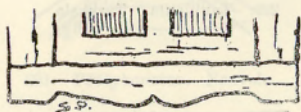
244. Sarenta. Anterola.

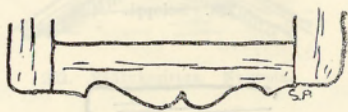
245. Sarentakokka.

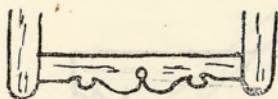
246. Ikkunan vuorilauta.

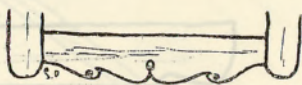
247. Ikkunan vuorilauta.

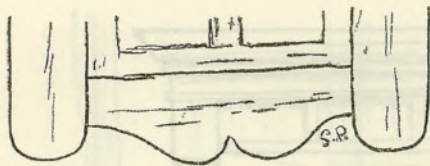
248. Ikkunan vuorilauta. Seivästö. Kuolemajärvi.

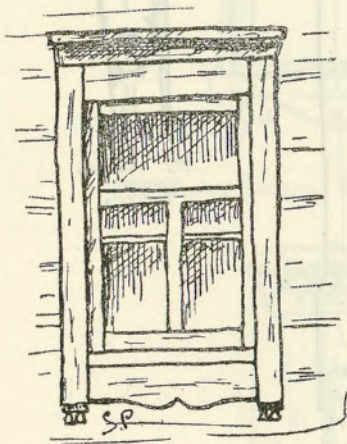
249. Ikkunan vuorilauta. Seivästö. Kuolemajärvi.

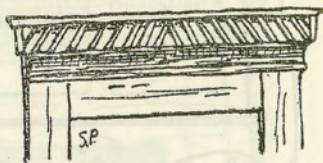
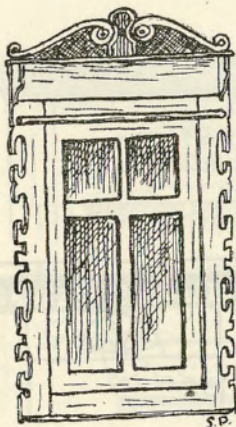
250. Ikkunan vuorilauta. Haapala.

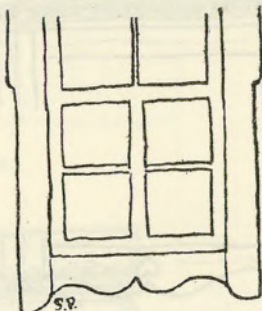
251. Ikkunan vuorilauta. Lahdenperä.

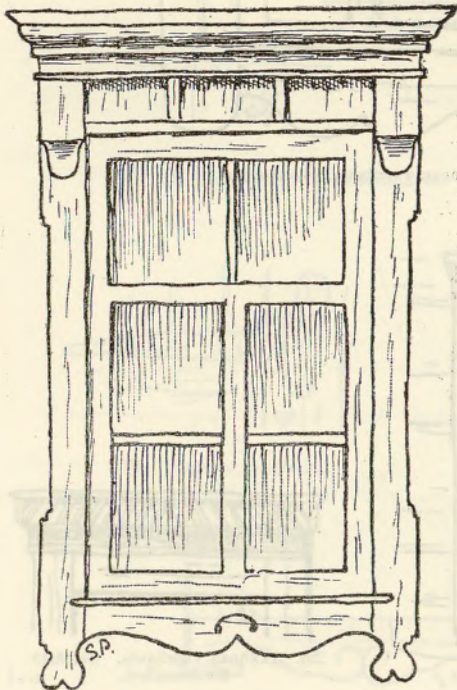
252. Ikkuna.

253. Ikkunan vuorilauta. Seivästö.
Kuolemajärvi. 1.-]

254. Ikkuna. Ino.

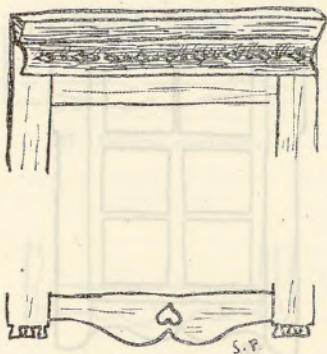
255. Ikkuna. Kirjavala.

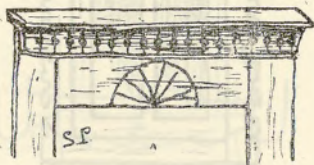
256. Ikkuna. Seivästö. Kuolemajärvi.

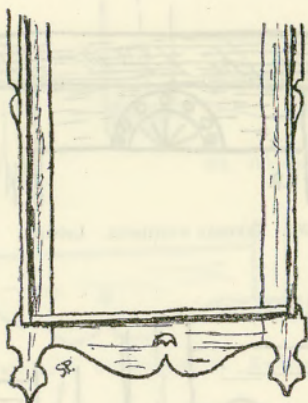
257. Ikkunan
vuorilauta.
Tarkkala.

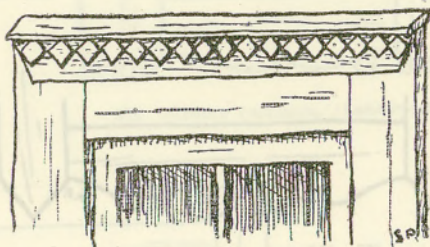
258. Ikkunan vuorilauta. Järmiä.

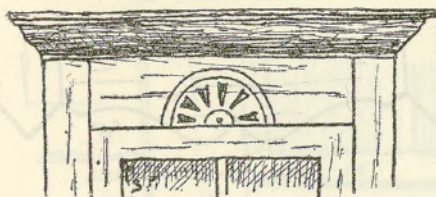
259. Ikkunan vuorilauta. Järmiä.

260. Ikkunan vuorilau'a. Karjalaistenkylä. Kuolomajärvi.

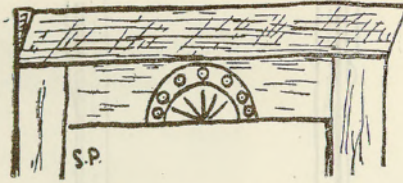
261. Ikkuna.

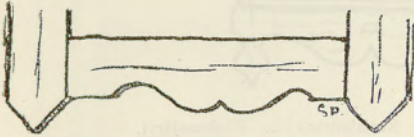
262. Ikkuna. Lempiäinen. Kirstinäällä.

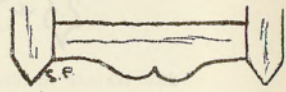
263. Ikkunan vuorilauta. Anterola.

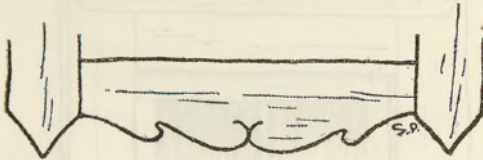
264. Ikkunan vuorilauta. Leistillä.

265. Ikkunan vuorilauta. Ino.

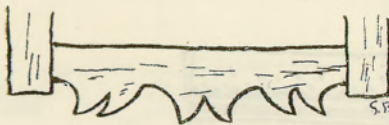
266. Ikkunan vuorilauta. Haapala.

267. Ikkunan vuorilauta. Päätilä.

268. Ikkunan vuorilauta. Päätilä.

269. Ikkunan vuorilauta. Seivästö. Kuolemajärvi.

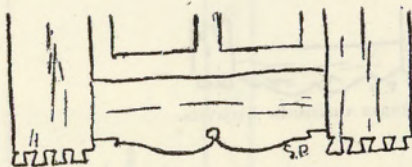
270. Ikkunan vuorilauta. Seivästö. Kuolemajärvi.

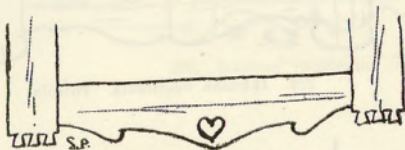
271. Ikkunan vuorilauta.

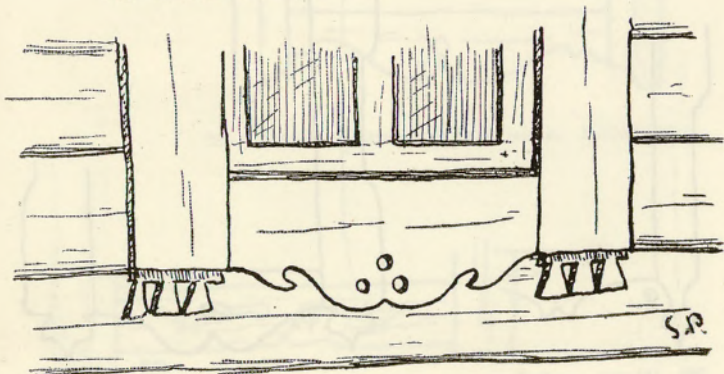
272. Ikkunan vuorilauta. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

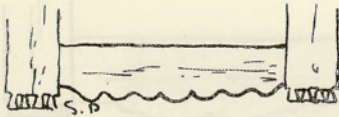
273. Ikkunan vuorilauta. Lahdenperä.

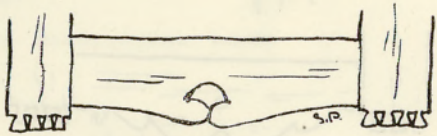
274. Ikkunan vuorilauta. Putrola.

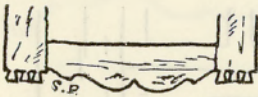
275. Ikkunan vuorilauta. Päätilä.

276. Ikkunan vuorilauta.

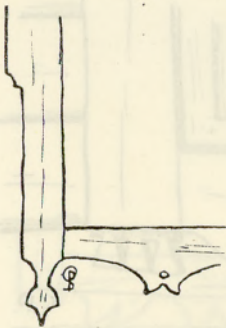
277. Ikkunan vuorilauta.

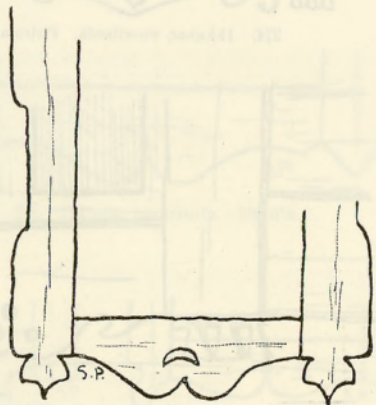
278. Ikkunan vuorilauta. Kirjavalta.

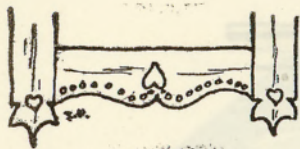
279. Ikkunan vuorilauta. Putrola.

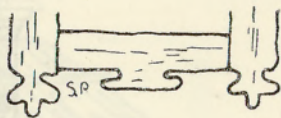
280. Ikkunan vuorilauta. Tarkkala.

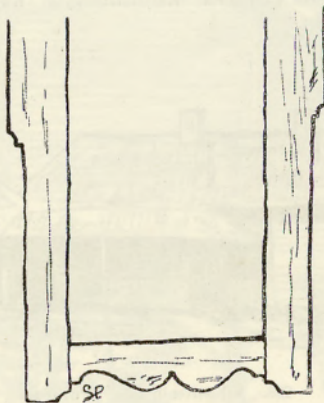
281. Ikkunan vuorilauta. Karjalaistenkyliä. Kuolemajärvi.

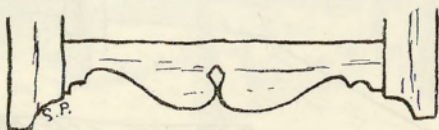
282. Ikkunan vuorilauta. Karjalaisten-
kylä. Kuolemajärvi.

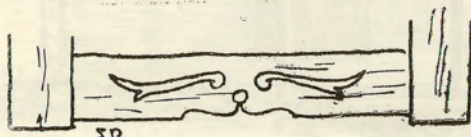
283. Ikkunan vuorilauta. Seivästö.
Kuolemajärvi.

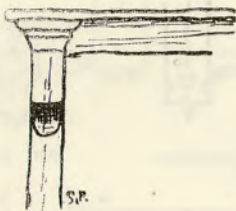
284. Ikkunan vuorilauta. Järmilä.

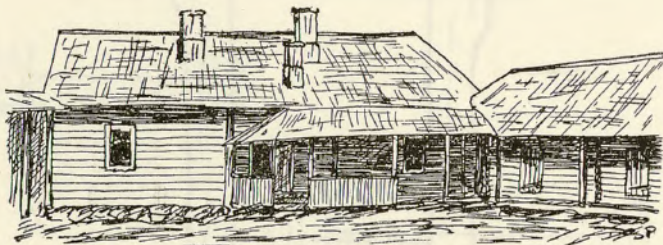
285. Ikkunan vuorilauta. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

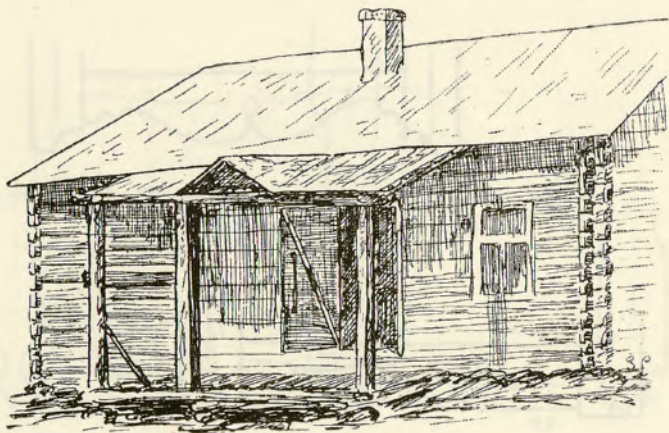
286. Ikkunan vuorilauta. Leistilä.

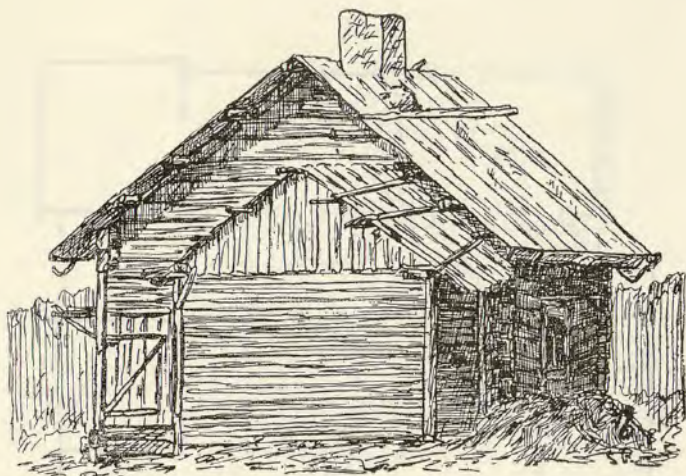
287. Ikkunan vuorilauta. Karjalaistenkylä. Kuolemajärvi.

288. Kihlströmin talo. Putrola.

289. Salomon Pusan torppa. Haapala.

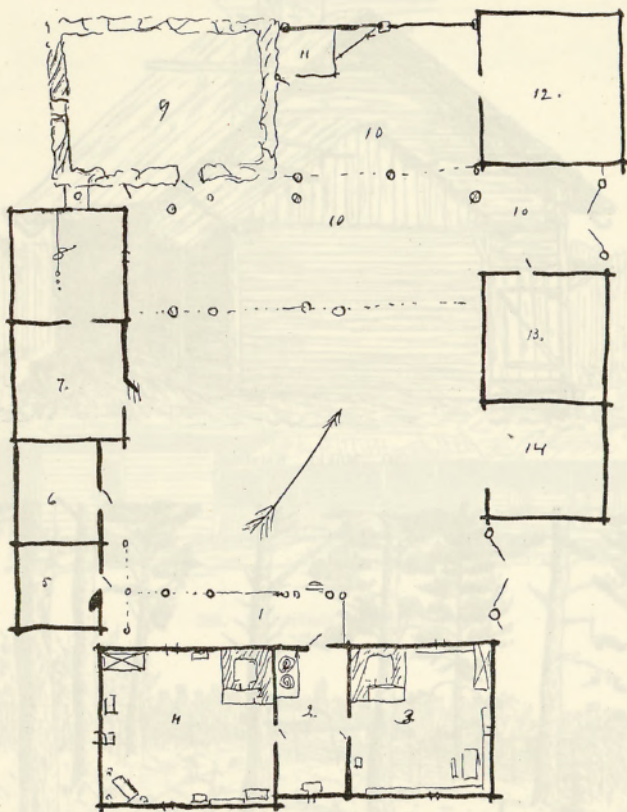
290. Mökki. Kaipiala.

291. „Pahansillan palo“ Osa Päätilän kylää.

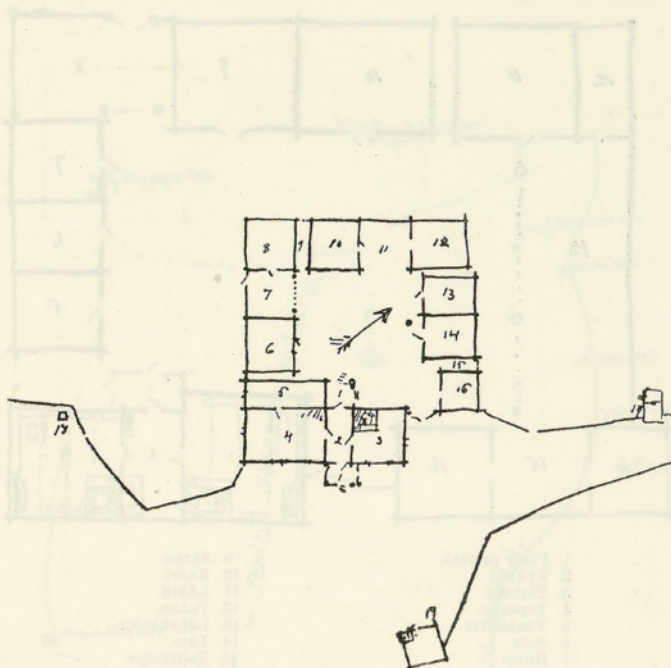

292. Antti Lempiäisen, „Lukija-Antti“ talo. Kirstinäjä.

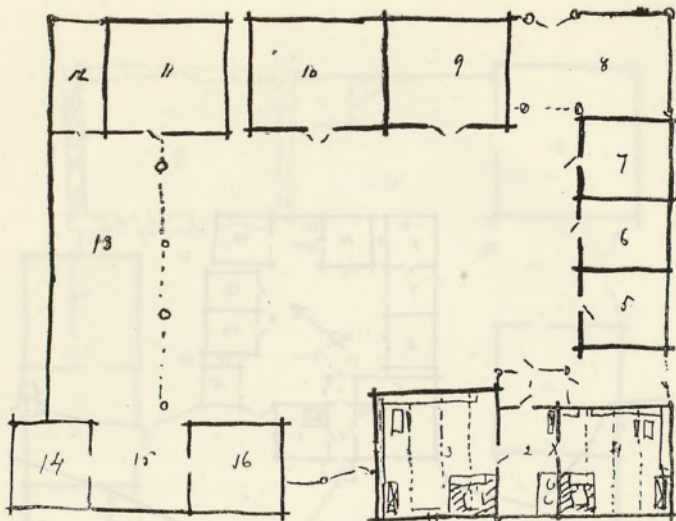
1. Rappuset.	8. Talli.
2. Kyökki.	9. Läävä.
3. Elotupa.	10. Katos.
4. Tupakanen.	11. Sikopahna.
5. Vaateaitta.	12. 13. Latoja.
6. Vilja "	14. Puukatos.
7. Sarain. "	

298. Tuomas Kihlströmin talon pohjapiirros. Putrola.

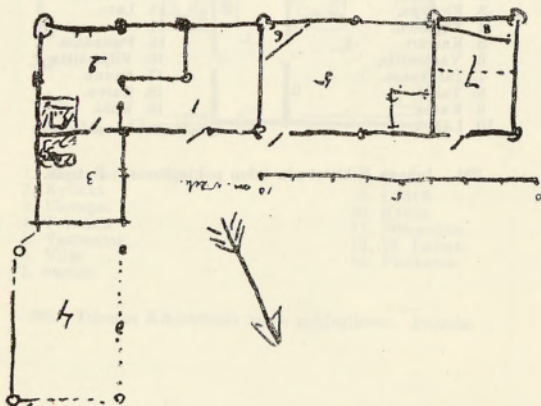
1. Rappuset.	11. Lääväkatos.
2. Porstua.	12. Heinälato.
3. Elotupa.	13. Lato.
4. Tupakan.	14. „
5. Kamari.	15. Puukatos.
6. Vaateaitta.	16. Vilja-aitta.
7. Tallikatos.	17. Sauna.
8. Talli.	18. Kaivo.
9. Katos.	19. Riihi.
10. Läävä.	

291. Juhana Kihlströmin talon pohjapiirros. Putrola.

1. Pieni porstua.	9. Sarain.
2. Kyökki.	10. Kuuri.
3. Elotupa.	11. Läävä.
4. Tupanen.	12. Pähna.
5. Vaateaitta.	13. Lääväkatos.
6. Sola "	14. Lato.
7. Riistä "	15. Tallikatos.
8. Puukatos.	16. Talli.

295. Israel Haapasen talon pohjapiirros. Haapala.

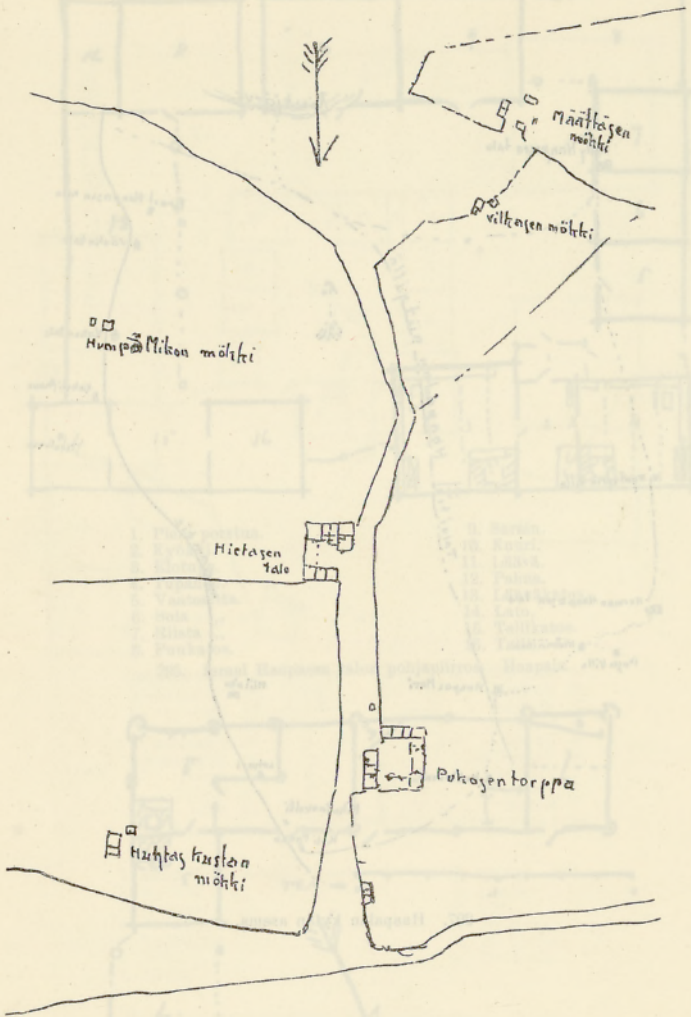

1. Porstua.	5. Katos.
2. Tupa.	6. Hevosen seimi.
3. Sauna.	7. Läävä.
4. Puukatos.	8. Sikopähna.

296. Perri-Antin mökin pohjapiirros.

297. Haapalan kylän asema.

298. „Pahansillan palo“. Osa Päättilän kylää.

1. Puhosen
2. Huhtas
3. Miettosen
4. Hietasen

5. Mänttösen mökki
6. Viikosen mökki
7. Huhtas Kustaa mökki

298. Pahansillan palo. Osa Päättilän kylää.

„Kansatieteellisiä kertomuksia“

on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannuksella kirjakauppaan ilmestynyt:

- I. Kertomus asuinrakennuksista Sumiaisissa. Toimittanut F. H. B. Lagus. Hinta: —: 50.
- II. Metsästystietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Sotkamon pitäjistä. Kokoellut W. M. Tervo. Hinta: —: 75.
- III. Piirteitä kalastuksen harjoittamisesta ja kalastusneuvojen valmistamisesta Wirolahden pitäjässä ja sen ympäristöllä. Koonnut Abel Klami. Hinta: 1: 25.
- IV. Kansatieteellinen kuvaus ulkokuonerakennuksista Lopella. Tehnyt J. E. Ax (Ailio). Hinta: 2: —.
- V. Lopen asunnot eri kehitysasteissaan. Kuvaili Julius Ailio. Hinta: 3: —.
- VI. Kansatieteellinen kuvaus asuinrakennuksista Uudellakirkolla Viipurin läänissä. Kokoillut Samuli Paulaharju. Hinta: 3: —.

Kaikki kuvilla varustetut.

